УКРАЇНСЬКИЙ
Тиждень
№ 15 (491) 14 – 20.04.2017 р.
www.tyzhden.ua

Майкл Бініон про новітній тероризм

Як змінюється український експорт

Чи можлива гарантована кібербезпека

Великдень у часи війн, революцій і репресій

УПОВНОВАЖЕНИЙ ЗАЯВИТИ

The Economist

Featuring selected content from The Economist

ISSN 1996-1561

Не шукайте складних шляхів

Відчуйте переваги фінансування від
Porsche Finance Group Ukraine

Звертайтеся до офіційних дилерів Volkswagen, Audi, SEAT та Porsche

Кредитує ТОВ "Порше Мобіліті" (свідоцтво Держфінпослуг ІК 58 від 02.07.2009)
Послуги фін. лізингу надає ТОВ "Порше Лізинг Україна" (довідка Держфінпослуг ФЛ 387 від 24.07.2008).

www.porschefinance.ua

PORSCHE
FINANCE GROUP UKRAINE
MEMBER OF PORSCHE BANK GROUP

НА ЧАСІ

4 Бур'ян
Чому проросійські виступи стають можливими

7 Юрій Макаров про суспільне телебачення

8 27 днів до наказу
Які наслідки матиме відставка Валерії Гонтаревої

10 Природний відбір
Як змінилася структура українського експорту

ТЕМА НОМЕРА

14 Сумнівне відомство
Як працюють Юрій Стець і його підлеглі

17 Міністерства м'якої сили
Закордонний досвід державного регулювання інформаційної політики

20 Агенти впливу
Як живуть проросійські сили та їхні рупори через три роки після початку війни

СУСПІЛЬСТВО

22 Олег Покальчук: «Ми сидимо з такою великою національною пляшкою в соціальній мережі й говоримо, що перед світанком тіні щодалі густіші»
Соціальний психолог про ментальність, комунікацію та еліту

СВІТ

26 Війна репутацій
Едвард Лукас про те, як Сирія змінює політику США та Росії

28 Персональне мучеництво
Як західні держави захищаються від терористів-одинаків

30 Орбан проти інтелектуалів
Чим може обернутися закриття Центральноєвропейського університету в Угорщині

31 Курдська карта
Як Ердоган готується до референдуму про розширення його влади

32 Чому все можна хакнути?
Як змінюється комп'ютерна безпека у світі

ВПРИТУЛ

36 Володимир Регеша про засоби українізації

37 Тарас Лютий про міф Ґолема

СПАДОК

38 «Христос воскрес, із ним воскресла наша воля...»
Як зустрічали Великдень на фронтах і в таборах

КУЛЬТУРА ТА НАУКА

40 Старт шоубізу
Як українська поп-музика робила перші кроки на самому початку 1990-х

44 Нація поетів
Чим живе арабське письменство сьогодні

ЩОДЕННИКИ ОКУПАЦІЇ

48 Не байдуже
Про луганське студентство

49 Суворий Донецьк і тури до Чечні
Як працює сервіс в окупованому місті

P. S.

50 ОНУХ про сучасні оцінки демократії

Тиждень

№ 15 (491) 14 – 20.04.2017
Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ
Видавець ТОВ «Український тиждень»
01030, Київ, вул. Богдана Хмельницького, 36а, кв. 3
Головний редактор Дмитро Крапивенко
Редакція Анна Корбут, Роман Малко, Олександр Крамар, Ганна Трегуб, Алла Лазарева, Денис Казанський, Юрій Лапаєв, Ольга Ворожбит, Станіслав Козлюк, Андрій Голуб, Юрій Макаров
Відповідальний за випуск номера Віталій Столига

Відділ передплати та роздрібної торгівлі
тел.: (067) 407-10-96
e-mail: peredplata@tyzhden.ua
Відділ реклами тел.: (067) 407-10-89
e-mail: reklama@tyzhden.ua
Видається з 02 листопада 2007 року
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 18119-6919 ПР від 30.08.2011 р.
Адреса для листування 01030, м. Київ, а/с 212
Адреса редакції
Київ, вул. Богдана Хмельницького, 36а, кв. 3

e-mail: office@tyzhden.ua
тел.: (044) 351-13-00
Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська,1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1447 від 28.07.2003 р. № зам. 17-0718
Наклад 32 000
Номер підписано до друку 12.04.2017 р.
Виходить щоп'ятниці
Розповсюджується в роздрібній торгівлі та за передплатою
Передплатний індекс 99319
Ціна договірна

© Український тиждень. Редакція залишає за собою право на літредагування надісланих матеріалів без узгодження з автором. Рукописи не повертаються й не рецензуються. Редакція може не поділяти думку авторів. За зміст рекламних матеріалів та листів, надісланих читачами, редакція відповідальності не несе. Матеріали, позначені літерою «Р», «новини компаній» публікуються на комерційній основі

Наші партнери: **www.tyzhden.ua**
The Ukrainian Week

ГОНІТЬ
ВАТНУ ЗА
ЗРАЗ
ДОНЕЧЧАНИ ПОПЕРЕ

ФОТО: СТАНІСЛАВ КОЗЛЮК

НА ЧАСІ

Бур'ян

Дмитро Крапивенко

На маєтки українських політиків можна дивитися так само довго, як на воду, що тече, чи вогонь. Навіть коли вимкнути калькулятор і облишити спроби оцінити, чи відповідають усі ті розкоші заявленим у деклараціях статкам, допитливість не покидає тебе. Як можуть люди облаштовувати свій побут за останнім словом ландшафтного дизайну, науки й техніки в погано облаштованій країні? Бог із тими дорогами, їх можна не дуже й помічати, коли мати потужний позашляховик і рухатися містом у режимі «офроад», можна навіть звикнути до цього. Шестиметрові, як у колонії суворого режиму, паркани, дорога сигналізація і добре підготована охорона — ніщо порівняно з «дірявим» (привіт проектові «Стіна»!) кордоном, мережами ворожої агентури та розгалуженою п'ятою колоною. Все це ставить під загрозу існування країни як такої разом із тією «золотою» землею, де розкинулися елітні селища нинішніх владоможців. Не те щоб вони геть не помічали тих загроз, але боротися з ними системно і всер-

йоз охочих не спостерігається. Це ж бо не масштаб власного приватного обійстя — тут виявляти дива господарювання не обов'язково. Легше відкупитись у широкому розумінні цього слова. От є війна на Донбасі, треба тримати фронт, збільшувати оборонний бюджет — це очевидно, і проігнорувати цю потребу не випадає. Виділили кошти на військо — і ніби відкупилися. Але гібридна війна таких підходів не визнає, ворог починає шукати слабкі місця й успішно їх знаходить. Якщо не у відкритому бою, то далеко в тилу, де про пильність і не чули ніколи.

Ось є в Україні ціла низка фейкових ветеранських організацій, що фінансуються з бюджету. Доки активісти не привернули до них уваги, Рада й решта уповноважених органів виділяли їм по кількадесят мільйонів гривень щороку. Нехай, мовляв, сивочолі відставники радянської армії потішаться — дарма що йдеться не про ветеранів Другої світової (яким, треба розуміти, нині за 90 років), а про учасників карального походу на Чехословаччину

ІЛЮЗІЮ МИРУ, ВИЯВЛЯЄТЬСЯ, ЛЕГКО ЗРУЙНУВАТИ Й У ВІДДАЛЕНИХ ВІД ВІЙНИ РЕГІОНАХ. ВОРОЖА АГЕНТУРА ВИДОЗМІНЮЄТЬСЯ, МІМІКРУЄ, ОБИРАЄ МИРОЛЮБНУ РИТОРИКУ ЗАМІСТЬ ВІДВЕРТО ПРОРОСІЙСЬКОЇ І ЛИШАЄТЬСЯ НЕПОМІЧЕНОЮ. ДЛЯ ОРГАНІВ ВЛАДИ

в 1968-му й просто військових пенсіонерів, що мають неабиякий сентимент до СРСР, георгіївських стрічок і Сталіна. Ця «славна традиція» і далі кочувала з року в рік, з бюджету в бюджет, якби спонсорування тих одіозних організацій не стало широковідомим. Довелося реагувати, й уповноважені органи зобов'язалися «переглянути критерії фінансування ветеранських організацій». Виходить, що досі ані в Раді, ані в усіх вельми численних контролюючих органах не виникало запитань про те, чому статутну діяльність часто відверто антиукраїнських громад повинна оплачувати держава? Дещо дивно для діячів, які запевняють МВФ та інших донорів у тому, як вони прагнуть зменшувати зайві бюджетні видатки. Звісно, «ветеранські» кошти — крапля в морі, але чому задля їх пошуку потрібні бійки, акції під ВР, щоб проблему врешті помітили?

Дається взнаки й ціна «компромісних» мерів. Ідеться про Харків та Одесу. Так, наші спецслужби 2015 року провели чималу роботу в цих містах, аби зачистити їх від ворожої агентури, потенційних і фактичних диверсантів. Однак говорити про повну ліквідацію проросійських сил тут передчасно. Бур'ян сепаратизму пробивається дуже швидко. У новині «в Одесі сталися сутички між проросійськими і патріотичними силами» дивує передовсім дата — 10 квітня цього року. Отже, це знову можливо. А якою є відстань від шарпанини під пам'ятником до справжніх вуличних боїв, Куликового Поля 2.0? Попереду 2 травня, 9 травня — чи достатньо зроблено для того, щоб унеможливити черговий шабаш місцевих проросійських сил? Те, що вони замінили червоні полотнища на прапор Одеси, — не таке вже й велике досягнення. Питання ж в іншому: чому досі ті, хто публічно висловлює підтримку агресору й сепаратистам, можуть проводити акції в громадських місцях, чому вони досі не у глибокому підпіллі? Не треба історичних аналогій: достатньо просто уявити собі акцію солідарності з «ІДІЛ» у якій-небудь розвиненій країні Заходу — і все стане на свої місця. У Харкові, де теракти зовсім недалеке минуле, активісти блокують відділення російських банків. Картина банальна, багато де тепер таке трапляється, але тільки тут поліція відкрито стає на бік банкірів і застосовує силу до блокувальників. Символічно. Так само як символічно й те, що найчастіше проросійські акції виринають там, де влада належить учорашнім регіоналам, вимушеним перефарбуватися заради кон'юнктури.

Поліція взагалі стає предметом дедалі пильнішої уваги громадськості. Часи селфі минають, і на поверхню випливають речі геть несимпатичні. Взяти хоча б персону Юрія Голубана — командира роти донецької поліції, полковника МВС, якого звинувачують у співпраці із сепаратистами. З'являється дедалі більше фото- і відеоматеріалів, на яких можна побачити особу, схожу на Голубана, поруч із терористами. У самому МВС усе заперечують, але зголосилися на експертизи та перевірки. Можна припустити, що пану полковнику вдасться довести безпідставність обвинувачень проти себе, однак розслідування справ Майдану, таємниці з переатестованими співробітниками, зокрема й із бійцями «Беркута», формують певний скепсис щодо неупередженості внутрішніх розслідувань у МВС. А разом із тим виникає й цілком резонне запитання: чи добре ми знаємо тих, кому доручили охорону громадського порядку в такій нестабільній області, як Донецька?

Стрілянину й вибухи чути нині далеко від лінії фронту. Десь бандитські розборки, десь підривають черговий «презент», привезений із зони АТО, а десь, як у Балаклії, справжня канонада. Ілюзію миру, виявляється, легко зруйнувати й у віддалених від війни регіонах. Відкупитися від цього почуття небезпеки не виходить. Ворожа агентура видозмінюється, мімікрує, обирає миролюбну риторику замість відверто проросійської і лишається ніби непоміченою. Для органів влади. Світло проливають хіба що активісти на місцях, коли в будь-який спосіб намагаються привернути увагу до чергових витівок кремлівської агентури. А реакція квола, так, немов безпека — це морока тільки для найнебайдужіших громадян. Та хіба тільки безпека? У більшості сфер влада починає працювати (добре, якщо не імітувати роботу) тільки тоді, коли їй про щось гучно нагадають. Ну а коли й нагадають, то наші «хазяйновиті» політики та чиновники воліють прополювати бур'ян лише частково, по верхах. Висмикнути з корінням (вкупі з Опоблоком та його клонами) бракує чи то сили, чи то бажання.

Дефіцитний еталон

Юрій Макаров

Що це взагалі за звір такий — суспільне мовлення? І чому його розбудови вимагає від нас Захід поряд із іншими надважливими реформами у відповідь на підтримку, кредити та асоціацію? Нам що, немає більше чим зайнятися? І, до речі, їм — усім цим ЄС, МВФ, світовому уряду рептилоїдів — також?

Гадаю, їхньому альтруїзму є цілком раціональне пояснення. Захід хоче демократичної України (хто не вірить у добрі наміри, хай заспокоює себе тим, що таким є хитрий план Вашингтонського обкому), а демократія будується на довірі, інший конструкційний матеріал для цього не годиться. Довіра забезпечується вільним обігом інформації. А інформація, своєю чергою, на нашому відрізку сучасного світу постправди може бути правдивою й ні, головне, що ніхто не має надійного інструменту, щоб її оцінити, бо для цього потрібна... довіра. Замкнене коло.

У містечку Севр під Парижем, у старовинному павільйоні де Бретей міститься Міжнародне бюро мір і ваги, де, як нам розповіли ще в 6-му класі, зберігається платиновий Міжнародний еталон метра. Навряд чи кожен, хто виготовляє лінійки чи рулетки, щоразу мотається до Парижа звірятися, є простіші й тепер уже досконаліші механізми, але всі знають, що еталон існує, і це головне.

«СЕРВАНТ» УТ ТА УР ВИРУШАЄ В НОВИЙ СВІТ, ДЕ СТИКАЮТЬСЯ ІНТЕРЕСИ ПЕНСІОНЕРІВ І ХІПСТЕРІВ, СЕЛЯН І МІСТЯН, ВЛАСНИКІВ СЬОМОГО АЙФОНА Й КІНЕСКОПНОГО ТЕЛЕПРИЙМАЧА. ЗАДОВОЛЬНИТИ ВСІХ НЕМАЄ ШАНСІВ

Звучить амбітно й претензійно, але десь має бути осередок інформування людей, який апріорі не викликає сумнівів у кваліфікації й, головне, сумлінності виконавців. Бодай один. Незалежний від чиїхось інтересів. Непідкупний за самим принципом функціонування. Це не така вже фантазія. Прецеденти у світі існують, зокрема у, м'яко кажучи, недосконалих країнах: а хто з нас досконалий?

Ну ось елементарні приклади останнього тижня. Припустімо, відставка Валерії Гонтарєвої. Хто вона за фактом: руйнівник банківської системи, виконавиця чиїхось замовлень чи безкомпромісний реформатор, асенізатор авгієвих стаєнь? Обидві думки присутні в інформаційному полі. Або вирок Вікторові Назарову: він рішучий воєначальник чи паркетний генерал, переконаний, що обов'язок солдатів — помирати? Є силасиленна тем (блокада, газ, МОЗ, поліція, окремі політики), щодо яких суспільство розділилося, а ЗМІ транслюють категоричні, але несумісні між собою вердикти.

Така двоїстість, можливо, в дусі нашого постмодерного часу, проте треба виходити з постулату, що істина існує і володіння нею — життєва необхідність для людини розумної. Якби наші умовно комерційні ресурси за останні 10–15 років не демонстрували своєї повної неспроможності дотримувати ні, не стандартів журналістики, а звичайних правил добропорядності й здорового глузду, свою нездатність постати вище від сьогоденних інтересів власників, напевно, відсутність одного-єдиного джерела релевантної інформації не була б такою критичною. Причому якщо серед друкованих та інтернет-ЗМІ є такі, що мають уявлення про якість і репутацію, то на телебаченні й радіо з цим проблема. Тим часом, як відомо, станом на 2015 рік 89% українців дізнавалися новини з телевізора. Ми можемо скільки завгодно переконувати себе, що «ящик» відходить у минуле, що «я телевізор не дивлюся» або «в мене взагалі телевізора немає», поточна реальність переконує, що ми все ще «раби лампи». Отже, цю лампу доведеться апґрейдити до такого стану, щоб за неї не було соромно.

Тим часом, як хтось влучно зазначив днями в мережі, «майбутнє стукає в двері сьомим айфоном». Залишати допотопного, неповороткого й дорогущого монстра державного мовника з двома центральними телеканалами й 23 обласними, трьома радіостанціями, яких навіть немає в діапазоні FM, практично без інтернет-версій — це все одно, що здувати порошинки зі старого серванта, який займає півкімнати, але не містить усередині нічого, крім парадного сервізу на 24 персони, кришталевих ваз, штучних квітів і весільних фотографій дідуся з бабусею.

Реформа Суспільного, точніше підготовка до неї, триває вже не один рік. Нарешті вона перейшла з віртуальної стадії, так би мовити, в офлайн: днями обрано старого/нового голову правління разом із командою, до якої ваш покірний слуга теж долучився. До Зураба Аласанії в медіа-спільноті ставлення неоднозначне (як і до перерахованих вище збудників суспільної уваги): від беззастережної віри до зневажливого скепсису. Дві речі не викликають сумніву: красти на новому Суспільному не будуть. І керуватися телефонним правом теж не будуть. Доведено попереднім досвідом.

«Сервант» УТ та УР вирушає в новий світ, де стикаються інтереси пенсіонерів і хіпстерів, селян і містян, власників уже згаданого сьомого айфона й кінескопного телеприймача. Задовольнити всіх немає шансів. Але продукувати універсальну й таку дефіцитну валюту — довіру — можливо. Вірю, що можливо.

27 днів до наказу

Любомир Шавалюк

Які наслідки матиме відставка Валерії Гонтаревої

Іноді чутки так стрімко поширюються, що починають жити своїм життям. І ще сама подія не трапилася, а значна частина суспільства уже вважає її доконаним фактом. Так сталося з відставкою Валерії Гонтаревої. Рішення залишити посаду голови НБУ вона офіційно оприлюднила 10 квітня, а чутки про це тримали суспільство в напруженні протягом кількох місяців. Тепер ця відставка майже доконаний факт: 10 травня в Нацбанку, можливо, буде вже інший голова. ***Тиждень*** спробував проаналізувати, хто від цього виграє і які наслідки матиме відставка.

У розвинених країнах зазвичай особистості людей, які обіймають найвищі державні посади, не мають значення. Куди більше важить система держуправління: якщо вона налаштована належним чином, то забезпечує нормальний розвиток країни чи конкретної інституції. І навіть президент США, хай би якою могутністю була наділена ця посада, упирається в американську систему стримувань та противаг і не може натворити тієї біди, якою на словах епатує Дональд Трамп. Інша річ — країни, що розвиваються. Якщо їм щастить мати якісних керівників, вони прямують до достатку семимильними кроками, якщо ні — теліпаються у хвості міжнародних перегонів. Особистості дуже важливі в таких країнах. Україна не виняток.

Багато хто критикує Валерію Гонтареву. Але якщо критики претендують на об'єктивність, то мають визнати: вона діяла, не сиділа склавши руки. Адже зміни, які відбулись у банківському секторі за її каденції, помітні навіть короткозорим і заангажованим. Ця дієвість вигідно відрізняє її від більшості українських високопосадовців, які не тільки нічого путнього не зробили, а ще й видають позитивні кон'юнктурні (тимчасові) зрушення, яких не бракує навіть у скрутні для країни часи, за власні досягнення. І це вже великий плюс. До нього слід додати кілька факторів. По-перше, схвальні відгуки експертів та міжнародної спільноти — осіб, які цінують власну репутацію і виступають тільки тоді, коли знають, про що говорять. Якщо вибирати між аргументами визнаних у світі фахівців і закоренілих недалеких популістів, то глузд обирає перші, хоч би якими солодкими словами були сказані другі. По-друге, не слід недооцінювати обставини. Роботу НБУ протягом останніх трьох років під головуванням Гонтаревої можна без перебільшення назвати війною на кілька фронтів. На внутрішньому очищали, оптимізували, скорочували, посилювали. На зовнішньому боролися з наслідками гарячої війни, торговельної блокади, бездіяльності чи неправильного управління попередників і ще багато з чим.

Про інформаційну війну — ще один фронт, відкритий українськими популістами, — говорити годі: кількість зареєстрованих у парламенті постанов про недовіру Гонтаревій, мабуть, була більша, ніж усім попереднім головам НБУ разом узятим, а мітинги перед Нацбанком були не менш численні за «антимайдани» Януковича.

Зараз варто подумати про наслідки цієї відставки та можливі сценарії розвитку подій. Вони бачаться у трьох площинах. Перша — організаційно-інституційна. Під головуванням Гонтаревої Національний банк значно змінився. Передусім ідеться про масштабну реорганізацію, в результаті якої чисельність персоналу скорочено вдвічі, майже всі регіональні відділення закрито, витрати суттєво зменшено. Але НБУ поки що не вийшов на свій інституційний максимум: потрібно посилити низку функцій, створити нові інструменти тощо. Тут робота ще не закінчена, її хтось мусить продовжити. Інший аспект змін — команда. Результат діяльності Гонтаревої не був би ефективний, якби в НБУ не прийшла команда кваліфікованих реформаторів (не забуваймо і про кількох достойних, що втрималися в Нацбанку за Януковича), які разом із Валерією Олексіївною розділяють авторство всіх досягнень. Голова іде, але команда залишається. Принаймні поки що. Тобто після відставки Гонтаревої в НБУ буде кому провадити далі зміни, започатковані за її керівництва. Єдине, що може перешкодити, — коли новим головою стане людина, яка почне виживати з Нацбанку реформаторів або у кращому разі, не спрацювавшись із ними, блокуватиме їхні ініціативи. Можна спрогнозувати, що тоді реформатори не чинитимуть особливого опору й не триматимуться за місця, бо легко реалізують себе деінде. Відтак реформу НБУ не доведуть до кінця, а деякі зміни відкотять назад. І це вагомий ризик. Аби він не матеріалізувався, потрібно, щоб новим головою став свого роду однодумець Гонтаревої, який продовжить розпочате її командою й не блокуватиме поступу трансформації. Це має бути компетентний банкір із багаторічним досвідом та бездоганною репутацією. І жодної політики! Бо зараз Нацбанк стає настільки складним механізмом, що політична фігура біля його керма надто вже скидатиметься на мавпу за штурвалом літака.

ЗАРАЗ НАЦБАНК СТАЄ НАСТІЛЬКИ СКЛАДНИМ МЕХАНІЗМОМ, ЩО ПОЛІТИЧНА ФІГУРА БІЛЯ ЙОГО КЕРМА НАДТО ВЖЕ СКИДАТИМЕТЬСЯ НА МАВПУ ЗА ШТУРВАЛОМ ЛІТАКА

Друга площина — фінансово-економічна. Мабуть, не варто деталізувати, які функції розбудував

ФОТО: УНІАН

Вільне крісло. Охочих очолити НБУ після Гонтаревої не бракує, однак знайти компромісну фігуру, яку затвердить парламент, доволі важко

НБУ за Гонтаревої. Досить навести кілька порівнянь. Раніше Нацбанк утримував стабільний валютний курс, а коли вичерпувалися золотовалютні резерви, ховав голову в пісок і розводив руками, відпускаючи гривню у вільне плавання, поки та допливала до дна. Тепер напрацьовано складну систему амортизації шоків і трансмісійний механізм, що переводить ті чи ті рішення монетарної політики в більшу або меншу інфляцію. У підсумку, не контролюючи жодних макроекономічних показників безпосередньо, сьогодні НБУ має найбільший вплив на економіку, мабуть, за весь період незалежності. Можна навіть спробувати побитися об заклад, що таких глибоких девальвацій, які ми переживали в минулому, уже не буде ніколи (стукаємо по дереву: якщо війна не розгориться).

Раніше, коли в банків виникали проблеми, регулятор за певну плату заплющував очі або допомагав грошима, сприяючи одним й ігноруючи інших. Деякі фінустанови просто доводив до банкрутства, як, наприклад, банк «Таврика». Накопичення проблем у цілій системі після кризи 2008–2009 років призвело до того, що НБУ повністю втратив зв'язок із реальністю й перестав їх вирішувати. Тепер Нацбанк трактує всіх однаково: суворо, але справедливо і прогнозовано. Раніше банкірів поодинці викликали на килим для розмов у стилі правителя й раба, зараз НБУ проводить публічні наради з усіма. Порівняння «як було» і «як стало» можна продовжувати. Усі вони покажуть, що зараз Нацбанк є повноцінним регулятором фінансово-економічної системи за суттю й виконуваними функціями, а не за формою і рядком у Конституції. Це збережеться й після Гонтаревої. А якщо хтось захоче повернути все назад, то йому доведеться добряче попотіти, та й гарантій успіху такої диверсії немає.

Після Гонтаревої НБУ і далі виконуватиме навіть не надто приємні функції на кшталт відстоювання в судах правомірності виведення банків із ринку. Бо довкола кожної із цих компетенцій зібрана команда професіоналів, які просто знають свою справу й активно практикують знання та вміння (а це найкращий засіб залишатись у формі у професійному сенсі).

Третя площина — політична. Тут аспектів чимало. По-перше, добре, що Гонтарева йде зараз, інакше 2018-го, за рік до виборів, деякі політики видавали б її відставку за власне досягнення й таким чином недобросовісно заробляли б політичні бали. Мабуть, був би черговий раунд мітингів під НБУ, а може, й не один. По-друге, після тієї трансформації, яку провів Нацбанк під головуванням Гонтаревої, знайдеться чимало претендентів на її крісло: можна нічого не робити, відсилати журналістів із незручними запитаннями до попередників (Гонтаревої) і видавати успіхи команди реформаторів, які продовжать працювати в Нацбанку, за свої. Тактика безпрограшна. Тому й подейкують, що охочих обійняти посаду голови НБУ хоч греблю гати. От тільки кандидатури, яка пройшла б парламент, як кажуть, немає.

Природний відбір

Олександр Крамар

Український експорт фактично відновив довоєнні обсяги, однак його структура сильно змінилася

Експорт товарів з України наближається до рекордних показників за всю її історію. Попри численні прогнози щодо катастрофічних наслідків для нашої економіки спочатку від згортання торговельних зв'язків із Росією, а тепер і від блокади окупованих нею районів Донецької та Луганської областей. Повільне відновлення, яке почало простежуватися ще торік (у IV кварталі відносно того самого періоду 2015-го приріст становив 9% у євро), з початком 2017-го настільки пришвидшилося, що в березні експорт товарів з України (€3,834 млрд) різко перевищив не лише тогорічний показник, а й на 5,1% цифру довоєнного березня 2014-го ($3,65 млрд).

Оскільки процес відновлення триває і досі, то відношення результатів усього I кварталу 2017 року до аналогічного довоєнного періоду 2014-го дещо гірше: €9,734 млрд до €10,25 млрд, тобто все ще на 5% менше (хоча до I кварталу 2016-го приріст становив 38,6%). Та насправді й цей результат дає підстави говорити про відновлення довоєнного рівня. Адже три роки тому враховували чималі поставки за кордон товарів з усієї Донецької та Луганської областей, частка яких у загальнодержавному вивозі тоді становила 23,4%. Але в умовах війни й утрати контролю України над ОРДіЛО вона скоротилася до 9,1% у I кварталі 2016-го (дані за 2017-й іще не опубліковані).

Відтак можна стверджувати, що принаймні з підконтрольних Києву територій у I кварталі 2017 року експорт товарів був значно більшим не лише порівняно з часами, що безпосередньо передували початку агресії РФ на Донбасі, а й із будь-яким іншим періодом історії нашої держави. Навіть у найкращих для українського експорту 2008-му та 2011–2012-му з урахуванням постачання з нині окупованих територій Донбасу й Криму він не приносив більше ніж €4–5 млрд в жодному місяці, а результат I кварталу рідко перевищував €10–12 млрд **(див. «Стрімке відновлення»)**.

Щоправда, офіційна статистика зовнішньої торгівлі Держстату затушовує факт наближення українського експорту до рекордних показників, адже її досі ведуть виключно в доларах США. Тоді як у сусідніх європейських державах, як-от Польща, давно практикується дублювання даних іще принаймні в національній та єдиній європейській валютах. І якщо гривня в нас справді настільки нестабільна, що показники в ній явно спотворювали б картину, то вимірювати зовнішню торгівлю окрім долара принаймні ще в євро було б дуже доречно. Тим більше що Україна прагне євроінтеграції і понад 40% зовнішньої торгівлі веде з країнами, які або використовують цю валюту, або мають прив'язані до неї грошові одиниці.

Обрахунок вітчизняної зовнішньої торгівлі в євро за останнє десятиліття допоміг би уникнути штучного погіршення її динаміки через суттєве подорожчання долара відносно світових валют і більшості товарів, особливо тих, які продає чи купує Україна. Адже важко знайти європейську країну, експорт якої за останні роки не скоротився б більш чи менш суттєво у доларовому еквіваленті. Та це не підстава говорити про падіння його реальних обсягів. Наприклад, у європейського «локомотива» Німеччини при обрахунку в доларах експорт у IV кварталі 2016-го виявляється на 11,6% меншим, аніж за той самий час три роки тому, тоді як у євро він, навпаки, піднявся майже на ті самі 11,5%. У Франції в доларах за той-таки період вивезення товарів скоротилося на 17,4%, а в євро збільшилося на 5,4%. У Польщі в доларах експорт нібито впав на 6,3%, тоді як у євро, навпаки, додав 18,5%. Однак у жодній із цих країн не говорять про його скорочення.

САМЕ НЕСТАБІЛЬНІСТЬ СВІТОВИХ ЦІН, А НЕ ЗМІНА ФІЗИЧНИХ ОБСЯГІВ БУЛА ГОЛОВНОЮ ПРИЧИНОЮ «АМЕРИКАНСЬКИХ ГІРОК» УКРАЇНСЬКОГО ЕКСПОРТУ ВПРОДОВЖ ОСТАННЬОГО ДЕСЯТИЛІТТЯ

НЕРІВНОМІРНЕ ВІДНОВЛЕННЯ

Відновлення загальних довоєнних обсягів експорту товарів з України супроводжувалося докорінною зміною його як географічної, так і товарної структури. У загальних рисах географічна трансформація зводиться до того, що наші поставки до РФ та низки країн, торгівля з якими так чи інакше залежить від позиції Москви, різко зменшилися в умовах торговельної війни останньої проти Києва. Водночас постачання українських товарів до Євросоюзу вже перевищило довоєнний рівень. На 19% збільшився експорт до ключової економіки ЄС — Німеччини (€0,34 млрд у I кварталі 2017-го), на 6% — до Польщі (€0,58 млрд). До інших країн світу він загалом також суттєво зріс, хоч і різною мірою. Зокрема, у 2,8 раза — до Ірану (€0,24 млрд), у 2,5 раза — до Індії (€0,7 млрд), більш ніж подвоївся — до США (€0,19 млрд), майже в 1,8 раза збільшилися поставки до Саудівської Аравії (€0,11 млрд).

Відтак переважна частина втрат через понад двократне зменшення від I кварталу 2014-го до I

Стрімке відновлення

Динаміка експорту товарів, I квартали 2007–2017 років, € млрд

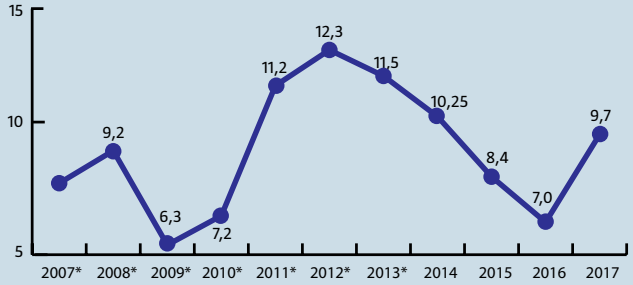

*З урахуванням АРК та Севастополя

Експорт окремих груп товарів у I кварталі 2017 року

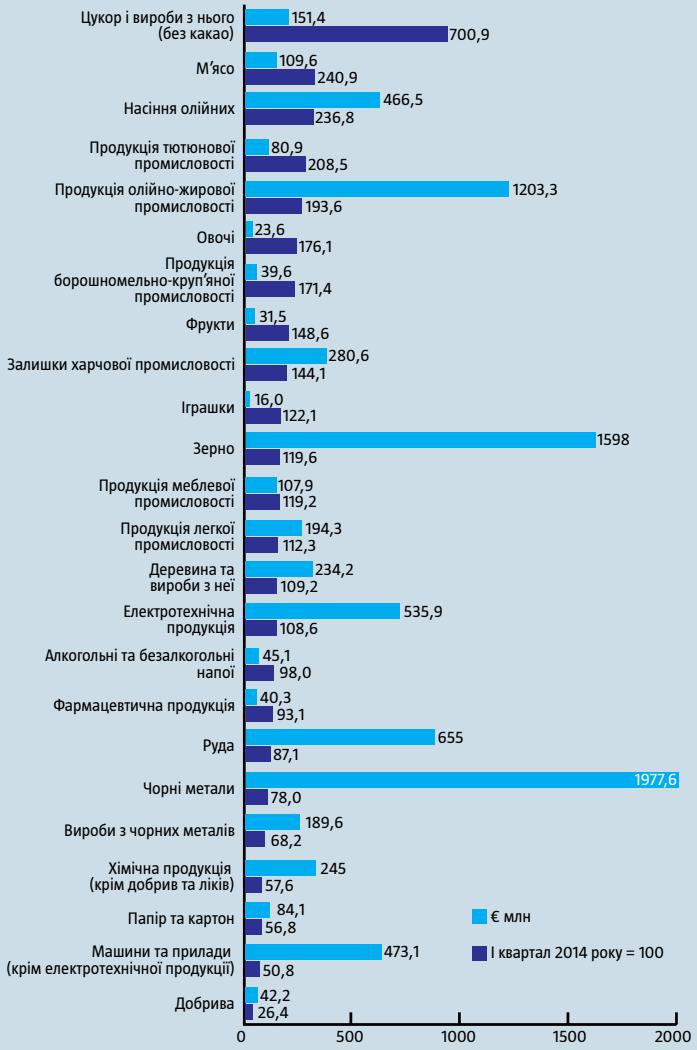

Розрахунки автора за даними Держстату та оперативної інформації ДФС

кварталу 2017-го експорту в Росію та інші країни Євразійського союзу (€1,18 млрд) була компенсована збільшенням постачання до Євросоюзу (на 4,5%, або €0,16 млрд; від €3,57 млрд до €3,73 млрд) та особливо третіх держав (на 11,6%, або €0,5 млрд; від €4,3 млрд до €4,8 млрд). У результаті частка ЄС у вивезенні товарів з України зросла від 34,8% до 38,3%, Євразійського союзу — скоротилася від 23,2% до 12,3%, а решти країн світу наблизилася до половини загального обсягу вітчизняного експорту (49,6% у I кварталі 2017-го).

Водночас різке зменшення поставок у підконтрольний Москві Євразійський союз майже не торкнулося нашої безпосередньої сусідки Білорусі. Завдяки відмові Мінська підтримати російські обмеження на українські товари й відсутності у Кремля можливості чинити перешкоди їх транспортуванню (що істотно позначилося на поставках у Казахстан та Киргизстан) експорт вітчизняних товарів до Білорусі скоротився лише від €0,26 млрд у I кварталі 2014-го до €0,22 млрд у I кварталі 2017-го.

Іще помітніше змінилася товарна структура експорту з України. Сукупне вивезення продовольства від I кварталу 2014-го до I кварталу 2017-го, попри просідання світових цін на більшість товарів сектору, зросло майже в півтора раза — від €2,96 млрд до €4,28 млрд. Причому, незважаючи на стереотипи, драйвером того процесу був аж ніяк не експорт зерна. Воно за цей час додало менш ніж 20% валютної виручки (€0,26 млрд), адже виявилося чи не головною жертвою падіння цін.

Натомість найкращу динаміку зростання доходів від експорту забезпечили цукор та вироби з нього, крім шоколадних (приблизно всемеро — від €21,6 млн до €151,4 млн), а також м'ясо (у 2,4 раза — від €45,5 млн до €109,6 млн). Майже подвоїлася валютна виручка від експорту продукції олійно-жирової промисловості (від €0,62 до €1,2 млрд), а продаж за кордон насіння олійних культур (переважно сої та ріпаку) збільшився у 2,4 раза (від €0,2 млрд до €0,47 млрд). Різко, у 1,5–2,1 раза, зросли також поставки фруктів, овочів, продукції борошномельно-круп'яної та тютюнової промисловості.

Кращі, ніж у довоєнний час, результати показують і деревообробна та меблева галузі. Валютна виручка їхніх підприємств у євро в I кварталі 2017-го була відповідно на 9% та 19% більшою, аніж у той самий період три роки тому, й сягнула €234 млн та €108 млн. Приріст експорту на 12% за цей час показала й легка промисловість (€194 млн). Відновилися також поставки за кордон українських алкогольних та безалкогольних напоїв, які в I кварталі 2017-го дали 98% виручки відносно показника аналогічного періоду 2014-го, попри втрату відтоді частини потужностей в ОРДіЛО.

Що стосується експорту продукції машинобудування, то тут найкраща ситуація в електротехнічній промисловості, яка за останні три роки збільшила валютну виручку від експорту на 8,6% — до €0,54 млрд в I кварталі 2017-го. Це сталося значною мірою завдяки нарощуванню постачання комплектуючих для європейських компаній, зокрема з побудованих спеціально для цього в останні роки кількох західноукраїнських підприємств.

Водночас унаслідок глибокого падіння світових цін зменшилися валютні надходження від експорту руди (на 12,9% у I кварталі 2017-го порівняно з тим самим періодом 2014-го). А здешевлен-

ня, помножене на скорочення фізичних обсягів поставок, спричинило ще більший спад виручки від продажу за кордон чорних металів (на 22%) та виробів із них (на 31,8%). Ще більшими виявилися втрати експорту хімпрому: без урахування добрив та фармацевтичної продукції виторг упав на 42,4%. А доходи від реалізації добрив у зарубіжжя взагалі зменшилися майже вчетверо: якщо в I кварталі 2014-го їх продаж приніс €160 млн, то в I кварталі 2017-го — лише €42 млн.

В останньому випадку далися взнаки як надзвичайно різке падіння цін на кінцеву продукцію на світовому ринку, так і втрата частини потужностей у зоні АТО. Іще один чинник цієї тенденції — вирівнювання цін на газ на внутрішньому ринку, яке поклало край схемам зі спалюванням на підприємствах, що виробляють добрива, «заощадженого» облгазами блакитного палива, котре списували на потреби населення за пільговими цінами. Названий комплекс факторів зробив сумнівною саму перспективу виживання українських виробників азотних добрив в умовах, коли на світовому ринку їм доводиться конкурувати переважно із постачальниками з країн із надлишковим внутрішнім видобутком газу й відповідно надзвичайно низькими цінами на нього.

Удвічі зменшилась і валютна виручка від поставок на зовнішні ринки продукції машинобудування (за винятком успішнішої електротехнічної промисловості, про що йшлося вище). У I кварталі 2014 року її експорт сукупно приніс країні €0,93 млрд, а в I кварталі 2017-го — вже тільки €0,47 млрд. Причому особливо відчутними стали втрати транспортного машинобудування: експорт рейкового транспорту скоротився від €202,6 млн до €56 млн, учетверо-вп'ятеро зменшились і поставки за кордон продукції авіа- та суднобудування.

Україна в міжнародному розподілі праці

Основні товари чистого експорту (експорт мінус імпорт відповідної продукції) з України у I кварталі 2017 року, $ млн

Олія соняшникова та соєва	1239,9
Кукурудза	1041,0
Руди та концентрати залізні	648,8
Напівфабрикати з вуглецевої сталі	618,3
Плоский прокат із вуглецевої сталі без покриття	537,4
Пшениця	491,6
Соя	423,6
Прути, бруски, кутики та спеціальні профілі зі сталі	369,3
Макуха	264,3
Феросплави	224,1
Електричні дроти й кабелі	190,9
Чавун	147,1
Глинозем*	131,3
Цукор	131,1
Труби з чорних металів	105,6
Турбодвигуни, газові та парові турбіни	92,9
Лісоматеріали оброблені	90,8
Ячмінь	83,4
Меблі та їх частини	81,2
М'ясо птиці	74,6
Електроенергія	67,5
Цигарки	55,2
Глина	50,9
Костюми, сукні, шорти, спідниці, блузки, сорочки	44,7
Листи з дерева для облицювання та фанери	36,0
Ріпак	32,7
Частини до залізничних локомотивів або рухомого складу	27,6
Мед натуральний	26,1
Шпалери	25,9
Яловичина й телятина	25,7

*Напівфабрикат для виробництва алюмінію

Розрахунки автора за оперативними даними митної статистики Державної фіскальної служби

НОВА СТРУКТУРА, СТАРІ ВИКЛИКИ

Із перших 30 товарів українського чистого експорту (експорт певної продукції мінус її імпорт) у I кварталі 2017 року більшість — це сировина й напівфабрикати **(див. «Україна в міжнародному розподілі праці»)**. Водночас, попри усталені стереотипи, помітно, що сучасна Україна в міжнародному поділі праці спеціалізується не лише на продуктах агропромислового комплексу (АПК) чи гірничо-металургійного комплексу (ГМК). Починаючи з другої десятки до топ-30 найбільших за обсягами чистого експорту товарів входить і низка виробів електротехнічної, деревообробної, меблевої, тютюнової, легкої промисловості, а також електроенергія та шпалери. А серед продовольчої групи останнім часом дедалі помітнішим є зростання чистого експорту цукру, м'яса птиці та яловичини.

Лише для кількох із топ-30 товарів чистого експорту зберігається значна залежність від російського ринку. До РФ іде майже весь український експорт напівфабрикату для виробництва алюмінію — глинозему (96,2% у I кварталі 2017-го). Однак у цьому випадку йдеться більше про залежність «Российского алюминия», який забезпечує свої комбінати в РФ завдяки українському напівфабрикату з Миколаївського глиноземного заводу (МГЗ). Також на РФ припадає все ще більш ніж половина загального українського вивозу турбодвигунів та парових і газових турбін (66,1%), частин до залізничних локомотивів і рухомого складу (65%) та шпалер (51,4%).

Частка російського ринку в експорті з України труб, які донедавна були частими фігурантами торговельних воєн, нині скоротилася до 25,8% їх загального вивозу з країни. Тож про критичну залежність їх вітчизняних постачальників від РФ більше не йдеться. Решта товарів із топ-30 нашого чистого експорту на російський ринок або взагалі не надходить, або збувається туди в помірних обсягах: від кількох до кільканадцяти відсотків загального їх експорту з України. Однак для деяких інших товарів, зокрема й тих, які не ввійшли до топ-30 чистого експорту або за якими наша держава є чистим імпортером, залежність від російського ринку все ще подеколи досить значна і в низці випадків сягає 50–70%.

Водночас нова товарна й географічна структура українського експорту залишається вразливою до цінової кон'юнктури на світових ринках та до потрапляння в окремих сегментах у залежність від нових ключових ринків збуту. Ідеться про ситуацію, коли за окремими групами товарів формується надмірна концентрація поставок на одній чи кількох розміщених поруч країнах. А відтак у разі економічних проблем там опиняєть-

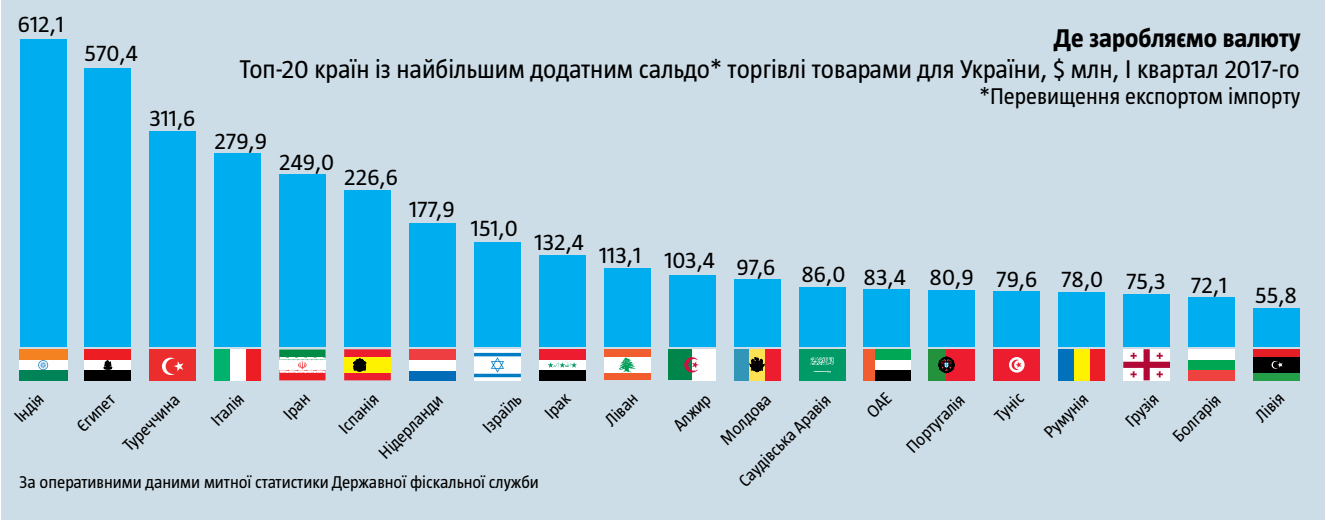

ся під загрозою й стабільність збуту відповідних українських товарів.

Та головним ризиком для нашого експорту й досі є надмірно висока частка в його структурі сировини та напівфабрикатів, які мають украй нестійкі ціни на світовому ринку. Разом зі значною залежністю української економіки від експорту та імпорту це й надалі ставитиме під сумнів соціально-економічну перспективу країни загалом.

Адже саме нестабільність світових цін, а не зміна фізичних обсягів була головною причиною «американських гірок» українського експорту впродовж останнього десятиліття **(див. «Стрімке відновлення»)**. Наприклад, у 2013 році 38 млн т залізорудної сировини було реалізовано за €2,82 млрд, а у 2016-му 39,2 млн т довелося збути лише за €1,65 млрд. 2013-го 27,1 млн т українського зерна було продано за €4,8 млрд, а 2016-го вже 40,25 млн т — лишень за €5,49 млрд. Як бачимо, у цих випадках здешевлення поставок продукції супроводжувалось або значним скороченням (як у випадку залізорудної сировини), або мінімальним зростанням (як у випадку зерна) валютної виручки. Меншим, однак усе одно значним було падіння цін на м'ясо, соняшникову олію та сою. Зокрема, експорт м'яса за 2013–2016 роки зріс від 175,8 тис. т до 286 тис. т, а його вартість — лише від €0,26 млрд до €0,35 млрд. Експорт соняшникової олії — від 3,21 млн т до 4,84 млн т, а її вартість — від €2,47 млрд до €3,34 млрд. Сої — від 1,49 млн т до 2,74 млн т, вартість — від €0,56 млрд до €0,89 млрд.

Причому ця проблема стосувалася не тільки сировини чи продовольства. Так, у 2013-му 3,69 млн т азотних добрив було експортовано за €0,85 млрд, а 2016-го вдвічі менший їх обсяг (1,81 млн т) приніс тільки третину колишньої виручки — €0,29 млрд. У 2013 році 1,5 млн т глинозему експортували за €0,46 млрд, а 2016-го на кілька відсотків більший обсяг (1,52 млн т) дав майже на чверть менше валюти — €0,35 млрд. 10,88 млн т напівфабрикатів із вуглецевої сталі у 2013-му коштували €3,95 млрд, тоді як у 2016-му 7,75 млн т — лише €2,0 млрд.

Водночас помітно: що глибшою була переробка тієї чи іншої сировини або ж напівфабрикатів, то менше, за рідкісними винятками, знижувалася ціна відповідної продукції. Наприклад, у 2013 році 2,79 млн т необробленої деревини було продано за кордон за €178,8 млн, а 2016-го 1,73 млн т — уже за €95,9 млн. Тобто ціна тонни знизилася на 15%. Разом з тим 1,05 млн т оброблених лісоматеріалів у 2013-му було продано за €205,6 млн, а 2016 року майже вдвічі більший обсяг (1,89 млн т) — за €356,3 млн. Тонна подешевшала тільки на 8%. У 2013 році 2,26 млн т чавуну принесли €0,62 млрд валютної виручки, а у 2016-му 2,54 млн т — лише €0,5 млрд. Середня ціна впала на 28,6%. Водночас 5,21 млн т гарячекатаного прокату зі сталі коштували €2,1 млрд у 2013 році, а 4,17 млн т — €1,34 млрд у 2016-му. Тобто зниження середньої ціни становило тільки 20%. А 0,23 млн т виробів із чорних металів для залізничних колій 2013 року дали €0,2 млрд, а 2016-го — лише 20,2 тис. т на €14,6 млн. Тобто здешевлення тонни цієї продукції становило вже тільки 16,9%.

Переважна частина втрат через понад двократне зменшення від I кварталу 2014-го до I кварталу 2017-го експорту в Росію та країни Євразійського союзу **(€1,18 млрд)** була компенсована збільшенням постачання до ЄС (на 4,5%, або **€0,16 млрд**; від **€3,57 млрд до €3,73 млрд**) та особливо третіх держав (на 11,6%, або **€0,5 млрд**; від **€4,3 млрд до €4,8 млрд**)

Як бачимо, відновлення українського експорту відбулося на тлі зміни його товарної та географічної структури й завдяки їй. Збільшилися обсяги постачання на світовий ринок нових товарів, не таких залежних від геополітичної кон'юнктури чи дефіцитних у країні ресурсів. Усе це зробило менш гострою, хоча й не вирішило остаточно традиційну для українського експорту та економіки проблему вкрай повільного просування до глибшої переробки сировини й напівфабрикатів у продукцію, яка знайшла б попит на світовому ринку — поза пострадянським гетто, на яке були замкнуті старі виробництва складної промислової продукції в Україні.

УПОВНОВАЖЕНИЙ ЗАЯВИТИ

Інформаційна безпека

Сумнівне відомство

Станіслав Козлюк

Від початку Міністерство інформаційної політики (МІП) задумувалося як інструмент для відповіді на інформаційну агресію Росії. Втім, ще на рівні ідеї така ініціатива викликала в частини суспільства щонайменше подив, оскільки функції, які мала виконувати нова структура, могли реалізовувати вже наявні відомства. Скажімо, ті самі СБУ, МЗС, Нацрада з телебачення і радіомовлення тощо. Негативу додавали побоювання, що Мінінформації використовуватимуть як офіційне «цензурне міністерство».

Свого керівника МІП отримало 2 грудня 2014-го, коли Верховна Рада проголосувала за коаліційний Кабмін. Серед уже відомих структур значилося Міністерство інформаційної політики, очільником якого став Юрій Стець, колишній генеральний продюсер «5 каналу» та кум президента Петра Порошенка. Жодних обговорень щодо кандидатур, а тим паче необхідності створення нових міністерств перед цим не проводили.

Міжнародна спільнота зустріла нові призначення обережно, застерігаючи Україну від заснування міністерства пропаганди. Так, в ОБСЄ заявили, що створення Мінінформполітики становить загрозу свободі медіа і це «не є способом протистояння пропаганді». Human Rights Watch у своїй заяві наголосили, що «найкраща реакція на пропаганду — це не пропаганда у зворотний бік, а чесність». Проте, як засвідчили подальші події, збутися цим побоюванням не судилося.

Частину ініціатив покладених на МІП вже успішно реалізовували від початку анексії Криму, що, зважаючи на обставини, доволі очікувано. Адже 2014-го влада в Україні намагалася вирішувати проблеми на всіх фронтах. На допомогу їй прийшли волонтери. Саме вони почали боротися з неправдивими новинами, запустивши проект StopFake. У перші дні свого існування відвідуваність ресурсу була 50–70 тис. переглядів на добу. Активісти обрали стратегію оборони й замість того, щоб нападати на агресора, взялися розвінчувати його міфи про Україну. На практиці це мало такий вигляд: неправдиві повідомлення російських медіа та держструктур перевірялися на достовірність і в результаті спростовувалися за допомогою реальних фактів. На сьогодні команда проекту налічує 27 осіб, матеріали виходять десятьма мовами. За весь час існування активісти підготували понад тисячу спростувань фейкових новин із-за північного кордону. Зважаючи на цитованість іноземними ЗМІ, ініціативу можна назвати доволі успішною.

Разом зі StopFake з'явився проект InformNapalm, метою якого було інформувати аудиторію про російську агресію в Україні. Відомий на широкий загал своїми розслідуваннями на тему російської присутності на Донбасі. На відміну від StopFake активісти з InformNapalm долучилися до кібервійни з РФ. До заслуг можна зарахувати злам низки пропагандистських ресурсів, оприлюднення даних із серверів Міноборони РФ та пошти Владіслава Суркова, яку встигли охрестити Surkov Leaks. Інформацію активістів Україна регулярно використовує для доведення фактів участі РФ у збройній агресії проти України.

Що ж до телеканалів, то в серпні 2014-го «1+1 медіа» запустив канал іномовлення Ukraine Today. Гендиректор телеканалу Тетяна Пушнова розповідала журналістам, що вже після створення Мінінформполітики намагалася домовитися про співпрацю та спільні проекти, проте держвідомство на це не погодилося. А Ukraine Today згодом перебрався в інтернет.

МІНІНФОРМПОЛІТИКИ БІЛЬШЕ ЗАПАМ'ЯТАЛОСЯ ШИРОКОМУ ЗАГАЛУ ОДІОЗНИМИ ІНІЦІАТИВАМИ. ТАК, У ЛЮТОМУ 2015-ГО ВІДОМСТВО ФАКТИЧНО СТВОРИЛО АРМІЮ БОТІВ, НАЗВАВШИ ПРОЕКТ «ІНФОРМАЦІЙНИМИ ВІЙСЬКАМИ»

Якщо ж говорити про відновлення українського мовлення на Донбасі та в Криму, то в Міністерстві інформполітики кілька разів звітували про певні успіхи на цій ниві. Зокрема, 2015-го в Стеця заявляли про відновлення трансляції низки наших телеканалів у Донецьку. Щоправда, підтвердити ці слова на місці виявилося доволі складно. Так, мешканці довколишніх міст і 2015-го, і 2016-го скаржилися авторові цих рядків на серйозні проблеми з прийомом українських телеканалів, скажімо, у тій самій Авдіївці чи Красногорівці. Лишається сподіватися, що ситуація покращилася з відновленням телевізійної вежі на горі Карачун у Слов'янську, яку, до речі, МІП записало до своїх торішніх успіхів.

Мінінформполітики, своєю чергою, більше запам'яталося широкому загалу одіозними ініціативами. Так, у лютому 2015-го відомство фактично створило армію ботів, назвавши проект «інформаційними військами». За задумом, кожен українець мав змогу долучитися до проекту, зареєструвавшись на відповідному сайті. Далі він отримував завдання, які зобов'язувався виконувати заради боротьби з інформаційним агресором. Декларована мета — донесення правдивої інформації та розвінчання фейкових новин. Проте якщо переглянути «антифейковий» розділ порталу, то можна помітити, що часом ресурс не нехтує »

використанням пропагандистської лексики в стилі Кісєльова, що, своєю чергою, викликає підозри до подаваної інформації.

Цікавішою виявилася історія із запуском іномовлення. Так, у лютому 2015-го Юрій Стець заявив про створення телеканалу Ukraine Tomorrow. Його роботу планували організувати на базі проекту БТБ Сергія Арбузова, телеканалу, який свого часу запускав Національний банк України. Стець мав намір використати потужності наявного медіа для розвитку іномовлення. Фінансувати проект мали коштом ДТРК «Всесвітня служба «Українське телебачення та радіомовлення». Але Стець одразу зауважив: грошей не вистачить, тому очікувалося, що фінансову підтримку надаватимуть західні партнери. Однак виник казус. Виявилося, що назву Ukraine Tomorrow уже зареєстрував за собою Дмитро Фірташ, а точніше підконтрольна йому міжнародна група компаній Group DF. Реєстрація бренда діятиме до 2025 року, відтак Мінінформполітики довелося готувати наступний проект.

ЧИ НЕ ЄДИНИМ УСПІШНИМ І ВІДОМИМ ПРОЕКТОМ МІНІСТЕРСТВА МОЖНА НАЗВАТИ EMBEDDED JOURNALISM, ЗАСТОСОВАНИЙ СВОГО ЧАСУ США В ІРАКУ

Новий телеканал дістав назву UATV. Фактично ж мультимедійна платформа проекту запрацювала з жовтня 2015-го. Втім, від початку він функціонував лише українською та російською мовами, що доволі дивно, зважаючи на декларовану мету «забезпечення доступу іноземної аудиторії до об'єктивної, актуальної та повної інформації про події в Україні». Щодо успішності проекту також виникає низка сумнівів. Так, якщо зайти на офіційну сторінку телеканалу в YouTube, можна помітити, що кількість переглядів прямих ефірів заледве дотягує до десятка. Перегляди ж окремих відео набирають аудиторію в кількасот осіб. Кількість підписників також доволі скромна — 2,8 тис. в основної сторінки.

Причин тут може бути кілька: недостатність фінансування, обмеженість ресурсу, недостатня кваліфікація кадрів, проблеми із законодавством тощо. Але якщо вірити моніторингу Рахункової палати від 8 листопада 2016-го, то виникають питання до менеджменту. Так, у своєму звіті РП констатувала брак об'єктивної інформації про Україну у світовому інформпросторі, брак єдиної державної інформаційно-комунікаційної політики, нерезультативне та неекономне використання бюджетних коштів, відсутність детальних розрахунків та економічних обґрунтувань тощо. Також Рахункова палата зауважила, що в проекту іномовлення на момент проведення аудиту не було не те що стратегічного плану розвитку, а навіть державної реєстрації. Телепрограми виробляли без будь-якої програмної концепції мовлення.

На цьому проблеми не закінчувалися. Перевірка встановила, що згідно з контрактом на 2016 рік обсяги власного мовлення телеканалу становили 15 хв на добу. Ефір забивали повторами телепередач — від 33 до 39 разів (за який проміжок часу рахували повтори, не вказується. — **Ред.**) Також використовували застарілий архівний матеріал, що, на думку Рахункової палати, не сприяло зростанню аудиторії телеканалу. Крім того, відповідно до закону про іномовлення 50% контенту мало б бути англомовним, проте у 2016-му ситуація була катастрофічна: перші півроку контент існував лише українською та російською мовами з додаванням англійських субтитрів. Окрім того, Рахункова палата виявила, що виробництво програм не оформлювали документально. Відтак можна говорити про непрозоре освоєння виділених коштів.

«Обсяги виробництва телепрограм ДТРК УТР визначала довільно, без необхідних розрахунків та обґрунтувань. Як наслідок — планові річні обсяги виробництва завищені на 21 885 год, а середня вартість 1 год виробництва телепрограм — ушестеро. Через відсутність у міністерстві планової служби його потреби в державному фінансуванні не були належним чином документально обґрунтовані та оформлені. Зокрема, запит на 2016 рік щодо збільшення бюджетних призначень на здійснення реформи державного іномовлення на суму 332,8 млн грн не обґрунтовано відповідними розрахунками», — йдеться у звіті Рахункової палати.

Також аудитори зауважили, що штат Мінінформполітики у 29 осіб не дає йому змоги реалізовувати свої зобов'язання. До того ж штатна чисельність працівників затверджена без обґрунтування.

Певно, чи не єдиним успішним і відомим проектом міністерства можна назвати Embedded journalism, застосований свого часу США в Іраку. У теорії, журналісти, маючи низку документів, можуть підписати контракт із Міноборони, після чого їх прикріплюють до певних військових підрозділів, із якими вони працюватимуть упродовж тижня. Але на практиці виникла низка проблем, пов'язаних, зокрема, з медичним страхуванням і якісними спеціалізованими тренінгами. Попервах вітчизняні компанії відмовлялися страхувати журналістів. Згодом ситуацію вирішили, але цінник за тиждень такої роботи міг перевищити 10 тис. грн, суму, яку в українських умовах відбити майже нереально. Відтак можна говорити, що він більше орієнтований на західні ЗМІ.

Також до успіхів можна зарахувати ухвалення Доктрини інформаційної безпеки, підписаної Порошенком 25 лютого. Оскільки саме відомство Стеця відповідало за її розробку, у результаті МІП дістало низку зобов'язань, як-от моніторинг ЗМІ для виявлення забороненої інформації, моніторинг загроз національним інтересам в інформаційній сфері, формування пріоритетів інформполітики та контроль їх реалізації, кризові комунікації, вироблення та запровадження стратегії інформзабезпечення реінтеграції окупованих територій тощо. Фактично за два роки існування перед Мінінформполітики постала низка завдань, за виконання яких воно зобов'язане відповідати.

Проте питання доцільності Мінінформполітики досі відкрите. Оскільки, як показали попередні роки, його функції цілком можуть якісно виконувати або інші державні структури, або, як уже повелося, волонтери. Держава очікувано намагалася і намагається відреагувати на зовнішню інформаційну загрозу вже звичними для себе методами, як-от створення окремих міністерств замість координації роботи вже наявних і підвищення їхньої мобільності. Як наслідок — заслуги таких структур в інформаційній війні та протидії агресії і зараз викликають сумніви.

Міністерства м'якої сили

Юрій Лапаєв

Як працюють зарубіжні аналоги українського Міністерства інформаційної політики

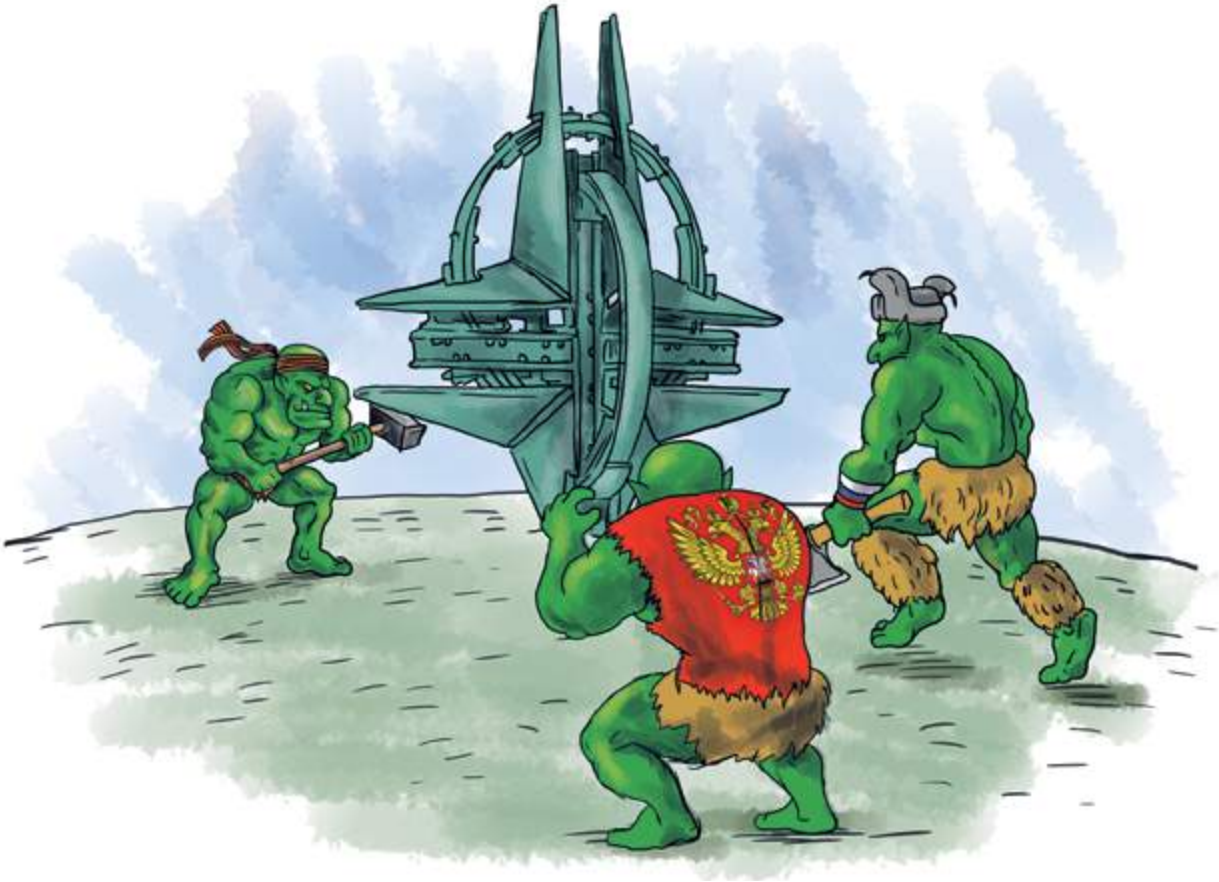

Попри поширену думку про певну унікальність українського Міністерства інформаційної політики (МІП), у світі доволі багато країн мали або досі мають аналогічні установи. Схожі структури пропаганди були не лише в тоталітарних країнах, а й у Великій Британії, Ізраїлі, є зараз у Білорусі, В'єтнамі, навіть в окупованому Криму та «ДНР» (щоправда, у «республіці» від «міністерства» немає новин із кінця 2016 року, що натякає на його «ефективність»). Насправді це не означає, що інші країни не переймаються регулюванням інформаційної царини. Просто там функції застосування м'якої сили, а саме тактичного управління масовою свідомістю, контролю інформаційних потоків та альтернативних до державної лінії поглядів, розподілені між іншими відомствами, переважно силовими. Адже питання контролю інформації вже давно стало елементом національної безпеки, і події в Україні вкотре це підтвердили.

Коли в Україні створювалося МІП, багато експертів були стурбовані ймовірністю перетворення його на пропагандистський орган. Виникали навіть аналогії з нацистською Німеччиною. Втім, в імперського Міністерства народної освіти та пропаганди (саме таку офіційну назву мало відомство Ґеббельса) були інші завдання та підходи до їх виконання. Так, до сфери його діяльності належали створення й підтримка міфу про Третій Рейх та унікальність німців як нації у світі. Крім того, міністерство працювало над формуванням позитивного, аж до сакрального, образу Гітлера з одночасною демонізацією ворогів Німеччини. Сам Ґеббельс головною вважав так звану ментальну мобілізацію, а міністерство називав «ротом та вухами уряду Рейху». Його відомство розглядалося не як класичний бюрократичний апарат, а як духовний центр, що поєднує політичні, духовні, культурні та економічні завдання. Для досягнення цієї мети використовували надсучасні (на той час) засоби: плакати, листівки, радіотрансляції та кінематограф. Крім того, у »

державі була створена ціла система, тоталітарна не лише за політичним визначенням, а й за ступенем проникнення в усі сфери життя. Пропаганда була в ЗМІ, у мистецтві, науці, літературі, культурі, вихованні та освіті. Яскравий приклад комплексної роботи міністерства — сприяння у створенні відомого фільму «Олімпія» Лені Ріфеншталь, присвяченого Олімпійським іграм 1936 року в Берліні. Одне з важливих місць у цій системі посідала історія, яка слугувала певною основою для нацистських міфів. За її заперечення, що порушувало єдино правильну державну картину світу, були передбачені серйозні покарання. Але поразки на фронті доволі швидко змогли звести нанівець зусилля Ґеббельса. Відомство, що було створене в 1933-му, припинило своє існування в 1945-му, а на його базі згодом постало суспільне теле- і радіомовлення, відоме сьогодні як канал ARD.

Своє Міністерство інформації мала й Велика Британія. Як і в Німеччині, воно з'являлося в уряді лише на час війни, спочатку Першої, а потім і Другої світової. Востаннє почало функціонувати 4 вересня 1939 року, наступного дня після вступу Королівства у війну. Офіційно до завдань належало просування національного світогляду серед населення як у країні, так і за кордоном. На практиці міністерство здійснювало контроль новин та інформації, займалося вивченням громадської думки, цензуруванням і поширенням власної пропаганди. Для цього використовувалися кіностудія, пересувні виставки, спеціальний транспорт із гучномовцями, друкарні.

МІНІСТЕРСТВА ІНФОРМАЦІЇ З'ЯВЛЯЛИСЯ ПЕРЕВАЖНО В КРАЇНАХ, ОХОПЛЕНИХ ВІЙНОЮ, ХОЧА В ДЕРЖАВІ, ДЕ Є ДОВІРА ДО ЗМІ Й РОЗВИНЕНЕ СУСПІЛЬСТВО, ПРОПАГАНДИСТСЬКІ ОРГАНИ Є ЗАЙВИМИ

Відбувалася активна співпраця з композиторами та письменниками, які створювали необхідний контент. Штат налічував майже 7 тис. співробітників, половина з яких перебувала за кордоном, взаємодіючи з англійськими дипломатичними місіями. Частково функції збігалися із завданнями інших відомств, наприклад підрозділів Управління спеціальних операцій у частині поширення інформації на ворожих територіях. Діяльність міністерства не раз зазнавала критики. Так, у 1940 році його звинуватили у використанні методів Гестапо під час стеження за власними громадянами. Відомство проводило інформаційні кампанії для запобігання розголошенню таємниць німецьким шпигунам, однак британці сприймали їх переважно негативно через зневажливий тон звернень у листівках. Крім того, відчувалося надмірне втручання в порядок денний і матеріали преси. Британія поступово перетворювалася на таку тоталітарну державу, з якою боролася. Міністерство інформації послужило прототипом Міністерства Правди в антиутопії «1984» Джорджа Орвелла. Сам автор під час війни працював на BBC і на власні очі бачив, що відбувається в країні. Функціонування міністерства було припинено в 1946 році після завершення Другої світової війни, хоча частина істориків вважає головною причиною закриття непомірно роздутий бюджет за низької ефективності.

Цікавим є досвід Ізраїлю. Там Міністерство інформації та діаспори було створене у 2009-му як орган, що мав опікуватися проблемами сприйняття єврейської держави у світі, зв'язками з діаспорами та поширенням її офіційної політики на міжнародній арені. Раніше в Ізраїлі вже були міністри інформації (у 1970–1980-х) і міністр діаспори, суспільства та боротьби з антисемітизмом, проте ці посади здебільшого символічні, бо не мали відповідного штату підлеглих. У 2015 році відомство зазнало чергових реформувань, ставши Міністерством у справах Єрусалима та спадщини. Зараз воно тісно взаємодіє з дипломатичними та консульськими установами всього світу. Для ефективного просування необхідної інформації до складу відомства включені Державне управління журналістики та Державна рекламна компанія. Крім того, з 2015-го відновлено посаду міністра з інформації, яку зараз обіймає Ґілад Ердан. На цій посаді він став відомим завдяки, зокрема, пропозиції так званого закону Facebook, відповідно до якого державні органи мають право за рішенням суду примушувати компанії на кшталт Facebook чи Google видаляти контент, який створює загрозу національній безпеці. Необхідність ухвалення такого документа пояснюється активізацією терористичної діяльності в інтернеті. У січні 2017 року проект закону був ухвалений парламентом у першому читанні й направлений на підготовку до другого та третього. Про ставлення ізраїльської влади до інформації також свідчить і той факт, що Ердан крім посади міністра інформації також обіймає посади міністра внутрішньої безпеки та міністра стратегічного планування.

Білорусь також має Міністерство інформації, що було створене у 2001 році. Офіційно на нього покладено реалізацію державної політики у сфері масової інформації, регулювання та координацію всіх державних органів та приватних підприємств. При цьому відомство має сприяти розвитку економіки (зокрема, через залучення інвестицій) та міжнародній співпраці у сфері мас-медіа. Як може розвивати міжнародну співпрацю країна, яка майже весь час свого незалежного існування перебуває під дією санкцій, уже зрозуміло. Приблизно так само, як і сприяти розвитку економіки, перебуваючи в перманентній кризі й залежності від бажання російської влади пробачати борги за газ. Попри задекларовану заборону на цензурування та повагу до свободи слова, діяльність міністерства створює всі умови для тиску держави на мас-медіа всіх форм — від радіо й телебачення до газет та інтернет-ресурсів. Для цього серед функцій є ліцензування ЗМІ та акредитація журналістів, затвердження переліку телепрограм для обов'язкового загальнодоступного пакета з подальшим контролем за трансляцією операторами радіо- та телепрограм, а також моніторинг відповідності контенту заявленому творчому замислу. Крім того, відомство надає дозвіл на поширення іноземної інформаційної продукції, планує фінансову підтримку мас-медіа, а в разі потреби бере участь у їх приватизації та акціонуванні. Не дивно, що за таких умов Білорусь у міжнародному рейтингу свободи преси Press Freedom Index останні чотири роки стабільно посідає 157-ме місце (для порів-

няння: Україна в 2016-му була на 107-й сходинці). Разом із тим події, які відбулися в Мінську на День волі, засвідчили, що навіть така жорстка позиція держави не забезпечила успіху: білоруси так чи інакше готові боротися за свої права навіть в умовах тотального контролю та пропаганди.

Російська Федерація на сьогодні не має офіційного державного органу, відповідального за інформацію. Хоча у 2016 році були пропозиції від представників ЛДПР створити міністерство пропаганди для контролю над телевізійним ефіром. Пропозиція лишилася нереалізованою, що абсолютно не заважає неформальному міністерству в «Останкіно» щодня поширювати пропаганду й дезінформацію як у країні, так і за кордоном. Причому здається, що навіть вище керівництво Росії поступово починає вірити всьому, що саме вигадує. Про ефективність такої роботи яскраво свідчать швидка анексія Криму, що відбулася без спротиву місцевого населення, та безперебійний потік найманців до самопроголошених «ДНР/ЛНР».

Такі «успіхи» росіян змусили практично всі передові країни переглянути своє ставлення до інформаційної безпеки. Підходи обираються різні. У січні 2017 року Чехія створила власний Центр моніторингу та протидії дезінформації. Частина європейських країн заборонила трансляцію російських телепередач. У Латвії на місцевому телебаченні стартував щотижневий проект «Теорія брехні», який викриває російську пропаганду. Розвиваються й волонтерські проекти. Інші європейські країни сподіваються на ефективність Центру стратегічних комунікацій НАТО. Хоча й сам Альянс доволі часто стає жертвою пропагандистів. Натомість Північноатлантичний блок відповідає на брехню відкритістю та прозорістю відповідно до Віденського документа, який було ухвалено на спеціальному форумі ОБСЄ в 2011 році. На думку керівництва Альянсу, саме оперативне поширення достовірної інформації (як, наприклад, про проведення військових навчань чи передислокацію підрозділів) та вільний доступ преси можуть ефективно зупинити поширення викривлених новин. Разом із тим речники та перші особи НАТО змушені періодично боротися з фейковими новинами, що стосуються організації, на своїх сторінках у соцмережах. Наприклад, у лютому прес-офіс Альянсу виступив зі спростуванням хибної інформації про телефонну розмову між генеральним секретарем Єнсом Столтенберґом та Петром Порошенком, які нібито говорили про подальшу долю України. Під час одного з виступів Столтенберґ зазначив, що «Альянс не боротиметься з пропагандою за допомогою пропаганди». За словами політика, «найкращими інструментами є факти, правда та відкриті демократичні дебати».

Його слова співзвучні з думкою американського дипломата Джорджа Кеннана, який у 1946 році сказав: «Спроможність протистояти російській дезінформації залежить від здоров'я та строгості нашого суспільства». Адже в здоровому суспільстві, де є довіра до ЗМІ, небайдужі журналісти та медіаграмотні громадяни, необхідності створювати будь-які державні відомства пропаганди просто немає. Водночас для країни, яка перебуває в стані війни, контроль над інформаційною цариною лишається надважливим і виправданим.

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Посольство Швейцарії в Україні

Київський цикл міжнародних лекцій

26 квітня 2017 року о 18:00 год

Місце проведення: Київський національний університет імені Т.Шевченка (вул. Володимирська, 60, м. Київ)

«Роль громадянського суспільства у запобіганні корупції в Україні: методи, перспективи та проблем

Публічна лекція

Агенти впливу

Денис Казанський

Як живуть проросійські сили та їхні рупори через три роки після початку війни

Москва ніколи не полишала спроб утримувати Київ на короткому повідку. До 2014 року Кремль діяв абсолютно відкрито. На російські гроші в Україні довгий час видавалася антиукраїнська література й виходили відверто ворожі Україні ЗМІ, вільно діяли проросійські організації та політичні партії. Деякі з них відкрито і без сорому закликали до ліквідації українського суверенітету, а також озвучували заклики до сепаратизму. Найкраще такі організації почувалися в Криму. Досить згадати хоча б рух «Севастополь-Крим-Росія», який відкрито проголошував своєю метою відділення Криму від України та приєднання півострова до РФ.

Після початку подій 2014 року ситуація кардинально змінилася. Коли російська армія вторглася в Крим, а на Донбасі запалала війна, розв'язана російськими диверсантами Ігоря Ґіркіна, держава нарешті стала протидіяти агресору на всіх фронтах. Було заборонено проросійські партії (правильніше буде назвати їх антиукраїнськими), пригнічено сепаратистські рухи, максимально обмежено трансляцію російських ЗМІ. Відверто займати антиукраїнську позицію в Україні після кривавих подій 2014-го стало більше неможливо, тому РФ треба було кардинально міняти свою тактику. В останні роки російським агентам впливу доводиться ретельно мімікрувати під «помірних» і «зважених» українців. А замість прямих закликів відмовитися від євроінтеграції на користь зміцнення дружби з Москвою та вступу до Митного союзу, які лунали раніше, тепер треба говорити розмитішими формулюваннями «я за мир», «необхідно шукати компроміси», «пора відійти від радикалізму».

Хто ж сьогодні обстоює в Україні інтереси Кремля і працює в інтересах держави-агресора?

Умовно російських лобістів можна поділити на старе й нове покоління. Перші активно діяли ще в довоєнний період. Другі постали вже в останні роки, в умовах нової реальності. У рядах так званої старої гвардії сьогодні перебувають політики, експерти та журналісти, які в довоєнні часи не займали радикальної антиукраїнської позиції і в розпал українсько-російського протистояння змогли причаїтися та перечекати бурю. Таких після 2014 року лишилося небагато. Найзапеклішим радикалам довелося виїхати з країни й сховатися в Росії або на окупованих українських територіях.

Найвідомішим представником цього табору можна назвати Віктора Медведчука та його «Украинский выбор». Про його близькі, практично родинні зв'язки з Владіміром Путіним широко відомо. Однак, попри все, ця людина має в Україні загадкову недоторканність. Коріння того імунітету, імовірно, сягає в роки, коли нинішній президент Петро Порошенко тільки починав свою політичну кар'єру. Вона, як відомо, стартувала в партії СДПУ(о), яку очолював Медведчук. Кажуть, що відтоді їх пов'язують партнерські відносини.

ФОТО: REUTERS

Друг ворога. Віктор Медведчук залишається легальним гравцем української політики та медіа-простору

Утім, пік активності «Украинского выбора» припав на передвоєнний 2013-й, коли Медведчук усіма силами намагався зірвати Угоду про асоціацію з ЄС і домогтися геополітичного розвороту України. Після того як ці плани зазнали краху, організація діє вже без колишнього розмаху. Нині «Украинский выбор» переважно зосередився на проведенні різних круглих столів у південних та східних областях. А сам Віктор Медведчук лишається непублічним політиком і здебільшого займається розміщенням джинси в тих українських ЗМІ, які не гребують брати в нього гроші.

Однак крім «Украинского выбора» в громадському секторі працюють й інші організації, які просувають потрібні Росії ідеї. Насамперед це стосується, звичайно, так званої федералізації. У багатьох областях діють організації, які в різних формах просувають ідеї більшої самостійності регіонів. Не всі вони обов'язково є агентами Кремля. І все ж заходи, присвячені обговоренню питань, хто кого годує і кому якою мовою говорити, переважно влаштовуються явно не в інтересах України. Справжня їхня мета — посіяти ворожнечу й недовіру в суспільстві, налаштувати українців одне проти одного.

У великій політиці головною проросійською політсилою, як і раніше, залишається колишня ПР, яка тепер діє під брендом Опозиційний блок. Утім, тут, як і раніше, все складно. У партії давно намітився розкол. Відверто проросійською можна назвати тільки частину її членів. До того ж не всі вони є насправді агентами Кремля. Регіонали здебільшого орієнтовані на Росію з корисливих міркувань. А деякі просто обманюють свій електорат, використовуючи заклики до компромісу з Кремлем лише як приманку. Досить поглянути на те, як голосує фракція Опоблоку у Верховній Раді, щоб зрозуміти: передусім політики з цієї групи керуються прагматизмом та жагою грошей, а не якимись ідеологічними установками. До того ж після «віджиму» влас-

U.TYZHDEN@UKR.NET
ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК

ності українських олігархів в ОРДіЛО навіть найвідданіші союзники Росії охололи до неї.

У довоєнні часи деякі впливові регіонали провадили антиукраїнську діяльність, так би мовити, в індивідуальному порядку. Як правило, такі діячі мали кишенькові організації або локальні політичні проекти у своїх вотчинах і займалися ними на власний розсуд. До таких можна зарахувати, наприклад, вихідців з Одеси Сергія Ківалова та Ігоря Маркова. Останній фінансував карликову партію «Родина», яка займала радикальну українофобську позицію. Згаданий проект припинив свою діяльність після втечі Маркова до Росії. Натомість Ківалов, як і раніше, почувається в Україні досить привільно й далі фінансує сепаратистський рух «Одеса за порто-франко».

Інші ветерани проросійського політичного табору остаточно пішли в маргінес і досі лишаються тут лише через власну нікчемність. Петро Симоненко, Наталя Вітренко, деякі радикальні представники ПР, як-от Олена Бондаренко, залишки «Русского блока» чи «Боротьби» зараз живуть тільки на маргінальних майданчиках в інтернеті й час від часу з'являються в російських ЗМІ. В експертному середовищі патріархом проросійської політики в Україні можна вважати політолога Михайла Погребинського та його Київський центр політичних досліджень і конфліктології (КЦПДК). Оскільки Погребинський завжди шанував Кримінальний кодекс і не виходив за межі досить вмілих маніпуляцій, гарячий 2014 рік йому вдалося пережити без особливих проблем. На відміну від надзвичайно токсичного Інституту країн СНД (який існує в Україні досі, хоча й майже не веде діяльності), КЦПДК зберігся і, як раніше, просуває свої ідеї, а сам Михайло Борисович регулярно літає до Москви для участі в «п'ятихвилинках ненависті» на російському ТБ.

У медіа-середовищі на зміну відверто антиукраїнським виданням, які виходили в минулі роки й доходили до заперечення самого факту існування України та українців, прийшли більш зважені ЗМІ. Вони не називають українських солдатів «карателями», а добровольців «нацистами». Не називають уряд «київською хунтою» і не співають дифірамбів Путіну. Однак у потоці зваженої риторики регулярно просуваються потрібні Кремлю меседжі: «Україні потрібен мир за будь яку ціну», «Необхідно домовлятися з Росією», «Майдан програв», «Від євроінтеграції лише негатив», «Усі проблеми почалися після того, як вигнали Януковича». Потрібно визнати, що така тактика набагато небезпечніша, ніж відверта антиукраїнська пропаганда. Приховані маніпуляції часто приймають за чисту монету ті громадяни, які ніколи не стали б читати відверто антиукраїнські ЗМІ. У політиці проросійські гасла також уже не в мейнстримі. Очевидно, що українцям можна не боятися реінкарнації КПУ. Тут РФ також, напевно, діятиме тонше. У пам'яті ще свіжі виступи дивних «добробатівців», які закликали до збройного повстання та повалення влади, а також фальшивих солдатських матерів, що надривно віщали про те, як «Порошенко вбиває в котлах наших синів». Швидше за все, Кремль і далі користуватиметься такими інструментами. Зокрема, поширеною є думка, що партія Надії Савченко, яка любить використовувати подібну риторику й не забуває при цьому періодично закликати до переговорів із бойовиками «ДНР» та «ЛНР», — проросійський проект.

громадське радіо
слухайте. думайте.
hromadskeradio.org
кому: 2608
текст: 10
Підтримай розвиток незалежного радіо на BIGGGIDEA.COM
Або відправляйте в СМС-повідомленні суму вашого внеску, наприклад 10, на короткий номер 2608*
*для абонентів Київстар

Олег Покальчук:

«Ми сидимо з такою великою національною пляшкою в соціальній мережі й говоримо, що перед світанком тіні щодалі густіші»

ФОТО: УКРІНФОРМ

Спілкувалась **Інна Корнелюк**

Українська ідея: чи існує вона? Така, яка об'єднувала б країну... Засадничо неправильно поставлене запитання. Тому що наприкінці ми очікуємо практичного результату. А метафізична концепція може розвиватися, надихати, але приводить лише до метафізичного. Коли говоримо про якусь реальну мету, то здоровий глузд передбачає існування енної кількості інструментів, за допомогою яких ми можемо її досягти. Натомість потрапимо в глухий кут, коли розглядатимемо ідею як винятковий інструмент для реконфігурації країни, громадянської свідомості, суспільства, його самоорганізації та багатьох інших корисних і цікавих речей. Словосполучення «українська ідея» або ж «національна ідея» означає насамперед цінність, визначальну для української нації. Але в тріаді «етнос—народ—нація» українська нація в нашому актуальному суспільстві займає не так уже й багато місця. Треба чітко розуміти, що українська ідея—це сукупність уявлень та понять, які справді є дієвими й потенційно корисними. Але тільки для цієї маленької частини суспільства.

Усі попередні спроби самоідентифікації нації закінчилися тим, що цих ідентифікантів фізично знищили. Вони йшли до жертовного самознищення й самі, різне бувало в історії. Тобто фактично маємо ситуацію, в якій: а) говоримо про невеликий відсоток людей; б) цей відсоток, утім, справді впливає на решту суспільства; в) впливає зовсім не так, як він мріє. Тобто якийсь вплив є, і політична нація просто не хоче журитися через те, що відбувається, тож раціоналізує: «Та ні, все насправді так, як ми хотіли, тільки має інакший вигляд!». Ми зараз говоримо про наслідки впливу національної ідеї. І що маємо? Нескінченні повтори. Націєтворення триває, чверть віку маємо нагоду цей процес спостерігати. І певною мірою аналізувати.

Як у нас відбувається суспільна комунікація? Ми сіли, взяли пляшку й поговорили. Уранці виявляємо: про що балакали й навіщо, неважливо, зате дуже файно посиділи й поговорили. Тепер людина може це робити самотою і через соціальні мережі. От приблизно за допомогою такого образу можна пояснити як процес націєтворення, так і дискусії довкола того, чим же є українська ідея. Ми сидимо з такою великою національною пляшкою в соціальній мережі Facebook і говоримо, що перед світанком тіні щодалі густіші... Наші пошуки української національної ідеї—це нічні посиденьки з пляшкою, коли вранці ми не розуміємо, про що говорили, але відчуття були прекрасні. Українці ж не нудні німці, які швидко мовчки зробили щось і далі знову щось так само роблять. У процесі традиційної української комунікації гедоністична складова переважає. На це є запит, потреба, тому що ми така нація—недокомунікована. Не доспілкувалися, не договорили, не дожили, не доробили... а з'ясувати стосунки? Процес заради процесу нам життєво важливий, я кажу без іронії, але така традиція не замінює тієї обставини, що результату в цьому процесі засадничо бути не може, бо немає потреби у фіксованому результаті.

Українська національна ідея є процесом обговорення цієї ідеї. Відомі телеформати на ТБ паразитують на цій соціально-психологічній рисі вітчизняної аудиторії: люди хочуть поговорити, хочуть процесу... І всі ці явища—процесуальні—далі to be continued. І звідси незглибна народна любов до серіалів, бо вони тривають і тривають.

Це приємно, задовольняє потребу. Ми так влаштовані, причому не тільки ми, велика кількість націй така самісінька. І що південніше, то очевидніша ця особливість. А ми поміж Північчю і Півднем, Сходом і Заходом, тож у нас існує запит на раціональне, а відповідь — на емоційне. Ми й хотіли б результату, ба навіть декларуємо, що прагнемо його, записуємо це в Конституції та інших документах і підзаконних актах, однак насправді ми люди вічного творчого процесу. Ні, це не недорозвиненість, а просто культурна особливість.

В описі культур не може бути розвиненості-недорозвиненості, бо потрібно пояснити, яка нація найрозвиненіша й чому. А це неправильно: культура така, яка є, не висока й не низенька. Проте якщо ми поставимо собі якусь конкретну мету, то з огляду на неї можемо говорити про розвиток. Мету, яку ми часто озвучуємо, не можна назвати суто українською, вона євроатлантична і сформульована кількасот років тому, ще за часів британської Хартії. І поступово, через біди та війни народи до цих цінностей дійшли.

А ми імпортували систему цінностей, цілей, установок і не тільки. Ми й словник імпортували, а тому всі слова, якими описуємо політичні та суспільні процеси, не лише чужомовні — чужокультурні. Навіть не імпортували, а в лізинг узяли, у кредит. Мова має першорядне значення. Слова тягнуть за собою опис механізму їх виникнення і впровадження. Тому, кажучи «лібералізм» чи «капіталізм», ми говоримо про те, чого в нас реально немає, ніколи не було й не буде. Натомість якщо згадуємо про панщину або кріпацтво, то тут є своя історія, адекватні терміни й розуміння. А ми не хочемо вести діалоги про свою реальність, політичний режим та економіку в таких-от термінах, бо це, бачте, не так «по-городському», як воно гарно звучить чужоземними мовами. А ще так немає проблем із перекладом цих понять, і за те ще й грошей нам дадуть, наприклад Міжнародний валютний фонд.

Коли Захід розуміє, що тубільці вивчили їхню мову, тоді до них приязно ставиться: нормальні пацани, можна їм якось допомогти мушлями чи дзеркальцями. Парадокс у тому, що процес тут і є результатом. Нічого страшного, немає великої біди, бо це складова розвитку. Людина таким чином розвивається, як дитя, що бабрається в калюжі, бризкається собі... Тим часом удосконалюється дрібна моторика, малюк починає вчитися поводитись у тому чи іншому середовищі, батьки якось на його рухи реагують. Тобто триває навчання, Україна поки що в дитячій стадії своєї калюжі. Більша чи менша ця калюжа, не дуже й важливо. Більшу ми називаємо «Чорне море», менша — то щось дрібніше. Щоправда, тепер вона кривава. Наука буває і моторошною, якщо не доходило миром.

Українське, отже, національне. А насправді це має значення? Має. У глобальному вимірі. Хоч би як декларували у світі, що нація — це не дуже важливо, вся людська історія і поточна ситуація показують: усе чомусь навпаки. Відкриваються темні сторони людської натури, в сенсі «глибинні», бо навіщось власна країна людям потрібна. Щоб не нудно було. Бо ці теми засадничо конфліктні. Конфлікт — це завжди розвиток, зміни. Тож люди втягуються в нього, змушуючи себе до розвитку. Бо спокійне, погідне життя настає тоді, коли вони свідомо відмовляються від неполіткоректних термінів, не хочуть устрявати в конфлікти й дискусії, провадять собі рослинно-диванний спосіб життя, а працюють на них гаст- і остарбайтери. А ми, українці, йдемо на конфлікт з усіма побічними драматизмами, і клопоти, халепи, біди та війни — то ціна розвитку. Не буває марного розвитку. І розвиток завжди кривавий.

Історія фіксує лише гламурно-сценічні активності, те, що можна намалювати, розфарбувати, щоб його порівняти з теперішнім (минулим) часом. Тобто йдеться про тяглість. А поточна ситуація складається не лише з фізичної косметології, а й із внутрішньої мікробіології. Понад те, реальне життя містить у собі більше мікробіології, ніж косметології. Бо це виживання.

У ПРОЦЕСІ ТРАДИЦІЙНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ КОМУНІКАЦІЇ ГЕДОНІСТИЧНА СКЛАДОВА ПЕРЕВАЖАЄ. НА ЦЕ Є ЗАПИТ, ПОТРЕБА, ТОМУ ЩО МИ ТАКА НАЦІЯ — НЕДОКОМУНІКОВАНА

Гімн «Ще не вмерла...», якщо говорити просто, є символом спільноти, яка веде бій, але не гине. Не варто його (ні літери, ні ноти) інтерпретувати з погляду сучасних психолінгвістичних вправ, бо в цьому жодного сенсу. Тоді як історія його створення є прямою антитезою до польського гімну, дуже багато українських тепер речей були прямим віддзеркаленням, відповіддю на польське націє- і культуротворення. Це славна, але просто історична пісня. Архаїка, якій ми віддаємо шану, бо вона освячена історичними подіями, кров'ю героїв тощо. Але там немає глибоких філософських істин. Люди можуть бачити й бачать у цих символах, як у тестах Роршаха, те, чого насправді не існує. Спочатку цікаво, а далі вже залежить від рівня особистої девіації людини, вона бачить там аналогії, відхилення в побаченому — справа смаку, але до сучасної реальності ці візії стосунку не мають.

Є дві причини, за яких я живу Україні: метафізична і практична. Практична полягає в тому, що моя точка прикладання як фахівця — це етнокультурні особливості цієї території та людей, що її населяють, деінде мої навички й уміння неконкурентоспроможні. Коли жив у Канаді в 1990-х чи тинявся Європою, ще тоді це зрозумів. Усвідомив, що я програватиму всім, хто там народився. Як фахівець, що має справу з мовою, соціально-культурними рисами поведінки тощо. Метафізична причина (зокрема, самоідентифікація, або, як я люблю це називати, підвищення самооцінки) полягає в тому, що я знаю історію кількох поколінь своїх предків, а моя поведінка є логічним »

Проект **Антіна Мухарського** «Національна ідея модерної України». Інтерв'ю з митцями, філософами, лідерами думок

продовженням їхньої. Тут потік важливих для мене речей: родова пам'ять, родовід, певний аристократичний спадок у вигляді цінностей моїх предків. Цінностей, якими всі ці люди жили і якими так само живу я. І мені тут комфортно, в іншій країні я не почуватимусь як удома.

Я народивсь у Радянському Союзі, і для мене Україна — це процес боротьби за неї. Ніхто ж не знав, що з того вийде, але всі мої друзі розуміли, що треба боротися. І кожен це робив як умів, і в тому брала участь величезна кількість людей. У мене є досвід участі в дисидентському русі, захисті прав людини та національних прав. Я все життя або в якомусь підпіллі, або на якійсь війні, або на черговій революції. Мені просто із цим, але значно важче тим людям, які народились у 1990-х. Я продовжую ту боротьбу, бо побачив світ у родині, яка споконвіку боролася. Боролася за творення країни. Будівництво України — ось наратив тих часів, який є конструктивнішим, ніж боротьба «проти». А ми нині перебуваємо у стані війни й боремося проти агресора.

Основна маса українців, яка має (своєю кількістю) вплив на емоційно-соціальний стан країни, поволі деградує. А вона зі свого середовища репрезентує тих людей, які її і уособлюють. Депутатів нам не присилають з іншої планети.

УКРАЇНЦІ, ЙДЕМО НА КОНФЛІКТ З УСІМА ПОБІЧНИМИ ДРАМАТИЗМАМИ, І КЛОПОТИ, ХАЛЕПИ, БІДИ ТА ВІЙНИ — ТО ЦІНА РОЗВИТКУ. НЕ БУВАЄ МАРНОГО РОЗВИТКУ. І РОЗВИТОК ЗАВЖДИ КРИВАВИЙ

Ці люди звідсіля, просто спритніші, ніж решта, проте розумово такі самі. Головне: характер поведінки в них той, що і в громадян, які їх обрали. Тож усі, хто критикує органи влади та інші інституції, які щось не так роблять, має пам'ятати: це не «інші люди». Очевидно, що вправніші аферисти, ефективніші, кращі з гірших, які тому й опинились у політиці. Історія української влади засвідчує, що ротації цих осіб на інших, які кажуть, мовляв, ми не такі, ми чесні, принципово нічого не змінюють. Наступники, як виявляється, роблять ті самі речі. А інакших людей у цій країні немає. Важливо розуміти, що ці наші співвітчизники не погані, принаймні не найгірші. Погані вони відносно тих, які вважають, що їм недодають, їх недолюблюють, недоцілovують.

Кількісна перевага жіночого населення над чоловічим щодалі збільшуватиметься. Війна цю ситуацію загострила. Як відомо, жіночий організм витриваліший, має більше імунних бар'єрів, гнучкіший, уже сама біологія в жінок така, що дає їм більше шансів виживати. Як кажуть, хто хворіє — жінка, хто вмирає — чоловік. І жінки краще дбають про своє здоров'я, красу, тим часом чоловік мовчить — аж гульк! — і його понесло в кращі світи. І скрізь на планеті так є. Про українських жінок говорять, що вони справді дуже гарні, а все залежить від ресурсів, які вони на себе витрачають. І якщо наші співвітчизниці мають гарний вигляд, кращий, ніж в інших, то це означає, що вони в цьому зацікавлені. У сучасному світі немає значення, який ти зовні, яка в тебе сексуальна орієнтація, національність, головне, щоб ти був хороша людина і громадянин. А українські жінки переймаються своїм виглядом. Для них це важливо, цікаво, то й нехай. Східні жінки, життям яких керує іслам, так чи інакше захищені, їм усе приносить чоловік, вони народжують багато дітей і не дуже біжать до свобод, які для них є вкрай сумнівними з погляду практичного життя. Їм не треба щось там оголювати, бо в їхніх країнах немає ринку зваби й консервативні культури не перетворюють цінностей на товар.

Ми живемо в країні, яка хоче здобути переваги цивілізації, але уникати цивілізованих податків. Ти сплачуєш податки, якщо ти така, як усі, а якщо оригінальніша й заможніша, то віддаєш іще більші суми. Це те, що в Канаді називають sin tax, «податки на гріх». Те, що не є товарами першої необхідності, обкладають спеціальним великим платежем, бо воно розкіш. Любиш розкоші — плати. Хочеш свободи — плати. Хочеш іще більше свободи — ще більше плати. Купуй собі її, яку хочеш. Коли я вперше потрапив до Америки і спитав: «Скільки коштує машина?», мене не зрозуміли. «Який саме автомобіль? Скільки хочеш, стільки й заплатиш». Для людини з Радянського Союзу це було просто: фіксовані ціни на автівки — і крапка. А в США ти можеш хоч золотом авто оздобити, тільки заплати за це. Обирай яке хочеш — тільки плати. За свій вибір. Так влаштований світ.

Україно, якщо ти хочеш бути особливою та самобутньою, то маєш за це заплатити. Це як податки чи НАТО. Україна щороку платить $3 млн внеску в ООН. Питання: що ми з того маємо? Можливість щось там сказати? Так. Певно, це стільки коштує. Мабуть, сенс у тому, що так краще, ніж коли ти цього права голосу не маєш. Наскільки ти ефективно говориш — питання до кваліфікації дипломатів і до лобістів, бо це теж дорого. Утім, повернімося до українських національних ідентичності, самобутності й оригінальності. Якщо ми хочемо їх утверджувати, світ нам скаже: «Так, ви маєте на них право, маєте всі права, тільки заплатіть нам за це, бо права — наша франшиза. Або уніфікація: станьте як усі й не дратуйте нас своєю оригінальністю, працюйте на нашій фабриці, бо ваша самобутність нам заважає і спричиняє проблеми. Якщо вам таке не подобається, то організуйте фабрику самі, найміть нас і платіть нам за ринковими цінами. За ваші гроші змусьте нас на вас працювати — і ми теж будемо згодні, бо це питання коштів. Не треба нас переконувати — заплатіть». Чверть віку переконуємо, тільки грошей не даємо. Українські політичні процеси типові, вони

не якісь специфічно тубільні, нічого надзвичайного в них немає, а типовість у тому, що світ із глобалістичної фази прагне перейти в консервативну. Що не є краще чи гірше. Глобалізм передбачав уніфікацію, а консерватизм — рух до своєї ідентичності та повернення грошей зі спільних внесків, бо країни платили ООН, НАТО й іншим організаціям, а не отримали того, на що сподівалися. І в Євросоюзі, і в Альянсі, і в Організації Об'єднаних Націй уже десятиліття точаться такі суперечки. Тобто віддавайте нам гроші назад, бо ця система не працює. Поверніть нам наші цінності. Євромайдан був декларацією того, що ми теж готові вкласти в цей процес власні цінності. Так поляки, чехи, мадяри зробили чверть століття тому.

Але нині Євросоюз має вигляд банку з фінансовими проблемами, які розрулює тимчасова адміністрація. І ось приходить клієнт — Україна — й каже: «Ми назбирали грошей і хочемо відкрити у вас рахунок». Нам відповідають: «Ми дуже раді вам, зачекайте, будь ласка, яка у вас сума?» — «Ну... маємо 100 грн...» Банк радий усяким грошам, нам кажуть, що умови такі: ви користуватиметеся нашою золотою карткою тільки тоді, коли заплатите 100 млн. І починаються торги, розмови про безвіз та вступ до ЄС. Тоді як у банку тривають розборки між мажоритарними акціонерами й назріли серйозні фінансові проблеми. А крім національної ідеї як внеску в нас нічого немає. Ми не можемо створити потрібний інвестиційний клімат, зробити дороги, показати працездатне населення, яке не просто виробляє сміття й копає городи, а може працювати в Кремнієвій долині й створювати щось вартісне. Ми не маємо що продавати. «А як же національна ідея?..» — «А ви знаєте, національна ідея вже стільки не коштує, як раніше». Кажемо їм, що ми віками захищали її, боролися, це ж кров'ю полите... А нам пояснюють, мовляв, ті купюри вже деноміновані... Тобто ми чули про вас, але під це не кредитуємо. Може, маєте ще щось? І починається конфлікт. А ми ж у ту ідею вклали все, що мали: людські зусилля, життя... казна-що. А банк не приймає або приймає на таких умовах, що нам це не вигідно. Національна ідея — усе, що в нас є, як істинна цінність, сакральна, освячена історією, вона дорого коштує. А банки нам кажуть: «Сотню років тому так було... Може, вам у музей, тут, через дорогу?». Нам відмовляють: вибачте, але це бізнес. Ми пояснюємо, що в нас війна... Вони пропонують кредити й гуманітарну допомогу.

Євросоюз дивиться на нас як на тих, хто раптом прокинувся через 100 років і не розуміє, що діється. За час, що минув, відбулася деномінація багатьох речей. Хочемо щось будувати — робімо це у спілці з кимось. Тоді щось і вийде. Коли ціна тому творенню складається завдяки появі подібних артефактів, культури раптом повертаються до консервативного й автентичного. І під це дають інвестиції — років через 100. Національна ідея — певний біткойн, символіка тієї криптовалюти, якої ще не існує. Нині перехідний час, коли глобалізм розчарував увесь світ і той хоче повернутися до консервативних начал та пошуків власної ідентичності, тож шукає ідеологічні криптовалюти. Проте цей процес триває не рік і не десять... Ми перебуваємо в періоді in-between, десь посередині, ми не можемо, умовно кажучи, використати свою цінну скіфську пектораль поза ритуальним призначенням, хоча вона має вартість (щоправда, музейну), і водночас не можемо цим послуговуватись як певною криптовалютою, бо у світі ще немає відповідних механізмів, аби її приймали. Однак це не тільки українська локальна історія.

Не бачу потреби в еліті в наших реаліях, бо еліта створюється як певний надлишковий продукт національної культури, коли в усіх усього вдосталь. Цей прошарок нікому не зручний і не вигідний, бо незалежний. На нього навіть економічно не впливає те, чи точиться в країні війна й чи настала економічна криза. Він не є частиною влади, і це принципово. Українська еліта, яка належить до влади, ніяка не еліта, а нувориші, звичайні корупціонери. Еліта має генерувати смисли та ідеї. Не тому що в неї є така потреба чи місія. Вона виробляє свої внутрішні правила гри. Елітарність — це правила гри всередині корпорації.

Україна щороку платить **$3 млн** внеску в ООН. Питання: що ми з того маємо? Можливість щось там сказати? Так. Певно, це стільки коштує

Що таке шляхетність? Це слово не українського й навіть не польського походження, а німецького. Шляхта — воїн, лицар, людина-стан. Шляхетність — система поведінки з людьми одного майнового та політичного стану, договору між ними, і ці правила ніколи не поширювалися на чернь чи маси. У наших провінційних розмовах про еліту повсюдно вживається слово «еліта», але не чути слова «чернь». А останнє є неминучим. Якщо є верхи, то є низи і низи низів. А в нас еліта і громадянське суспільство?.. Немає черні? Такого не буває.

В Україні буде те, що й було. Незалежність — так. Незалежність і добробут ніяк не пов'язані між собою. Загалом країна може бути незалежною, є сотні держав у світі, які незалежні дуже по-різному. І по-різному там люди почуваються. Для громадян, які є учасниками процесу незалежності, він важливий. Але це жодним чином не дорівнює «щастю — свободі — волі...»

Незалежна Україна? Це оксиморон. Якщо є state, то це автоматично означає, що вона незалежна. Не в тому розумінні, що ні від кого не залежить, бо ж усе одно з кимось слід будувати відносини: торговельні, політичні... Якщо країна нікому не потрібна, то вона нічого не варта. А коли дуже незалежна, то нікому не потрібна. Як вільна жінка підкреслює свою незалежність, бо нікому до неї немає справи. У нас завжди була прив'язка до чогось «сусідського», так історично склалося. Є ж різні форми матримоніальних стосунків: тільки обери й живи, як тобі подобається. Або будь собі незалежна і вступай у комісію з питань захисту моралі. Теж нівроку український шлях, що тут іще додати...

U.TYZHDEN@UKR.NET
ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК

Війна репутацій

Едвард Лукас, Лондон

Башара Асада покарано за перетин червоних ліній. Чого можна очікувати від США, Росії та війни в Сирії далі?

Авіаудари Дональда Трампа по Сирії можуть бути символічними й непродуманими. Але багато з найзапекліших критиків американського президента визнають, що вони сигналізують про позитивну зміну.

Як відомо, 2012 року президент Барак Обама заявив, що режим Асада перетне червону лінію, якщо застосує хімічну зброю за будь-яких обставин. Та коли дамаські вбивці справді використали газ зарин у серпні 2013 року, вольовий очільник Білого дому з холодною головою нічого не зробив на підтвердження своєї застороги. Така бездіяльність американців небезпечно знецінила найміцнішу політичну валюту в світі — слова президента США. Можливо, Обамі не варто було взагалі озвучувати ультиматум.

І тоді, й зараз невідомо, чи є у США бажання ув'язуватись у ще один конфлікт на Близькому Сході після провальних операцій в Афганістані й Іраку. Американський Конгрес, так само як британський парламент, висловився проти будь-якої військової інтервенції в Сирії. Але Обама, коли вже пригрозив, мусив діяти. Натомість він пристав на залагоджену Росією угоду, щоб реабілітуватися: відповідно до неї Сирія нібито передала посередникам свою хімічну зброю на знищення. Величезні запаси пекельної суміші справді вилучили й ліквідували. Та не всі. Режим не раз використовував проти повстанців хлор. А після останньої газової атаки стало очевидно, що він приховав або звідкись узяв отруйні речовини нервово-паралітичної дії. Диктатори й порушники правил в усьому світі взяли до уваги слабкість американського президента: вочевидь, Сполучені Штати відходять від позиції «світового поліцейського». Це робить світ більш небезпечним не лише для США, а й для всіх нас. Спершу здавалося, що Трамп збирається наслідувати курс свого попередника. У його передвиборних обіцянках простежувалися натяки на ізоляціоністську зовнішню політику. Він критикував попередні адміністрації за військові інтервенції під час конфліктів на віддалених територіях. Його улюбленим епітетом було слово «КАТАСТРОФА» (саме так — великими літерами). Він також обурювався, що доводиться працювати з іншими країнами. Трампове гасло — «Америка понад усе». Він обрав скандально сувору позицію стосовно біженців із Сирії: заборонив їм в'їзд до США.

ФОТО: REUTERS

Відкопані «Томагавки». 7 квітня з американських есмінців у Середземному морі по сирійській авіабазі «Шайрат» було випущено 59 ракет

Трамп висловлювався грубо, але насправді лише утверджував розпочату Обамою лінію виходу зі світової арени. Обтяжена боргами та розколами, перевантажена й утомлена від війн Америка поступилася лідерством у сирійському конфлікті іншим країнам: Росії, Туреччині й Ірану.

Отже, ракетний удар, про який Трамп розпорядився минулого тижня, позначає кардинальну зміну. 4 квітня президент США заявив, що керівництво Сирії перетнуло вже «багато-багато червоних ліній». 7 квітня він випустив десятки крилатих ракет на сирійську авіабазу. Як пояснює Трамп, його вразили жахливі фотографії дітей, що задихаються внаслідок хімічної атаки, котру, як повідомляють, здійснив режим Асада. Це дивне пояснення.

За шість років сирійського конфлікту подібних трагедій було безліч. Трамп їх справді не помітив? Можливо, так. Адже він не надто уважний до того, що відбувається, і, як відомо, має досить обмежені уявлення про те, як улаштований світ. Нині він, власне, вчиться.

Світ сповнений небезпек та жахіть, і простих рішень у ньому немає. Одноразове символічне застосування сили, як те, що ми бачили минулого тижня, точно нічого не вирішить. Але в тумані війни одне можна сказати напевне. Страшному конфлікту в Сирії, що забрав сотні тисяч життів і позбавив мільйони людей даху над головою, не покласти край без участі американців.

Складність для Трампа в тому, що військова сила — лише частина рішення. Вона може відбити в Асада охоту до ще однієї хімічної атаки. Але не посадить сторони конфлікту за стіл переговорів і не змусить домовитися.

Американці втрутились у колишній Югославії, коли кровопролиття й жорстокості війни в Боснії роздирали сумління світу. Однак Дейтонські угоди 1995 року стали можливими завдяки надзвичайному поєднанню хитрих маневрів і твердості. Дипломa-

тична команда Білла Клінтона була однією з найсильніших у сучасній історії Америки.

Білий дім Трампа, м'яко кажучи, зовсім не на тому рівні. Клінтон майстерно сплітав коаліції союзників. А от Адміністрація Трампа легковажно їх розхитує. Клінтон мав виняткову особисту харизму і красномовство. Трамп грубий і непослідовний. Крім того, в часи Клінтона Росія, якою керував Боріс Єльцин, була здебільшого спроможним до співпраці партнером. За Владіміра Путіна вона стала серйозним (і мстивим) противником.

Повітряні удари Трампа обурили Кремль, який повідомили заздалегідь, але не у формі консультації. Можновладці в Москві відреагували розлючено. Тепер до Сирії прямує російський військовий корабель, начинений ракетами. До того ж Москва пообіцяла зміцнити повітряні сили сирійського режиму. Будь-яка атака американців у майбутньому наштовхнеться на жорсткіший опір.

Крім того, Кремль миттю розірвав угоду зі США про «деконфліктизацію» (на військовому жаргоні цей термін означає уникнення випадкових сутичок між збройними силами різних місій, які перебувають на одній території).

РФ воює із сирійськими повстанцями на боці режиму в Дамаску. Водночас коаліція на чолі з американцями намагається вигнати фанатиків «Ісламської держави» з іракських та сирійських бастіонів. Угода про «деконфліктизацію» не зупинила розправ режиму Асада з опозицією. Та все ж таки стримувала дві ядерні потуги від випадкових перестрілок. Скасування угоди несе страшні ризики.

Якщо США зіб'ють російський літак або навпаки, в постраждалої сторони виникне спокуса вжити контрзаходів, аби гідно вийти із ситуації. Запальний і непередбачуваний Трамп навряд чи відступиться. Що й казати про Путіна — майстра залякувань та блефу. Російський лідер та його кремлівські поплічники ставляться до Трампа й Америки з відвертим презирством. Вони не вірять, що в Заходу достатньо сили волі протистояти випадам та загрозі з боку росіян.

Цього тижня нічим не примітний держсекретар США Рекс Тіллерсон зустрічається з Путіним у Москві. Атмосфера обіцяє бути прохолодною. Міністр закордонних справ Великої Британії Боріс Джонсон уникнув такого самого холодного прийому, скасувавши візит: це може свідчити, що Велика Британія нарешті, нехай і запізно, зайняла яструбину позицію.

СКЛАДНІСТЬ ДЛЯ ТРАМПА В ТОМУ, ЩО ВІЙСЬКОВА СИЛА — ЛИШЕ ЧАСТИНА РІШЕННЯ. ВОНА МОЖЕ ВІДБИТИ В АСАДА ОХОТУ ДО ЩЕ ОДНІЄЇ ХІМІЧНОЇ АТАКИ. АЛЕ НЕ ПОСАДИТЬ СТОРОНИ КОНФЛІКТУ ЗА СТІЛ ПЕРЕГОВОРІВ І НЕ ЗМУСИТЬ ДОМОВИТИСЯ

Та росіяни не забаряться наголосити, що Трамп безвідповідально взяв на себе зобов'язання усунути Башара Асада від влади, але, очевидно, йому бракує засобів для цього. У Америки ж після шести років вагань залишається два варіанти: небезпека або приниження.

Персональне мучеництво

Майкл Бініон, Лондон

Як змінюється ісламістський тероризм і як західні уряди йому протидіють

ФОТО: REUTERS

Гнів у Стокгольмі. Теракт вчинив Рахмат Акілов, якому 2014-го відмовили у праві на проживання у Швеції і якого мали депортувати

Шведська поліція почала допитувати узбека, який спрямував вантажівку у вітрину магазину в Стокгольмі. Тим часом знервовані шведи гадають, чи є серед них невдоволені іммігранти-мусульмани, які готові стати смертниками та підірвати себе десь у країні, й наскільки багато таких людей.

У теракті з вантажівкою в залюдненому центрі міста загинуло четверо осіб. Його було скоєно через три тижні після подібного теракту в Лондоні, де новонавернений мусульманин заїхав орендованою автівкою на тротуар біля Вестмінстерського мосту, вбивши чотирьох пішоходів, а тоді зарізав поліцейського перед парламентом. Невдовзі смертник із Центральної Азії (киргизького походження, за даними правоохоронців на цей момент) підірвав себе в метро в Санкт-Петербурзі. Загинуло 14 осіб.

Скільки ще Європі доведеться побачити тероризму такого розмаху — три теракти за три тижні поспіль? Наскільки вірус ісламістського екстремізму закріпився серед мусульманського населення материка і наскільки його розпалюють бойовики «ІДІЛ», що повертаються із Сирії та Іраку? Що збираються робити мусульманські лідери, які представляють 15 млн мусульман Західної Європи, щоб зупинити ці страхітливі жнива і нову хвилю ісламофобії, яка зображує всіх мусульман потенційними терористами?

Західні спецслужби, безперечно, занепокоєні. Уже не один місяць загроза безпеці в багатьох країнах офіційно характеризується як «дуже висока», а іноді й «неминуча». По всій Європі служби безпеки поповнюються сотнями нових працівників. Уряди розширюють свої повноваження з моніторингу та перехоплення комунікацій, особливо в інтернеті. У жовтні британська розвідка MI5 оголосила, що з 2013 року запобігла більш ніж десятку планованих масштабних терактів. Але щоразу, коли з'являється офіційна заява (це трапляється дуже рідко) про те, що розвідка намагається стежити за сотнями підозрюваних у тероризмі, силовики попереджають, що не можуть спіймати всіх і що якийсь масштабний план теракту все-таки спрацює в майбутньому. Загинути можуть сотні людей.

Терористи почали змінювати тактику. Вони відмовляються від великих операцій, як-от теракти в державних установах, на стадіонах чи викрадення літаків. Для цього потрібно багато планувати, залучати велику кількість людей, яких часто виявляють або через моніторинг мобільних телефонів, або через необачні розмови тих, хто планує теракти, або за допомогою інформації від шпигунів, що працюють у лігвах екстремістських груп. Натомість у Європі зараз бачимо дедалі більше терактів «самотніх вовків». Їх виконують окремі розлючені особи, які шукають спосіб стати «мучеником» і готові вбити себе в спонтанній акції, спрямованій проти звичайних людей у центрі міста.

Такі операції, попереджає MI5, складніше виявити заздалегідь. Щоб їх здійснити, терористу-смертнику потрібно лиш орендувати авто або вкрасти вантажівку, заїхати в людне місце й урізатися в натовп. Мета — максимум жертв і страху. Нерідко терористи вибирають символічні цілі, як-от британський парламент, або свята, коли люди веселяться на вулицях, як це було в Ніцці.

На щастя, плани масштабніших терактів часто не спрацьовують. Стокгольмський убивця начинив своє авто вибухівкою, але вона не здетонувала. Санкт-петербурзький терорист теж установив бомбу в іншій секції тунелю, але її знайшли й знешкодили. Утім, таких індивідуальних дій, хаотичних і непередбачуваних, навіть коли внаслідок них гине десяток людей, достатньо, щоб залякати решту населення. Тепер до подібної тактики відкрито закликає «Ісламська держава», яка втрачає позиції в Сирії та Іраку, а натомість шле бойовиків у Європу, щоб ті радикалізували мусульманських юнаків у надії, що хтось із них скоїть теракт.

В «ІД» та екстремістів, що проповідують терор, мета проста: розлютити й дестабілізувати західні суспільства настільки, щоб їхні уряди погодилися на репресії проти свого мусульманського населення, а відтак радикалізували його. Це штовхнуло б багатьох в обійми екстремізму.

Західні уряди добре розуміють це. Загалом вони поводяться доволі обережно, щоб не посилювати напруження жорсткими універсальними заходами, які могли б зачепити всіх мусульман без розбору. Дональд Трамп із перших днів президентства спробував втілити в життя погрозу зупинити всіх людей із семи нестабільних мусульманських країн — не дозволити їм в'їзд до США. Але його пропозиції оперативно заблокували юристи, що займаються правами людини. Це втішило багатьох представників служб безпеки, де пропоновані Трампом ініціативи розтлумачили як такі, що заохочують до екстремізму.

Натомість західні уряди активізували зусилля, аби переконати мусульманські спільноти в тому, що їм треба уважніше спостерігати за своїми одновірцями, які можуть стати терористами. Вони апелюють до мусульманських лідерів, щоб ті рішучіше виступали з осудом екстремізму. Запропоновано анонімні гарячі лінії, на які можна повідомляти про підозрілих осіб. Учителів та адміністрації шкіл закликають надавати інформацію про будь-яку дивну поведінку юнаків, які можуть думати про вступ до радикальних груп або які потрапили під вплив екстремістської пропаганди через інтернет. Крім того, родини та спільників, які не повідомили компетентні органи про потенційних терористів, очікують передбачені законом наслідки. Поки що така тактика не має видимого ефекту й натикається на багато перешкод.

Перша — будь-яка програма проти екстремізму, фінансована урядом, одразу викликає підозри саме в тих, хто найбільше піддається його впливу: молодих, безробітних, дрібних злочинців та невдоволених. Виконавці цих програм бачаться «прислужниками держави», які заохочують інших шпигувати за своїми. Довіра до програми серед простих людей, на яких вони спрямовані, вкрай низька. І дуже часто чиновники, що проводять їх, цинічно наживаються на фінансуванні, яке виділяється будь-якій групі, що бореться з екстремізмом.

Друга перешкода — лідери мусульманської спільноти часто не можуть узгодити між собою меседж. Багато іммігрантських спільнот, які стикаються з безробіттям, дискримінацією та ворожістю у ставленні до себе, вважають, що краще триматися купи й не допускати, щоб розкол у їхніх лавах став очевидним для широкого загалу. Лідери спільнот своїм статусом і визнанням часто завдячують найбільш радикальному, відвертому та ефективному протистоянню урядам країн, які їх прийняли. Вони бояться того, що хтось може виявитися «більшим мусульманином» і критикувати їх за недостатню релігійність.

І насамкінець є криза в самому ісламі, що помітна в багатьох спільнотах по всій Європі. Це криза конфесій (вона виражає дедалі більший розрив на Близькому Сході між мусульманами-сунітами й шиїтами) та поколінь. Старші більш інтегровані мусульманські лідери мало розуміють, чи можуть протиставити щось хитрим радикальним меседжам, що транслюються через інтернет та впливають на молодих мусульман, які почуваються чужими у своїх громадах. Також є конфлікт між новою хвилею фундаментального й пуританського ісламу та модерністю нинішнього західного суспільства, і в мусульманських осередках він залишається невирішеним.

Уряди знають, що боротьба з радикалізмом буде довгою та повільною. Вона потребує толерантності та прийняття етнічних і релігійних відмінностей. Досягати цього стає дедалі складніше, бо сьогодні в європейських країнах активізуються націоналістичні настрої. Відкрито цій стратегії кидають виклик праві у Франції, Угорщині, Італії та Німеччині, а також у більшості країн Східної Європи. Відтак екстремісти бачать хороші можливості для розпалювання невдоволення серед меншин у цих країнах, які почуваються мішенями. Швидше за все, теракти у виконанні «вовків-одинаків» триватимуть. Західним суспільствам доведеться жити з терором.

Орбан проти інтелектуалів

В Угорщині ухвалено закон про закриття «незручного» вишу. Партія влади «Фідес» вважає Центральноєвропейський університет розплідником лібералів

Центральноєвропейський університет (ЦЄУ), в якому лише 1440 студентів,— один із найменших вищих навчальних закладів Угорщини, але чи не найпрестижніший. Його корпуси — мішанина з пишних історичних та суперсучасних будівель у середмісті Будапешта — приваблюють лекторів з усієї Європи й Америки, а серед випускників багато представників угорської бізнесової та політичної еліти. Університет заснував 1991 року мільярдер угорського походження Джордж Сорос у межах філантропічної діяльності задля підтримки й розвитку ліберально-демократичних цінностей у колишніх країнах комуністичного блоку. Це дратує Віктора Орбана, прем'єр-міністра Угорщини, та його владну партію «Фідес». 4 квітня очільник уряду швиденько проштовхнув через парламент закон, який зможе примусити ЦЄУ закритися.

Відповідно до нового документа університети в Угорщині, акредитовані за кордоном, повинні мати й базу в країні акредитації. ЦЄУ, акредитований в Угорщині та Сполучених Штатах, у такому разі повинен до лютого 2018 року відкрити американський кампус. За словами представників вишу, це дуже складно й непомірно дорого. Вони попросили угорського президента Яноша Адера накласти вето на закон, який, на їхню думку, порушує гарантовану Конституцією свободу науки.

Партія «Фідес» давно вважає ЦЄУ ширмою для опозиції (хоча її уряд раз по раз продовжував університетові сертифікацію). «Ця неприязнь не нова»,— каже Ева Балоґ, авторка опозиційного блогу Hungarian Spectrum. Орбан, який сам отримав стипендію Сороса на навчання в Британії 1989 року, звинувачує ЦЄУ в обмані способом видачі дипломів, які визнаються за кордоном (боронь Боже, аби іноземні держави приймали угорські дипломи). Міністр людських ресурів Золтан Балоґ заявив, що «проводити експерименти, спрямовані на підрив законно обраної влади», не в інтересах Будапешта.

Орбан, який у 2014-му заприсягся перетворити Угорщину на «неліберальну державу», відчуває в собі силу і через безпорадність внутрішньої опозиції в країні, і через перемогу Дональда Трампа. «Фідес», зокрема, готує репресії проти неурядових організацій з іноземним фінансуванням. «ЦЄУ не проблема для середньостатистичного угорця, але символічно цей крок дуже важливий»,— каже Тамаш Борош, співголова аналітичного центру Policy Solutions у Будапешті. «Він свідчить, що Орбан може контролювати в країні все». Представники уряду заперечують, що мішенню нової норми став ЦЄУ. Закон просто створює рівні умови для всіх університетів, заявляє речник уряду (і випускник ЦЄУ) Золтан Ковач. Інший випускник Ференц Кумін, угорський консул у Нью-Йорку, ще зовсім недавно, 16 березня, влаштував прийом на честь університету.

ФОТО: REUTERS

Прохання не допомогли. 11 квітня президент Угорщини Янош Адер підписав закон про вищу освіту зі змінами, відповідно до яких можна закрити ЦЄУ

Минулого тижня десятки тисяч прибічників університету збиралися на протести в Будапешті. Вони підтримали заклик до президента Адера про ветування закону. Ректор вишу Майкл Іґнатьєф, колишній лідер Ліберальної партії Канади, заприсягся, що університет так чи інакше працюватиме.

УГОРСЬКИЙ ПРЕМ'ЄР ВІДЧУВАЄ СИЛУ ЧЕРЕЗ БЕЗПОРАДНІСТЬ ВНУТРІШНЬОЇ ОПОЗИЦІЇ ТА ПЕРЕМОГУ ДОНАЛЬДА ТРАМПА. «ФІДЕС», ЗОКРЕМА, ГОТУЄ РЕПРЕСІЇ ПРОТИ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ З ІНОЗЕМНИМ ФІНАНСУВАННЯМ

Дії Орбана викликали обурення науковців у всьому світі й осуд президента Німеччини Франка-Вальтера Штайнмайєра. Члени Академії наук Угорщини висловили підтримку ЦЄУ. Так само й Тібор Наврачич, єврокомісар з питань освіти, який колись був міністром юстиції в уряді Орбана.

А ще Орбан міг недооцінити настрої в Америці. Дональд Трамп інколи впадав у неліберальний націоналізм, але свавільному закриттю акредитованого в США університету у Вашингтоні не зрадіють. Високопоставлений американський дипломат у Будапешті Девід Костелянчик заявив, що його держава «розчарована» новим законом. Однак, за словами іншого західного дипломата, певний компроміс знайти все-таки можна: «В угорському уряді немає одностайного схвалення цього закону».

© 2017 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

Курдська карта

Ключ до успіху референдуму Реджепа Таїпа Ердогана — курди й націоналісти

Референдум про зміни до Конституції, які нададуть турецькому президентові практично необмежену владу, відбудеться вже через лічені дні. Здавалося б, глава держави має спокійно чекати на перемогу. ЗМІ в Туреччині повністю обеззброєні. Критики, зокрема з його власної партії, бояться висловлювати свою думку. Світська опозиція незграбна й дезорганізована. І все-таки у перемозі 16 квітня Ердоган не впевнений. Більшість опитувань свідчать, що голоси «за» і «проти» розділені майже порівну. Нині результат залежить здебільшого від двох груп у країні, які давно мріють перегризти горло одна одній: курдів і націоналістів.

У місті Діярбакир, центрі населеної переважно курдами південно-східної провінції, яка впродовж останніх двох років потерпає від сутичок між повстанцями Робітничої партії Курдистану (РПК) і турецькими силовиками, референдум не сприймається як нагальне питання. «Курди не мають прав за чинною Конституцією, не матимуть і за новою», — каже підприємець Шах Ісмаїл Бедірханоглу. «Тут люди втратили домівки, рідних, роботу, — додає професор університету «Діджле» Вахап Джошкун. — Жодна стаття в цій Конституції не принесе їм миру».

По всій Туреччині кампанії тих, хто агітує голосувати проти Конституції Ердогана, перешкоджають обмеженнями й залякуваннями. Головні вулиці в Діярбакирі рясніють білбордами та банерами із зображеннями президента, який провів тут 1 квітня масову демонстрацію. Банерів із гаслом «Ні!» не видно. «Коли ми вивішуємо їх перед своєю штаб-квартирою, поліція їх знімає», — розповів Зія Пір, член парламенту від прокурдської Демократичної партії народів (ДПН). Але політсилі для ведення кампанії не вистачає не так матеріалів, як людей. Близько 5 тис. чиновників — членів ДПН, зокрема 85 мерів міст і 13 парламентаріїв, ув'язнено за звинуваченнями в тероризмі. Репресії різко посилилися після спроби державного перевороту торік у липні. Користуючись режимом надзвичайного стану, влада закрила багато курдських радіостанцій і телевізійних каналів. Нещодавно заборонили курдську версію гімну кампанії ДПН «Скажи: «Ні!», тому що вона нібито розпалює «ненависть і ворожнечу».

Дехто з курдів вважає, що Ердоган, який головував на перемовинах із РПК до виходу з них у 2015 році, поновить мирний процес, якщо здобуде бажане. «Ердоган — наша єдина надія», — каже власник автосалону Хамза, який збирається голосувати за зміни до Конституції. Більшість жителів Діярбакира, схоже, має протилежну думку. «Голосування за цю Конституцію — це голосування за посилення репресій», — каже один крамар. Але заміряти настрої на південному сході майже неможливо. Колишній депутат від владної Партії справедливості та розвитку Абдуррахман Курт прогнозує, що в цьому регіоні 60% підтримують нову Конституцію. Нещодавно проведене опитування показує заледве більше ніж 30%.

ФОТО: REUTERS

Ціна питання. Якщо Ердоган залишиться без бажаних повноважень, то може вдатися до тактики, якою повертав більшість у парламенті: до атак на осередки РПК, війни риторик із Заходом та дострокових виборів

В Ердогана є ще й інші підстави для хвилювання. Схоже, що широкий альянс ісламістів і націоналістів, який він створив після спроби перевороту, розсипається. Керівництво головної націоналістичної політсили — Партії націоналістичного руху (ПНР) — підтримує Конституцію Ердогана. Але багато її прибічників проти. За оцінкою Дурмуша Йилмаза, колишнього голови Національного банку й одного із групи депутатів від ПНР, що торік вийшли з партії, чотири п'яті націоналістів голосуватимуть на референдумі «проти». «Низовий рух ПНР завжди виступав за парламентську систему, — каже він. — А ці поправки віддають усю владу в руки однієї людини».

Єдине, що об'єднує курдів і націоналістів окрім несприйняття нової Конституції, — страх перед наслідками референдуму. Одні, на південному сході, сподіваються, що голосування «за» спонукатиме Ердогана припинити переслідування опонентів. Інші бояться, що це розв'яже йому руки й репресії посиляться. Голосування «проти» також спричиняє ризик. Якщо Ердоган залишиться без бажаних повноважень, то може вдатися до тактики, якою 2015 року повертав собі більшість у парламенті: до атак на осередки РПК, війни риторик із Заходом та дострокових виборів. «Хоч би що трапилося, — каже Серкар, студент із Діярбакира, — розплачуватися за все доведеться, найімовірніше, курдам».

© 2017 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

Чому все можна хакнути?

Комп'ютерна безпека тріщить по швах. Але що більше наслідків, то активніше вона вдосконалюється

Протягом кількох днів у лютому сотні тисяч принтерів у ресторанах по всьому світу поводилися дивно. Одні видруковували якісь зображення комп'ютерів та велетенських роботів із написом «З любов'ю від самого бога хакерів». Деякі поінформували своїх господарів про те, що «У ВАШОГО ПРИНТЕРА НОВИЙ ВЛАСНИК». Деякі видавали на папері меседж «Заради Бога, закрийте цей порт». Коли «бог хакерів» дав інтерв'ю тематичному сайту Motherboard, він назвався учнем британської старшої школи під ніком Stackoverflowin. Його дратував жахливий стан комп'ютерної безпеки, тому, за словами юнака, він вирішив зробити людям послугу й показати, наскільки просто здобути контроль над їхньою технікою.

Та є ще й інші хакери, не настільки патріотично настроєні. І для таких 2016 рік став золотим дном. У лютому 2016-го кіберзлодії вкрали $81 млн безпосередньо в центробанку Бангладеш і могли б поцупити ще більше, якби не ключова описка. У серпні в Агентстві національної безпеки США помітили, як його ж таки хакерські інструменти були злиті в інтернет групою, що називає себе «Тіньовими брокерами» (Shadow Brokers). ЦРУ, до речі, зазнало схожого приниження в березні цього року. У жовтні провайдера інтернет-інфраструктури Dyn через програму Mirai атакували таким потоком беззмістовного трафіку, що сайти на кшталт Twitter і Reddit стали недоступні багатьом користувачам. А злам поштових серверів Національного комітету Демократичної партії та злив компрометуючого листування звідти, схоже, були спробою вплинути на результати виборів у США.

Якщо абстрагуватися від масштабних інцидентів і «великих стратегій», то випадки хакерства — це здебільшого показний вандалізм чи банальне шахрайство. Займатися ним стає дедалі простіше. Незрозумілі форуми сприяють торгівлі інформацією із кредитних карток людей, іноді вона продається багатотисячними пачками. Торгівці даними вишукують слабкі місця в кодуванні, через які зловмисники вламуються в системи. Окрім того, можна купити програми-вимагачі: ті зашифровують фото й документи на комп'ютерах жертв, а за розшифровку вимагається викуп. Такі посередницькі ринки розвинулися настільки, що для участі в них не обов'язково навіть уміти писати коди. Погодинно можна орендувати ботнети — мережі комп'ютерів, де встановився вірус (будуються вони за допомогою ПЗ на кшталт Mirai), із них можна закидати трафіком сайти, аж поки ті впадуть, а потім вимагати компенсації, щоб атаки припинилися. «Загоничі» ботів, як звичайний собі законний бізнес, за доплату в кілька доларів забезпечать технічну підтримку, коли станеться щось непередбачене.

Якими сумами вимірюється все це хакерство, невідомо (про більшість малих атак і багато масштабних ніхто не повідомляє). Але всі погоджуються, що кількість їх зростатиме, бо ж активно розширюється простір для злодіянь. «Ми будуємо робота завбільшки зі світ», — каже аналітик Брюс Шнайєр, що займається безпекою. Він говорить про інтернет речей. Це словосполучення означає комп'ютеризацію всього: від авто й лічильників світла до дитячих іграшок, медичних приладів та лампочок у світильнику. У 2015 році група дослідників комп'ютерної безпеки продемонструвала, що на відстані можна захопити керування деякими автівками Jeep. Будуючи ботнети, вірус Mirai вишукує пристрої на кшталт відеорекордерів або веб-камер. Але невдовзі ботнети будуватимуться і з холодильників.

КОМП'ЮТЕР, НЕ МОЖНА!

«Побутує думка, що вразливим є абсолютно все», — каже Роберт Вотсон, комп'ютерний науковець із Кембриджського університету. Це пояснюється глибинними причинами. Вразливість комп'ютерів зумовлена засадничими аспектами інформаційних технологій, культурою розробки ПЗ, шаленим ритмом розростання цього бізнесу, економічними стимулами, які керують комп'ютерними компаніями, та конфліктними інтересами урядів. Однак що більше шкоди від небезпечних машин, то серйозніше бізнес, науковці й політики беруться до роботи.

Більше за нескінченність

Мільйонів рядків текстового/вихідного коду

Логарифмічна шкала

*Мінімальні оцінки **Максимальні оцінки

За даними звітності компаній, ЗМІ, The Economist

Сучасні комп'ютерні чипи зазвичай розробляє одна фірма, виготовляє друга, а установлює на схемні плати третя, і тоді вони опиняються в сусідстві з чипами від інших виробників. Відтак іще одна компанія пише ПЗ найнижчого рівня, необхідне для того, щоб комп'ютер міг бодай працювати. Операційна система, за допомогою якої машина сприймає певні програми, створена ще іншим розробником. Самі програми — ще кимось. Помилка на будь-якій стадії або у зв'язку між ними може зберегти дефект у цілій системі або ж зробити її вразливою перед хакерами.

Виявити різницю не завжди легко. Науковий співробітник аналітичного центру New America Пітер Зінґер розповідає про виробничий дефект, виявлений у 2011 році в якихось транзисторах, із котрих складався чип, що його використовували на гелікоптерах американських ВМС. Якби ваду не помітили, вона блокувала б запуск ракет із гелікоптерів. Як і більшість, той чип був виготовлений у Китаї. Врешті у ВМС дійшли висновку, що дефект — випадковість. Але серйозно розглядали й варіант навмисної шкоди.

У більшості хакерів замало ресурсів, щоб гратися з дизайном та виробництвом чипів. Та їм і не потрібні останні. Вдосталь інструментів для диверсій можна знайти у програмному забезпеченні. У 2015 році Рейчел Потвін, інженер Google, розповіла, що загалом компанія в різних своїх продуктах керує близько 2 млрд рядків програмування. Ті програмні продукти, своєю чергою, мають працювати на операційних системах, які є ще складнішими. Популярна система Linux у 2015 році реєструвала 20,3 млн рядків. Вважається, що остання версія Windows від Microsoft написана з 50 млн рядків, а найпопулярніша операційна система для смартфонів Android — 12 млн.

Зробити так, щоб кожен із рядків адекватно взаємодіяв із рештою в програмі, а також з усіма іншими компонентами ПЗ та пристроями, з якими вона має комунікувати, — це завдання, з яким ніхто не впорається з першого разу. У цьому контексті часто цитують слова гуру програмування Стіва Макконнелла про те, що люди, які пишуть вихідні коди (інструкції, що всередині машини компонуються в готову до виконання програму), роблять від 10 до 50 помилок на кожну тисячу рядків. Уважна перевірка у великих компаніях — розробниках ПЗ, як каже він, може знизити цю цифру приблизно до 0,5%, на 1 тис. Але навіть така густота помилок означає, що в сучасному ПЗ будуть тисячі багів і будь-який із них може стати лазівкою для хакера. «Тим, хто атакує, потрібне одне-єдине слабке місце, — пояснює комп'ютерний науковець Кетлін Фішер з Університету Тафтса в Массачусетсі. — Тому захисникам доводиться закривати кожнісіньку пробоїну, зокрема й ті, про які вони не здогадуються».

Усе, що потрібно зловмиснику, — щоб комп'ютер прийняв набір команд, які не мав би приймати. Якщо в архітектурі його є помилка, то він здатен реагувати на певну команду або їх набір непередбачувано. Комп'ютер можна змусити інтерпретувати дані як інструкції, адже й ті, й ті в машині представлені в однаковій формі — послідовностями чисел. Нік Stackoverflowin, вибраний хакером, що зламував принтери в ресторані (він перекладається як «переповнення стека»), власне й описує цю технологію. Коли дані «перетікають» із частини системи, призначеної для пам'яті, в частину, де машина виконує інструкції, вона зчитує їх як набір нових інструкцій. (Процес можна також розвернути у зворотному напрямку й перетворити інструкції на несподіваний потік даних. У лютому дослідники з Університету Бен-Ґуріона в Ізраїлі показали, що можуть видобути дані зі зламаного комп'ютера через лампочку, яка показує, чи працює жорсткий диск, і передати ці дані на дрон-спостерігач).

Повністю виключити будь-який ризик зловживань у мільйонах рядків кодів до того, як ним почнуть користуватися, практично неможливо. Департамент оборони США, як каже Зінґер, виявив серйозні недоліки в кожній збройній системі, яку перевіряв. У цивільному секторі ситуація не краща. За даними компанії Trustwave, що займається аналізом безпеки, у 2015 році додаток для смартфона мав у середньому 14 вразливих точок.

ЗАКОНИ КАРМИ

Усі ці програми надбудовуються на старіших технологіях, часто створених за логікою часів, коли кібербезпека взагалі мало кого хвилювала. Особливо це стосується інтернету, бо на початку він був інструментом, за допомогою якого науковці ділилися своєю інформацією. Перші версії мережі були регульовані здебільшого консенсусом та етикетом, зокрема серйозним упередженням проти використання наявної там інформації для комерційного заробітку.

ПОСЕРЕДНИЦЬКІ РИНКИ ДЛЯ ХАКЕРІВ, ДЕ МОЖНА КУПИТИ ДАНІ КРЕДИТОК АБО ПРОГРАМИ ДЛЯ ВИМАГАННЯ ГРОШЕЙ ЧИ ОРЕНДУВАТИ БОТНЕТ, РОЗВИНУЛИСЯ НАСТІЛЬКИ, ЩО ДЛЯ УЧАСТІ В НИХ НЕ ОБОВ'ЯЗКОВО НАВІТЬ УМІТИ ПИСАТИ КОДИ

Коли науковець зі США й один із піонерів інтернету Вінт Серф у 1970-х заговорив про вбудовування в мережу функції шифрування, то його зусилля, як він стверджував, заблокували американські шпигуни, що вважали криптографію зброєю держави. Отже, замість мати вбудовану безпеку від самого початку інтернет натомість використовує шар додаткового ПЗ на мільйон рядків, аби гарантувати безпеку інформації, наприклад, про кредитні картки. Щороку з'являються повідомлення про нові й нові дефекти та слабкі місця в цьому шарі.

Фундамент багатьох комп'ютерних систем, який вибудовували за принципом довіри, залишається джерелом занепокоєння. Як і довірливість багатьох користувачів. Якщо надіслати достатній кількості людей безпечний із вигляду лист, у якому попросити їхні паролі чи написати нібито якісь дані (а насправді інструкції для машини), то є чималий шанс, що хтось клікне на щось, на що клікати не варто.

Висока культура безпеки (як серед розробників ПЗ, так і серед компаній та їхніх клієнтів) вибудовується не відразу. Це одна із причин, що змушує тривожитися через інтернет речей. «Деякі компа-

© 2017 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

нії, що виробляють розумні лампочки або лічильники електроенергії, не працюють у комп'ютерній сфері», — каже Ґрегем Стіл, який керує фірмою Cryptosense, що займається аналізом автоматизованого криптозахисту інформації. База даних Spiral Toys (компанія продає підключених до інтернету ведмедиків, через яких малюки можуть надсилати повідомлення батькам) лежала онлайн без захисту кілька днів наприкінці 2016 року. Відтак із неї можна було викрадати особисті дані й повідомлення дітей.

Навіть бізнесу, що свідомий цих небезпек, як-от автовиробники, гарантувати безпеку непросто. «Великі компанії, чиї логотипи на машинах, які ви купуєте, насправді не виробляють автомобілів, — підкреслює Фішер. — Вони збирають багато комплектуючих від менших постачальників. І дедалі більша частина цих комплектуючих містить програмні продукти. Автовиробникові справді складно простежити абсолютно за всім».

Окрім впливу технологій та культури є ще третє фундаментальне джерело небезпеки: економічні стимули в комп'ютерному бізнесі. Інтернет-компанії понад усе цінують зростання своєї вартості. Час, витрачений на написання безпечних кодів і на залучення нових клієнтів, — це не те саме. «Надсилайте продукт у вівторок, проблеми з безпекою вирішите колись там наступного тижня... напевне», — так можна описати їхнє ставлення до питання, каже Росс Андерсон, іще один експерт із комп'ютерної безпеки з Кембриджського університету.

За даними компанії Trustwave, що займається аналізом безпеки, у 2015 році програма для смартфона мала в середньому **14 дефектів**, які робили її вразливою до зламу

Довгі ліцензійні угоди, на які мають погоджуватися користувачі ПЗ (майже ніколи не читаючи), зазвичай знімають будь-яку відповідальність із розробника програм на випадок, коли щось піде не так, навіть якщо це програмне забезпечення створене саме для захисту комп'ютерів від вірусів і т. ін. Такі дисклеймери не завжди й не всюди мають юридичну силу. Але суди у США (американський ринок ПЗ є найбільшим) зазвичай ставляться до розробників із симпатією. Їхня безкарність частково пояснює, чому комп'ютерна індустрія настільки інноваційна й динамічна. Але відсутність правових наслідків навіть тоді, коли продукт виявляється вразливим, обертається значними збитками для користувача.

Якщо споживачам складно тиснути на компанії через суди, то логічно сподіватися, що втрутиться держава. Але Андерсон наголошує, що комп'ютерні фірми потерпають від суперечливих стимулів уряду. Іноді той хоче потужного захисту комп'ютерів, бо хакери ставлять під загрозу і громадян, і саме функціонування держави. Водночас комп'ютери — це інструменти стеження та шпигування, і користуватися ними простіше, коли вони не цілком захищені. Стосовно цього побутує думка, що Агентство національної безпеки США навмисне вбудувало дефекти в деякі технології шифрування, якими воно послуговується найбільше.

ПАРАНОЯ У РОБОТІВ

Але ризик у тому, що будь-хто, виявивши ці вади, може зробити те саме, що й спецслужби. У 2004 році хтось (жодна офіційна установа не заявила, хто конкретно) багато місяців прослуховував дзвінки на мобільні телефони грецьких високопосадовців, зокрема прем'єра Костаса Караманліса. Це робилося за допомогою хакнутих інструментів спостереження, вбудованих у систему, розроблену компанією Ericsson для оператора Vodafone.

Деякі великі компанії, а також деякі уряди зараз намагаються систематично вирішувати проблеми з безпекою. Мисливці за баґами часто вимагають у компаній гроші за те, що знаходять у їхньому ПЗ дефекти. Microsoft наполегливо просить споживачів переходити із застарілих менш безпечних версій Windows на новіші, хоч і з обмеженим доступом. Google та Amazon намагаються виловити якомога більше баґів у себе, тож розробляють власні версії стандартних протоколів шифрування, переписуючи від А до Я програму, яка зберігає інформацію стосовно кредитних карток та інші дані, до котрих ласі хакери. Amazon зробив свою версію відкритою, тож усі споживачі можуть подивитися вихідний код і запропонувати покращення. Так відкриті проекти в принципі створюють широку базу для критики та вдосконалення. Але підхід працює достатньо добре тоді, коли вдається залучити й утримати активну спільноту програмувальників.

Фундаментальнішу роботу фінансує Агентство передових оборонних дослідних проектів США. Це структура Департаменту оборони, що доклалася до розвитку інтернету. У Кембриджському університеті Вотсон за гроші Агентства розробив новий вид чипа CHERI, який намагається вбудувати безпеку в залізо, а не в програмне забезпечення комп'ютера. Він пояснює одну із властивостей чипа: той керує своєю пам'яттю таким чином, щоб гарантувати, що машина не потрактує помилково дані як інструкції. Таким чином він знешкоджує цілу когорту недоліків. Завдяки CHERI окремі програми або навіть їх фрагменти можуть працювати в безпечних «пісочницях» — ізольованому програмному середовищі, що зменшує її вплив на інші частини системи. Тож навіть якщо зловмисники дістануть доступ до однієї її частини, в інші не вламаються.

Операційні системи, веб-браузери тощо вже використовують такі «пісочниці». Але коли їх вписують у ПЗ, то вони з'їдають ресурс. Якщо ж натомість вбудувати чип у залізо, цей недолік можна обійти. «Можна мати веб-браузер, де кожен елемент сторінки — картинка, реклама, текст тощо — працюватиме в окремому маленькому безпечному анклаві», — каже доктор Вотсон. Він вважає, що інноваційну розробку його команди можна доволі безпроблемно додати до створених ARM чи Intel чипів, на яких працюють телефони й ноутбуки.

Інший проект Агентства зосереджується на технології «формальних методів». Вона стискає комп'ютерні програми до велетенських специфікацій, вибудуваних за принципом формальної логіки. Тут на математичних способах доведення теорем можна показати, що програма діє саме так, як запланував розробник. «Комп'ютерні науковці досліджують такі підходи багато років», — каже Фішер. Але тільки нещодавно доступні обчислювальні

потужності й інструменти дали змогу застосувати результати до фрагментів ПЗ, достатньо масштабних, аби бути цікавими з погляду практичного застосування. У 2013 році команда Фішера розробила формально перевірену програму контролювання польоту любительського дрона. Група хакерів, хоч їй дали повний доступ до вихідного коду безпілотника, не змогла в нього вламатися.

«Доки цю розробку можна буде використати на чомусь, що матиме рівень складності повноцінної операційної системи, мине ще багато часу», — каже Фішер. Але вона підкреслює, що чимало найризикованіших комп'ютеризованих девайсів працюють на одній простій програмці. «Речі на кшталт інсулінових помп, комплектуючих до авто або найрізноманітніші девайси з інтернету речей — цю розробку можна застосувати до них усіх».

Але головне — якість зміни ринків. Повсюдність кібератак й ураження, що запобігти їм неможливо, спонукають великі компанії звертатися до старих, перевірених методів на випадок неминучих ризиків — страхування. «Обсяг ринку кіберстрахування — це нині близько $3–4 млрд за рік, — каже Джеремайя Ґроссман із компанії Sentinel One, яка продає захист від хакерів (і, що нетипово, пропонує гарантію на дієвість свого продукту). — І він зростає на 60% щороку».

Що дорожчим стає страхування, то вимогливішими компанії можуть бути до ПЗ, яким себе захищають. А що більше зростатимуть страхові виплати, то активніше страховики вимагатимуть, аби програмним забезпеченням користувались адекватно. Це може вилитись у благородний союз інтересів. За даними звіту консалтингової компанії PwC за 2015 рік, третина американського бізнесу має якесь кіберстрахове покриття, хоча воно часто пропонує лиш обмежений захист.

Але найпроблемнішим може виявитися питання відповідальності розробників ПЗ за свій продукт. Прецеденти, які є в цій царині сьогодні, належать до доби, коли програмне забезпечення було новинкою в бізнесі, а комп'ютери працювали здебільшого з абстрактними речами на кшталт динамічних таблиць. У ті дні це питання було не таким нагальним. Але у світі, де ПЗ — все, а комп'ютеризовані машини чи медичні прилади можуть безпосередньо вбити людину, — тікати від нього вічно не вийде.

«Індустрія не на життя, а на смерть воюватиме з кожною спробою накласти на неї відповідальність», — каже Ґроссман. Окрім звичного опору регулюванню, що збільшує для них витрати, компаніям Кремнієвої долини часто притаманний лібертаріанський дух, який корінням сягає контркультури 1960-х і підсилюється зручним для себе переконанням, ніби будь-що, що сповільнює інновації, — це атака проти загального блага. Вашингтонський дослідник криптографії Кеннет Вайт застерігає: якщо держава візьметься за бізнес програмувальників надто активно, він почне нагадувати фармацевтичний: там суворе й повсюдне регулювання частково пояснює, чому вартість розробки нових ліків нині сягає мільярда доларів. Тож у комп'ютерної індустрії є потужний стимул очиститися ще до того, як за неї візьметься держава. Адже якщо буде більше років на кшталт 2016-го, то ця можливість випарується, мов гроші з хакнутого рахунку в банку.

18–23 квітня

чекаємо Вас на таких заходах у Книгарнях «Є»

Київ (вул. Лисенка, 3):

18 квітня, 18:00 — лекція професора Міхаеля Мозера (Австрія) на тему «За яких умов українська мова має гідне майбутнє?».
20 квітня, 18:30 — презентація книжки «Тев'є-молочник». Учасники: Леонід Фінберґ, Олександра Уралова, Володимир Розумний, Олеся Ганзюк. Спільно з видавництвами «Дух і Літера» та «Знання».
22 квітня, 17.00 — зустріч з Олегом Гнатівим (музичний гурт Familia Perkalaba). Розмова про авторитетів та авторитетність. Модерує Сергій Іванов.

Львів (просп. Свободи, 7):

18 квітня, 18:30 — засідання клубу «Стосунки PRO» на тему «Між думкою і почуттям, або За якими критеріями ми будуємо стосунки?». Проводять Олена Баркова та Руслан Москальчук.
19 квітня, 18:30 — розмова «Операція «Вісла»: як її оцінити сьогодні?» за участю Романа Грицьківа, Тараса Радя, Софії Федини.
20 квітня, 18:30 — лекція-практикум Миколи Палиги «Сучасний детектив: від задуму до реалізації».
21 квітня, 18:30 — презентація українського перекладу книжки Богдана Лебля «Пекло ввійшло до раю» за участю перекладачки Божени Антоняк та видавця Анатолія Івченка. Спільно з видавництвом «Урбіно». Модерує Богдан Пастух.
22 квітня, 11:00 — дитяча субота для дітей 3–6 років. Інтерактивні читання та забавки від дитячого клубу «Невгамовні читайлики».

Дніпро (вул. Глінки, 15):

20 квітня, 18:00 — Чеський четвер. Показ оскароносного фільму «Амадей» (режисер Мілош Форман, 1984, 160 хв). Спільно з Чеським центром у Києві.
21 квітня, 18:30 — гутірки про PROчитане. Лекція про життя і творчість Ганни Світличної «Бідам у вічі жбурляю вірші...». Спільно з ГО ФРІ.
22 квітня, 13:00 — дитяча субота для дітей від 7 років. Майстер-клас Олени Юрчук із виготовлення закладок.

Вінниця (вул. Соборна, 89):

18 квітня, 18:00 — перегляд та обговорення документального фільму «Жінки Майдану» (режисер Ольга Онишко, 2016, 62 хв). Спільно з Програмою імені Фулбрайта в Україні та Українським жіночим фондом.
20 квітня, 18:00 — Кіно/літклуб «Ц.Н.Т.». Обговорення роману й фільму «1984».
22 квітня, 12:00 — дитяча субота для дітей 4–10 років. Презентація книжок Татусі Бо «Засиналочки» і «Тортик для котика» за участю авторки. Спільно з видавництвом Vivat.

Володимир-Волинський (вул. Ковельська, 6):

21 квітня, 18:00 — засідання читацького клубу «Книголюби Володимира». Обговорення книжок Мирослава Лаюка «Баборня» і Тані Малярчук «Забуття» (Видавництво Старого Лева).
22 квітня, 15:00 — дитяча субота для дітей 7–10 років. Читання книжки Наталії Ясіновської «Лізка Мармизко» (Видавництво Старого Лева) та виготовлення закладки.

Івано-Франківськ (вул. Незалежності, 31):

20 квітня, 18:00 — презентація книжки «Львів. Вишні. Дощі» за участю Дари Корній, Анастасії Нікуліної, Ніки Нікалео. Спільно з видавництвом «Клуб Сімейного Дозвілля».
21 квітня, 18:00 — презентація книжки Леоніда Мосендза «Відплата» за участю публіциста, політолога Станіслава Федорчука та літературознавця Євгена Барана.

Луцьк (вул. Лесі Українки, 30):

20 квітня, 18:00 — англомовний розмовний клуб з американцем Джудом Віндау.
22 квітня, 16:00 — презентація книжки Наталії Гурницької «Мелодія кави в тональності сподівання» за участю авторки. Спільно з видавництвом «Клуб Сімейного Дозвілля».

Рівне (вул. Короленка, 2):

22 квітня, 12:00 — дитяча субота для дітей 4–7 років. Читання книжки Лоренца Паулі «Лисичка йде до бібліотеки» (видавництво Vivat) та майстер-клас із ліплення з полімерної глини.
22 квітня, 12:00 — дитяча субота для дітей 8–12 років. Читання книжки Катажини Ририх «Про Стівена Гокінга, чорну діру та мишей-під-підлогою» (видавництво «Урбіно») і майстер-клас зі створення космічної картини.

Суми (вул. Соборна, 44):

22 квітня, 12:00 — дитяча субота для дітей від 8 років. Ігрове читання «Маленького принца» Антуана де Сент-Екзюпері.

Тернопіль (вул. Валова, 5–9):

19 квітня, 18:00 — презентація книжок Максима Беспалова «Ліхіє дев'яності: Кузня кадрів. Дніпропетровськ» та «Шлях на край світу». Спільно з видавництвом «Темпора». Модерує Юрій Матевощук.
20 квітня, 18:00 — засідання літературної студії «Сім герц». Модератор і керівник Юрій Вітяк.
21 квітня, 17:00 — зустріч з учасниками музичного проекту BB Project. Модерує Юрій Матевощук.
23 квітня, 16:00 — дитяча неділя для дітей 6–10 років. Читання книжки Ґжеґожа Касдепке «Знайомтесь: детектив Нишпорка. Нові клопоти детектива Нишпорки» (видавництво «Школа»).

Харків (вул. Сумська, 3):

18 квітня, 18:30 — дискусія «Кити не винні: підліткова психологія» за участю громадського активіста Костянтина Фендрікова та психолога Сергія Тандіяна.
19 квітня, 18:00 — харківські КІНґочитання З.О. Спільно з видавництвом «Клуб Сімейного Дозвілля» та ГО ФРІ.
20 квітня, 18:30 — презентація роману Яцека Денеля «Матінка Макрина» за участю автора. Спільно з видавництвом «Комора». Модерує перекладач книжки Андрій Бондар.

Харків (вул. Пушкінська, 50/52):

22 квітня, 11:00 — дитяча субота для дітей 6–12 років. Інтерактивна зустріч «Книжки-картинки: вигадай історію».

Хмельницький (вул. Проскурівська, 2):

19 квітня, 18:00 — лекція Юрія Даценка «Поділля, якого ви не знали (частина 2)».
20 квітня, 18:30 — презентація роману Ксенії Циганчук «Коли приходить темрява?» за участю авторки. Спільно з видавництвом «Клуб Сімейного Дозвілля». Модерує Юлія Рахно.

Інформаційний партнер

Український Тиждень

Вхід на заходи вільний.
З детальними анонсами та змінами в графіку можна ознайомитися за адресою
http://book-ye.com.ua

Українізація якістю

Володимир Регеша

Моя перша і єдина рідна мова — українська. Я народився і жив у Києві. Коли йшов до школи, всі намагалися віддати дітей у російські класи, а в українські вже потрапляв, вибачте на слові, «непотріб». Ще батько розповідав, як він поїхав після школи вступати до інституту. А там фізика, математика — вся термінологія була російською, мусиш перелаштовуватися.

Діти мої від народження україномовні. Але вдома українська, а в школі російська, тому що так зручніше, там усі так розмовляють. І я їх ні до чого не примушую: нехай роблять так, як їм зручно.

Тішить, що стало більше української в армії, з'явилися свої команди замість успадкованих російських. Та й багато людей, почавши спілкуватися зі мною, одразу переходять на українську, фронтові товариші зокрема. Є й такі, які перейшли на українську принципово. Люди розуміють, що нам не тільки стріляти з автомата — триває ще й інформаційна війна. Є навколо мене й ті, хто воює за Україну, але спілкується російською. Є ті, хто приїхав з Азербайджану, Білорусі, але розмовляє українською. Мова має бути усвідомленим вибором самої людини.

ДЕРЖАВА МАЄ СТИМУЛЮВАТИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ, А НЕ ВИДАВАТИ ПРИМУСИ ЇЗДИТИ ЛИШЕ НА УКРАЇНСЬКИХ АВТО, ДИВИТИСЯ ЛИШЕ УКРАЇНСЬКИЙ ТЕЛЕВІЗОР І ВЗУВАТИ ЛИШЕ УКРАЇНСЬКЕ ВЗУТТЯ

Зрештою, мене ж сприймають усі незалежно від походження й національності. Проте якщо бачу, що людина справді не розуміє, то без проблем переходжу на російську.

Не треба підлаштовуватися під кожного. Дехто каже: як до мене звертаються, так і я звертатимусь. Але, як на мене, це неправильно, бо ж звертатися можуть тисячею мов, але всім не відповіси аналогічно.

Я проти примусу. Все, що має звучати державною мовою, нехай звучить. Людина, яка обіймає державну посаду, обов'язково має розмовляти офіційною мовою, принаймні на людях, оскільки представляє державу. А як у Палаті лордів раптом хтось почне виступати французькою чи італійською? Людина, яка не може перелаштуватися на мову своєї держави і є при цьому посадовцем, до кінця не усвідомлює, де вона, хто вона й заради чого живе.

Хотілося б знати, коли Україна стане україномовною, але відповіді не має ніхто. Мова — особистий вибір кожного. У нас безліч національностей зі своїми мовними середовищами. Великі міста майже всі російськомовні, але вже за п'ять кілометрів від мегаполіса, навіть на сході України, більшість розмовляє українською. А тоді приїздить до міста й переходить на російську, «як усі». Лише нещодавно, в останні роки, перед Майданом почав чути багато української в Києві. Більшість друзів-киян із дитинства російськомовні, проте не вважають мене «колгоспником», як я їх не вважаю «агресорами».

Нам потрібна популяризація мови на державному рівні, але без перегинань. Ми вводимо квоти й змушуємо радіостанції вмикати лише українське, а потім звідусіль звучить лише Вакарчук. Ми підтримуємо вітчизняного виробника автомобілів і в результаті отримуємо відро з гайками. Збільшити вартість іноземних авто не означає підтримати українське. Хтось каже: «Давайте заборонимо радіо «Шансон», але я бачу навколо безліч людей, які слухають шансон і співають його. Давайте заборонимо Поплавського, бо це несмак, але дивишся на його концерти, а там повний зал і бабусі сидять ридають. Давайте заборонимо російську мову, але нею спілкується безліч людей навколо.

Не забороняти треба, а пропагувати. Випускати якісний продукт, який конкуруватиме не лише зі «східним братом» і Європою, а й з усім світом. Звичайно, якщо переді мною лежатиме переклад Шиллера українською та російською, то я візьму український. Але чи буде він якісним? Часто в Україні перекладають не з першоджерела, а з російської мови, повністю вбиваючи первісний твір.

Нам потрібна якість, і крапка. Кінематографа, телебачення, книжок, преси. Подивіться, скільки вранці в Києві народу стоїть у черзі по газету «Вести». Гребуть. Чому гребуть? Бо безплатно й навіть подеколи якісно (не беручи до уваги змісту написаного). Бракує якості навчання, якості спілкування між людьми.

Держава має стимулювати конкурентоспроможність, а не видавати примуси їздити лише на українських авто, дивитися лише український телевізор і взувати лише українське взуття... Ось у мене були берці українського виробника, то вони розлізлися в перший день на фронті. Чому я маю підтримувати виробника, який працює неякісно?

Так і в мові: жодних заборон. Українське — це гарно і правильно, спілкуватися українською круто й престижно. Ось це ми й маємо популяризувати.

Ґолем

Тарас Лютий

Щось таке невидиме має людина, якусь істину-таїну, що не дозволяє їй обернутися на керамічного боввана чи то глиняного бевзя. І все її невиразне поривання й невідоме вичікування зостаються невловимими. У світовій культурі блукає чимало сюжетів, де оповідається про штучне продукування багатоманітних і, головне, ні на що не схожих подоб. Так, міфічний цар Кіпру Пігмаліон виготовлює зі слонової кістки статую жінки й одразу закохується в неї. На його прохання Афродіта оживила її — і ось вона вже стала Галатеєю, а радісний скульптор дістав шанс пошлюбити її. Так само в уявленні середньовічних алхіміків панувала думка про можливість створення гомункулуса — такої собі маленької людинки, яка мала б неодмінно поділитися всіма знаннями світу. Є також відома італійська казка про Піноккіо — дерев'яну ляльку, котра втікає від свого майстра назустріч власній долі. Нарешті, щось схоже ми спостерігаємо в українській казці про Колобка, який є зробленою з тіста істотою, що наділена людськими рисами. Подібною є й прадавня оповідка про Ґолема.

Саме слово «ґолем» означає щось на зразок «сирого матеріалу» й походить із єврейського фольклору, де використовується на позначення створеної з матерії (найімовірніше, шматка глини) людиноподібної істоти. Цей термін у певному сенсі дозволено застосувати й до несформованої та цілком безпорадної людини. Нині, вже в метафоричному значенні, про Ґолема почасти говорять як про такого собі незграбу чи неповороткого неотесу, який служить людині, але вряди-годи виявляє ворожість до неї.

Погодьмося, у якомусь розумінні ветхозавітний Адам чимось таки нагадує Ґолема, адже для того, щоб надати йому форми, теж використано звичайнісінький прах. Утім, нехай Ґолем і виліплений із багнюки, та створено його аж ніяк не за божественною подобою й не може він цілком відповідати людським міркам. Адже чи не головний ґандж Ґолема — нездатність говорити. У середньовічному містицизмі панувало переконання про магічну силу таємничих імен Бога. Йдеться про неймовірну магію літер: щоб вдихнути в Ґолема життя, потрібно було написати на клаптику паперу кілька літер єврейського алфавіту, найчастіше слово «емет» (істина), та вкласти його гомункулу в рота чи бодай прикріпити на чоло. Проте якщо в цьому слові забрати першу букву «алеф», напис докорінно зміниться на «смерть», а Ґолем умить перетвориться на прах. На думку Ґершома Шолема, відповідно до первісної концепції Ґолем жив упродовж того часу, допоки тривав містичний екстаз того, хто його «породив».

У європейській традиції збереглося чимало легенд і рецептів створення Ґолема. Утім, один із найдавніших описів належить одному кабалісту XVII століття. Він оповідає про майстра, який зробив подібну істоту, щоб вона виконувала за нього всю нелегку господарську роботу. Справді, Ґолема іноді описують як не надто розумного. Тому він виконує отримані завдання чітко й за наказом. Крім того, часто трапляється, що Ґолем зовсім покірний. Але в одній із версій він відмовився підкоритися. Врешті-решт рабин мав вдатися до обману. У тій оповідці йшлося про те, що творець Ґолема злякався, коли побачив, що той ставав дедалі дужчим, загрозливішим і здатним навіть знищити світ. Отоді він видалив йому напис на лобі, повернувши створіння назад у небуття. Проте розгніваний Ґолем устиг поранити свого деміурга в обличчя, назавжди залишивши слід.

Та класичною є розповідь про Ґолема з Праги. Тамтешній рабин зробив Ґолема для захисту свого гетто від погромів. Ребе набрав на березі Влтави глини, виконав усі відповідні обряди й проказав закляття. Крім усього іншого створений Ґолем умів ставати невидимим і викликати духи померлих. Щоправда, перед шабатом йому потрібно було бодай на день дати перепочити. Якось у п'ятницю ввечері рабин забув забрати в нього з рота напис і боявся, що перетруджений бовван щось візьме й накоїть. За іншою версією, Ґолем закохався, а коли не знайшов взаємності, перетворився на кляту й готову вбивати всіх і вся почвару. Тільки стоячи перед самою синагогою й доклавши неабияких зусиль, рабину вдалося витягти з рота магічний напис, після чого Ґолем розпався на друзки.

Цей сюжет одразу поширився в пізнішій популярній культурі. Хто ж не знає історії про Франкенштайна чи Термінатора? Проте спочатку Артур Голічер написав п'єсу «Der Golem». Потім Ґустав Майрінк у 1914-му видав однойменний роман під впливом розповідей про дивне створіння. Кожні 33 роки на празьких вулицях стається та сама подія: невідомий безбородий чоловік монгольського типу в старомодній тужурці вештається містом; він ходить колами, але повертається до синагоги; ті, до кого він іде назустріч, полохаються й тікають. За мотивами роману було знято цілу низку експресіоністських німих кінострічок упродовж 1915–1920 років. У 1964-му Хорхе Луїс Борхес присвятив цій темі вірш, Станіслав Лем у 1981-му — роман. А потім потік фільмів, літературних творів і просто коміксів уже годі було спинити. Є опери, музичні колективи та навіть географічні назви, пов'язані з цим іменем. З'являються Ґолеми й у комп'ютерних іграх та відеоприставках.

Отож запит про непокірливо-норовливого двійника чомусь і далі зачаровує людину.

ПОГОДЬМОСЯ, У ЯКОМУСЬ РОЗУМІННІ ВЕТХОЗАВІТНИЙ АДАМ ЧИМОСЬ ТАКИ НАГАДУЄ ҐОЛЕМА, АДЖЕ ДЛЯ ТОГО, ЩОБ НАДАТИ ЙОМУ ФОРМИ, ТЕЖ ВИКОРИСТАНО ЗВИЧАЙНІСІНЬКИЙ ПРАХ

«Христос воскрес, із ним воскресла наша воля...»

Станіслав Липовецький

Упродовж XX століття сотням тисяч українців доводилося зустрічати Великдень на фронтах, у в'язницях та концтаборах

На Бережанщині, на Тернопіллі, українці двох ворогуючих армій — австро-угорської та російської — зустрічали Великдень 1917 року. Саме тут, поблизу села Куропатники, займав позиції курінь Українських січових стрільців. Як виявилося, на відстані кількох сотень кроків перебувала російська частина, що складалася переважно з українців.

«Якийсь невідомий Петро виходив заодно на окопи і затягав довго-протяжно українську пісню», — згадували усусуси. Вони відгукувалися на спів, і так поступово налагодився контакт між розділеними військовими однієї національності. Незабаром вояки розпочали обмін інформацією: стрільці були жадібні до української преси, яку видавали на Наддніпрянщині, а взамін щедро пригощали земляків ромом. Цю ідилію було порушено напередодні Великодня: ударна російська група несподівано захопила двох стрілецьких старшин, які вкотре прийшли «на обмін». А на самі свята стрільці відкрили вогонь по позиціях супротивника: «Від скорострілу У.С.С. упало в полудне кількох солдатів, а ввечір від стрільна російської батареї кількох стрільців. Як на диво, російська шрапнель розірвалась саме в тій землянці і вбила тих скорострільців, що стріляли на Великдень».

Історія під Куропатниками була не першим масовим контактом українців із двох боків кордону. Приємніше великоднє братання відбулось у перший рік війни в таборах для полонених. Один із таких діяв у Фрайштадті в Австрії. Тут перебували бранці з російської армії. Утім, утисків від «австріяків» вони не зазнавали: «Серед полонених панував узагалі російський державний патріотизм. Щовечора в кожному бараку лунав царський гимн. Між вояками вдержували царську дисципліну т. зв. підпрапорщики, з роду українці, але ж просякнуті наскрізь духом «непереможної руської армії». Національну працю із земляками вели по лінії Союзу визволення України (СВУ), однак це не давало помітного результату. Аж на Великдень, коли священик затяг «Христос Воскрес», очевидець запише: «В бараці склалося щось несамовите. Страшний рев розлягся по бараці. То ридали старші полонені. Їх діди, батьки, родина, думки були далеко-далеко на Україні... Після відправи почалося «христосування». Цей такий далекий і незрозумілий для нас, західніх українців, звичай аж тоді, в бараці на Великдень 1915 р., став нам зрозумілий. Забути ясних облич «дядьків», що тиснулися гурмою до тебе й щиро цілувалися, ніколи не можна. Розв'язувалися уста і тим підпрапорщикам, тяжким ворогам нашої таборової роботи. Здається, вперше в таборі вони тоді забалакали по-українському...»

Великдень 1917-го. Святковий сніданок УСС біля Куропатників

ВЕЛИКДЕНЬ ЗА ҐРАТАМИ

Один із наслідків програних визвольних змагань — те, що в міжвоєнний період українці становили численну групу політв'язнів як в СРСР, так і в Польщі. Але якщо в першому релігія була «опіумом для народу», то в другій навіть ув'язнені мали релігійні права та свободи. Цим українці скористалися лише на початку 1930-х, коли митрополит Шептицький призначив окремого духівника для українських в'язнів — отця Йосифа Кладочного. Останній мав обов'язок щонайменше двічі на рік, на Різдво та Великдень, об'їжджати в'язниці з українцями.

Однією з малих перемог Кладочного був демонтаж ґрат у каплиці тюрми «Святий Хрест» на Великдень 1933 року. Це була найсуворіша в'язниця Польщі, однак священик заявив, що прийняття причастя крізь ґрати суперечить приписам східного обряду. Відтак на заздрість римо-католикам українці дістали перевагу перед іншими невільниками бодай у цьому.

Утім, не лише політичні в'язні були в полі уваги духівника. «Зустрівся з ними в тюремній каплиці. Сірий одяг, сірі лиця, втома й туга. Вітання «Христос Воскрес!», і дружня відповідь: «Воістину Воскрес!», і скарги, що до цього часу ніхто про них не дбав, не приїжджав, хоч про них піклуються комітети. І це була типова біда бездержавної нації, що не мала змоги вчасно подбати про всіх своїх, навіть покараних, громадян і громадянок...» — згадуватиме Кладочний відвідини єдиної жіночої в'язниці у Фрондоні на Великдень 1934-го. Отець не лише сповідав в'язнів, а й був посередником між Проводом

ОУН та заарештованими підпільниками. Таємні записки приносив зашиті в книжки чи навіть замість графіту в олівцях.

«А митрополит знав про ваші зв'язки з ОУН?» — питали через багато років Кладочного. — «Знав, але нічого не казав. Делікатний чоловік був».

«Під час так званих сповідей о. Кладочний інформує в'язнів про всілякі події і розпорядження ОУН, а, в свою чергу, в'язні передають усно за його посередництвом свої прохання назовні, які він особисто полагоджує», — сказано в поліцейському донесенні. Це було підставою до арешту капелана та ув'язнення в концтаборі «Береза-Картузька».

Інший відомий священик, пов'язаний з ОУН, о. Ярослав Чемеринський у 1930-х не лише був скарбником організації, а й кілька разів виконував обов'язки її крайового провідника. Він був одним із небагатьох священнослужителів, яких більшовики замордували після окупації Польщі.

Один з останніх спогадів про отця — із львівської в'язниці на Великдень 1941 року. «Одного понеділка, коли нас випровадили на прохід, ми почули голос із другого поверху з вікна Всеч. Отця Чемеринського: «Там впаде чорний клубок, і ви скоро його підійміть і заховайте...» Ми всі збились у купу біля того вікна, ніби витрушуючи наші лахміття... Коли цей клубок упав, його підняла сестра Йосифа і заховала. По проході ми повернулись до камери. Сестра Йосифа обережно вийняла клубочок, розв'язала його і побачила в ньому карточку — т. зв. ґрипс — та маленький білий мішочок, зав'язаний шнурком. Мати ігуменя прочитала карточку, де отець Чемеринський писав, що в мішочку є хліб до св. причастя, яке ми повинні приймати. Він теж просив нас, щоби в Великодню П'ятницю ми поставали під його вікном, а він дасть нам розгрішення, та щоби на Великдень зрання ігуменя дала нам це причастя».

Згадана мати «сестра Йосифа» чи «мати ігуменя» — монахиня Олена Вітер, яка пізніше стане відомою завдяки порятунку євреїв. Біля її імені в саду Праведників у Єрусалимі вперше буде згадано національність «українка».

А на Великдень 1941 року сестра Йосифа у своїй в'язничній камері організувала жінок на святкове богослужіння. І, як згадувала інша арештантка Люба Комар, «коли ми відмовили пісню-молитву «Вірую, Господи», тоді Мати дала нам святе Причастя, тільки під видом хліба, бо вина не було. На хвилину ми всі забули, що ми за ґратами, ми раділи, що навіть у тюремні мури сам Ісус Христос загостив до наших сердець».

ВІД КАЦЕТІВ ДО ГУЛАГУ

Друга світова війна й визвольна боротьба, що тривала з десятиліття після неї, збагатили великодню історію не одним спогадом із концтаборів, бункерів чи в'язниць. Утім, першість тут належить Великодню 1945 року. За юліанським календарем його відзначення припало на 6 травня — день, коли в'язні багатьох нацистських концтаборів, або, як їх називали, кацетів, були звільнені західними союзниками.

«Американські танки з вояками в'їхали в табір, не відмикаючи воріт. Товпа, що кинулася до них, не давала змоги танкам їхати далі. Вояки стояли безрадні. Радості, обіймам, крикам не було кінця. Рачкуючи, на колінах, в'язні цілували землю там, де проїхали танки, — описував атмосферу кацету в Ебензее в'язень Іван Лагола. — Ми воскресли із мертвих. Христос воскрес, із ним воскресла і наша воля, бо серед нас були й такі, що мучилися від самого 1941 року».

У цей момент тисячі їхніх друзів відзначали свята в лавах УПА. Спогадом про відзначення на Закерзонні, в районі Перемишля, ділилася Марія Савчин на псевдо Марічка: «Стіни поставленої для цієї оказії колиби ми прибрали зеленню, тризубом і портретами у вишитих рушниках. Вкриті скатертинами столи вгиналися під пасками, шинками, ковбасами та всім іншим, що прийнято мати в нашім краю на Великдень. Недалеко від колиби, на галявині, вояки з сотні спорядили вівтар, який дівчата прибрали вишивками і зеленню. Все печиво подарували нам довколишні селяни, а м'ясні вироби доставив надрайоновий господарник... Завтра, може, когось з нас не стане, але в той день ніхто не думав про смерть. Ми сприймали життя радісно, з вірою, що воістину воскрес і воістину запанує правда на нашій землі».

1945-ГО ЗА ЮЛІАНСЬКИМ КАЛЕНДАРЕМ ВІДЗНАЧЕННЯ ВЕЛИКОДНЯ ПРИПАЛО НА 6 ТРАВНЯ — ДЕНЬ, КОЛИ В'ЯЗНІ БАГАТЬОХ НАЦИСТСЬКИХ КОНЦТАБОРІВ БУЛИ ЗВІЛЬНЕНІ ЗАХІДНИМИ СОЮЗНИКАМИ

Спогади Марічки є одними з найцікавіших серед підпільницьких: її чоловік Василь Галаса був заступником останнього командира УПА Василя Кука, і в полон МДБ подружжя потрапило аж у 1953-му. Вона мала що згадати й порівняти. Тому про відзначення в 1952-му на Поліссі свого останнього повстанського Великодня напише: «В наплечнику був буханець чорного хліба, з півкілограма сала і стільки ж пшоняної каші. Зварили ми кашу, запарили з лісового зілля чаю без цукру і так провели Великдень... Цей Великдень у 1952 році смутком відтиснувся в моїй пам'яті. Не через убогий харч, а через гірке відчуття самотности».

У той час десятки тисяч їхніх товаришів по зброї перебували в таборах ГУЛАГу, де для них було створено спецтабори, так звані особлаги. За кількістю українці були серед в'язнів на першому місці, їхня частка серед численних «радянських націй» становила близько 40%.

«Тільки через кілька хвилин я зрозуміла, що в повній темряві співають дівчата із Західної України. Потім я дізналася, що настала Пасха, і вони потихеньку від начальства служили Великодню літургію», — записала росіянка Ільзен-Тітова, яка потрапила в «особлаг».

«Вони знали релігійні обряди, співи, в будь-яких умовах святкували Різдво та Великдень, проникливо молилися. Як просвітлювалися їхні обличчя, як допомагала їм віра! Віра зміцнювала їхній дух», — додавала ув'язнена Олена Маркова, доктор технічних наук.

Упродовж багатьох десятиліть воскресіння Христове було міцно пов'язане з вірою у воскресіння України, а тому в таборах, криївках чи в'язницях на великоднє привітання «Христос Воскрес!» звучало у відповідь обнадійливе «Воскресне Україна!»

Старт шоубізу

Сергій Харинович

Як українська поп-музика робила перші кроки на самому початку 1990-х

Про першу «Червону руту» вже відтрубив. Так, то була подія! Далі, думав собі, буде легко. Друга «Рута», третя — і так до останньої. Останньої грандіозної. То я про 1997 рік. А вже після 97-го легше буде згадати, що й до чого. Але то потім. Поки що 1990-ті. Початок.

УКРАЇНСЬКА НА ДІСКАТЄКАХ

Святі журавлики! Якби я тодішній знав, що мені теперішньому доведеться писати ці рядки, то, може, вів би, немов порядна панєнка, щоденник. Писав би всі свої думки, переживання в такий собі блохнотік. Ховав би то під подушку. Тепер почитав би, вмився слізьми й застрелився. Не піде. Послуговуймося тим жорстким диском, що є в кожного в черепній коробці.

Отак із наскоку. 1990-ті й українська музика. Перше, що спадає на думку, — офігєнний факт, що вона почала крутитися на діскатєках. А тоді це був індикатор уподобань широких мас.

Тогочасна діскатєка — то якесь просторе приміщення, наприклад шкільний спортзал. Або вестибюль, як у моєму медучилищі. Під стіною стояла парта (стіл), а на ній — пара магнітофонів. Приміром, «Маяк-233», підсилювач. (У мажорів міг бути пульт. Звуковий. «Електроніка».) А по кутах — колонки. Мінімум дві. Якісь Radiotehnika S-90. Чу́тка свєтомузики і глобус, обклеєний дрібними дзеркалами: спеша фо мєдляки.

Ді-джей. Чувак, що ставив музику. На перший погляд, диктатор музичної моди. Та водночас і кон'юнктурщик. Ібо народ танцював під то, що йому, народу, подобалось. І коли ді-джей вмикав щось неудобоваріме, то денц-пол практично миттєво безлюднів. Тодішній ді-джей — то сьогоднішнє FM-радіо. Вгодити слухачу. І от хоч як дивно, а той самий Миколайчук зі своїм «Підпільником Кіндратом» лабав на «ура!». Туди ж «Піду втоплюся».

Отакий мій випадковий, витягнутий наосліп спомин. Діскач. Закінчує лабати якийсь Майкл Джексон, а за ним упритул «Піду втоплюся» — і піпл далі займається конвульсивною аеробікою, а не йде на двір курити.

Це було щось. І да... ті, кого засвітила «Рута», залишалися на слуху. То самий початок шоу-бізнесу. Українського за суттю, республіканського за документами... Як тим бізнесом займатися, ніхто точно не знав. Але потроху все рухалось. «Гадюкіни», Миколайчук, Сестричка Віка. Їх хотіли бачити, чути.

Не певен на 100%, бо в той час учив будову сідничних м'язів, а не структуру шоубізу, але гадаю, що він тоді розвивався за радянськими схемами. Дні міст, концерти в будинках культури, філармонії. Про якісь аж надто грандіозні заробітки музикантів, за невеликими винятками, певно, не йдеться. Ту епоху можна назвати «все кипить і все сире». І то не тільки в музичній царині...

Зірка нашого європопу. 1990-го Руся збирала київський Палац спорту. Нині її LP «Попелюшка» є раритетом

РУСЯ, ФОЛК І ЛЮБОВ

Із «Червоною рутою» все більш-менш зрозуміло. Питання: що було крім того фестивалю? Чи існувало життя поза ним?

Ну звісно, існувало. Ми ж величезна країна, не Ліхтенштейн якийсь.

І мєгасупергіперзіркою номер один у нашому рідному музичному болоті нової доби я назвав би Русю. Оп-па! А хто це? Запитання, яке виникає в багатьох після того, як прочитали сентенцію про мєгасупергіпер... Як, не Білик? Запитання номер два. А таки так. Не Білик при всій моїй любові до її ранніх творінь. Саме Руся. Що воно таке? Якщо коротко, то це такий собі денс-поп синтюковий. Європоп. Типаж Саманти Фокс. Із текстами, що недалеко втекли від ВІА («лебедиця-ненька», «марні мрії», «щастя-доля

в чистім полі»). Жодної, боронь Боже, політики чи соціалки — фолк і любов. Але тиц-тиц у фонограмах давало змогу крутити Русю на діскатєках. І це було круто, свіжо. Популярність зашкалювала. Радєйки крутили, тєлєк показував. У 1990 році Руся, легенько так, зібрала Палац спорту. А це про щось та й свідчить. Доступ до мас-медіа, необтяжливий репертуар допомагали їй збирати стадіони. І вона збирала. Стадіони й гонорари... А потім зникла. Як прийнято в бюрократів писати, за сімейними обставинами. Хвороба сина, еміграція. Кар'єра обірвалась. Не фанатію писати в стилі жовтої преси, але й не згадати буде неправильно. Руся — старша сестра запорєбрікавай поп-діви Наташі Корольової. Обидві вони Поривай. Ірина й Наталя. І хоча Руся реально була колись намбер ван, нонче про неї згадують хіба віддані з тих часів фани. Благо, YouTube дає змогу передивлятися ті відосики з УТ-1. Кому цікаво, ю а велкам! Головне не увімкнути часом якийсь треш, склепаний рашатіві на тему «Сєстра Наташи Корольовой...»

А ще існує в природі вініл від Русі. LP «Попелюшка». Такий раритет. Не знаю, яким тиражем ту плиту видали, але переконаний: за кілька років то буде справжній артефакт для колекціонерів. Та що там. Уже артефакт.

КОРОТКЕ ЖИТТЯ «ВЕЧІРНЬОЇ ШКОЛИ»

І зараз я через вінілові диски плавно так підведу до наступного стовпа укрмузики початку 1990-х. Використаю кліше...

«А ще приблизно в той самий час свій альбом на вінілі видали українські музиканти з гурту «Вечірня школа».

Ну ніби так треба. Красіво. Плавно. Декотрі джерела твердять, що ВШ випустили платівку навіть швидше за Русю. Чи не першими в новітній історії вітчизняного шоубізу. Якщо й так, то значення це має тільки як факт для майбутньої великої енциклопедії української естради. Чому? Бо в той час усе вирішували так звані магнітоальбоми. Тобто пєсні на касетах.

Отже, «Вечірня школа». Для тих, хто не чув, не слухав. Коротко. «Бєлиє рози» в орігіналі попадались? От майже воно, але українською.

Українською. І це головне. Музика — все той-таки європоп. Стильно, модно, молодьожно. Не знаю, прораховано було чи так вийшло, але то виявився чи не перший вітчизняний гурт, орієнтований на тинейджерів. І тодішні тинейджери, яким нині вже під 50, про нього пам'ятають.

Два вокалісти. Симпатичні пацанчики, котрі співають про те, що їх реально може хвилювати. Ровесники сказали: «Віримо».

«День народження Наташі під вікном я зустрічаю. День народження Наташі, я нічого не чекаю»... Практично готика й чорна депресія, але... Ритми зарубєжной естради роблять із того мрачняка танцювальний суперхіт. Причому «ритми зарубєжной естради» — то не стилістична фігура. Початок пісні творці «позичили». Причому настільки брутально, що Sound Hound ідентифікує перші акорди «Дня народження Наташі» як «Touch in the Night» гурту Silent Circle. Ну й нехай. Не вони перші, не вони останні.

Хто вкрав, той і автор.

Як склалася доля? Ну якось так... банально і прозаїчно. Кілька років слави, концерти, фанатки, потім тертя, ротації, пертурбації. Ребрендинг, ньюнеймінг. Уже на фінішній прямій — поїздка до США для роботи над новим альбомом. І ніби все суперкруто... Але, але. Та подорож гурт таки доконала. До того ж фактично п'ять років для поп-проекту, та ще й підліткового спрямування, — то вже забагато.

Особливо коли зважати, що то були за часи. Не в музичному сенсі. Початок 1990-х. Світ трусило як у пропасниці. Совієтуніон умирав у корчах і муках, а з ним билося в конвульсіях пів-Ойропи. Югославія розпадалась, Німеччина зросталась. Там страйки, там мітинги. Економіка, яка й так особливим здоров'ям у соцтаборі не вражала, взагалі опинилася між реанімацією і моргом. Врешті Союз Совієтскіх скрутило путчем і попустило. Далі анархія накрила кожну новостворену державу екс-СРСР окремо. Інфляція, дефіцит, безробіття... Особо розважатись не було ні нагоди, ні бажання. А якщо й траплялися

ШОУБІЗ РІС. ПОМАЛУ. ЩЕ НЕ СТОЯВ НА НОГАХ. ЩЕ ТРОХИ ХОДИВ ПІД СЕБЕ, АЛЕ РІС. З'ЯВЛЯЛИСЯ НОВІ ІМЕНА. РАДІВО, ТЄЛЄК, ГАЗЕТИ МАЛИ ПРО ЩО ПИСАТИ. НЕПОМІТНО НА ДРУГИЙ ПЛАН ПОЧАЛИ ВІДХОДИТИ МАСКОВСКІЄ КОБЗОНИ

бажання та нагода, то не існувало фінансових спроможностей. Артисти, що намагалися функціонувати в тогочасних реаліях, були натурально народними. Тобто бідували разом із масами. Співали за мішки цукру чи ящики винно-горілчаних виробів. «Бартер» це називалось. Безгрошовий обмін товарами чи послугами. Бо послуги були. Були які-не-які товари. А грошей не було. Тому естрадні мастодонти, що вижили, — то супергерої. Суперівобобулмени!

НАРОДЖЕННЯ ПОП-ІКОНИ

Але повертаймося до теми. Артисти. Позафракційні. Позафестивальні. Які функціонували між 1989 і 1991 роками.

Ірина Білик. Я її зараховую до позафестивальних. Хоча офіційно... Вона брала участь у «Руті-89». І, певно, організатори фесту мають повне право згадувати її ім'я поміж артистів, що до нього дотичні. Чи то, навпаки, поміж артистів, до яких дотичний фест. Але об'єктивно... Ні, суб'єктивно. На мій погляд, «Рута» не дала Білик нічого, окрім хіба що досвіду. Популярності, зіркового статусу, який здобули на старті Миколайчук чи «Гади», — точно ні. І, певно, воно й на краще. Бо фестивальний репертуар Білик — то було щось із чимось. Бед Руся. «Чорнії вуса, очі голубі. Дим од люльки на віконце слався». Текст якогось заштатного ВІА з 1970-х, покладений на самограйні аранжації з 1980-х. Діско-фолк. Дикий. З обов'язковими «гей» і «козаче»: «Гей, козаче, ти мій козаче».

Для мене Білик почалася з «Лише твоя». Це так далеко від «Гей, козаче»... У парсеках. Це було так фірмово. Це була правильна, якісна українська поп-музика. Без «калин», «полонин», «дівчин», «лелек» і «смерек». Це було щиро. Зрозуміло. І зіграно нарешті не на пеесерці. Це був хіт. А його виконавиця з ходу прописалася в елітному дивізіоні укрсучспіваків. Певно, тільки Білик знає, як давалася та »

зірковість у тих умовах, але для кінцевих споживачів вона була зіркою. Стильною і мєгасексуальною. Як і годиться поп-іконі. І вже дівчатка, які слухали на своїх касетниках, наприклад, «Годі вже», розуміли, що можна співати рідною мовою про речі, які тебе хвилюють. А не тільки про «лани неозорі» й «озера кришталеві». І вже витанцьовували під Білик перед дзеркалом із балончиком маминого лаку для волосся в руці замєсто мікрофона. І це було добре.

Кунєшно, нікуди не пропали традиціоналісти. І в 1990-х творили Алла Кудлай та Іво Бобул, ворушив вусами Павло Зібров. У мене склалося враження, що той пласт нашої музики найживучіший. Мімікрія в абсолюті. І якби завтра Україна перетворилася на монархію з елементами тоталітаризму, ці діячі дуже швидко наваяли б пісень про амператора в променях сонця, що стоїть поміж смереки і глядить кудись далеко... Але мене цей зомбі-зоопарк цікавив мало. І, до речі, з часом так і не зацікавив. Але то особисте...

ДРУГЕ ПРИШЕСТЯ «ЧЕРВОНОЇ РУТИ»

Час повернутися до музичного життя початку 1990-х. Спроби зробити з шоу бізнес, певно, виникли саме в ті роки. Із широковідомих у вузьких колах структур подібного спрямування — «Ростислав-шоу». Із перестроєчного кооперативу утворилася ціла агенція! Продюсерський центр. Зі своєю студією звукозапису, з підрозділами, що організовували концерти, виробляли телевізійні програми. Ба більше. Дядьки замахнулися зняти повний метр. Кіно. Художнє... Халівуд на сихівських пагорбах... На жаль, із того роя не вийшло практично ніц. Шальні постперестроєчні заробітки закінчилися. Реальність, у котру попала Україна, кардинально відрізнялася від цивілізованого бізнес-світу. Комусь пощастило пристосуватися до тої дикої ні разу не цивілізованої форми ведення приватного господарства. Вистояти, вижити. Більшості — ні. Шкода? Не знаю... Мене воно не зачіпало колись, не зачіпає і тепер. То такий собі трохи паралельний світ багатих дядьків. Нових рускіх від українського шоу-бізнесу. Дядьків, які спробували підняти чумуйдан української музики. Усієї. Разом. Оптом. І року, і фолку, і естради традиційної, на додачу ще й театру, кіно і трохи фешн-індустрії. А чумуйдан вийшов важкий... І без ручки. Звісно, гурти, які встигли побути частиною того юкрейніан міракл, згадуватимуть із ностальгією та позитивом часи «Ростислав-шоу». Але той організм виявився нежиттєздатним. Факт. Сам власник-засновник Ростислав Романович Штинь відбув у напрямку Торонтщини та Вінніпежчини, де й приєднався до співтовариства «з Україною в серці, канадським паспортом у кишені». Став громадянином Країни Кленового Листка. А гурти, що співпрацювали з агенцією, як у Григóровича, «по всьому світу розійшлись...» Що здобули? Досвід. І трохи записів.

Тим часом по всій Україні пацани, що про шоу-бізнес склали уявлення, дивлячись емтіві з парабол, мріяли потрапити в ту казку хоч тушкою, хоч чучелком. Хитрі буржуї малювали картинку пубертатного раю. Натовп прихильників, а надто прихильниць. Дорогі готелі. Круті тачки. Бухло, вічні мандрівки-переїзди. Секс, кокс, зелені купюри сиплються на твою патлату голову самі... І всі тебе обожнюють. Це мета. Заради неї можна і три акорди вивчити. П'ять.

Поп-ікона. Нею Ірина Білик стала вже після не надто виразного виступу на «Руті-1989»

Як то все здобувається? Ну уявлялось так: лабаєш свої три акорди. Ладно, п'ять. До тебе ще ніхто-ніхто, ніколи-ніколи ті акорди не грав у такій послідовності. Тому в тебе все не так, як у папєрєдніків. У тебе геніально... Тебе бачать люди. Усі в захваті. Ти як мінімум Джим Моррісон із Нижніх Петрівців. Джон Лєннон із Вапнярки. Тут таки на тебе накидаються журналісти. Ти на радіво і в тєлєку. І усьо. Концерти рікою, бабло золотим дощем... Далі — як емтіві показало: красіва жисть. Безтурботна.

Але як потрапити в ту шоу-бізнесову Вальгаллу? Та ясно як. Через фестиваль. Той, що показав свою магічну силу в 1989-му. І в 1991-му те диво має статися знову. Друге пришестя...

У цей період для музикантів на старті «Червона рута» була певною подобою раннього християнства... Дотримуй заповідей фестивальних — і буде дароване тобі вічне життя в променях сценічного світла. Амінь.

І молода, а разом з нею і не дуже молода поросль укрсучмузикантів почала цікавитись: а що то за фестиваль? Як туди потрапити? Що каже його свод правил?.. А все виявилося ніби просто. Три пісні українською.

Але тут якраз собака і порився. Які саме пісні українською? І ще довгий час величезна кількість музикантів наступала на ті самі граблі. Вони готували спеціяльно пісні «під фестиваль». І, бувало, гурт грає яскравий, хороший, прикольний, смішний панк чи фанк, а для «Рути» наваяв трійку пісень про «любовь к родінє». З усіма відповідними атрибутами: калиною, дівчиною і шароварами замєсто звичних джинсів.

А що фест? Він став мандрівним. Відтепер і на роки вперед «Червону руту» проводитимуть у найбільш зросійщених містах України. А таких купа.

1991 рік. Друга «Рута». Місце проведення — Запоріжжя. Музична тусівка вже в курсі, що то за подія. Але для пересічного постсовкового індивіда весь той движ — щось абсолютно далеке й нецікаве. Навіть чуже. Виходить так: місто живе своїм життям, фестиваль — своїм. Як у геометрії: паралельні прямі не перетинаються. Ну й ладно. Для того щоб потрапити в кролячу нору музичного бізнесу, місцеві глядачі не такі й потрібні. Головне — сцена, світло, звук — є. Журналісти із провідних видань присутні. Виступи знімають на відео, значить десь та й покажуть. Усі складові майбутньої слави наявні. А місцеві... Куди вони дінуться. За рік прийдуть на сольний концерт за гроші, як не хотять ходити сьогодні задарма. Іще візжатимуть в екстазі на концерті й цілуватимуть бампер зіркового будинку на колесах... Чи спринтера-бусика...

Пересічний студент-медик теж не особо переймався фестивалем. То я про себе тодішнього. Ну а що. Якщо цей самий пересічний студент не парився «Рутою» в 1989 році, коли та гриміла буквально в нього під носом, то чого б він мав цікавитися подією, що відбувається за тисячу кеме. Ні. Десь там газети писали про майбутній фест. Але студент стояв на позиціях буддійського спокою та очікування. От фестиваль закінчиться. Каррєспандєнти республіканських і обласних газет поприїздять. Зроблять свою роботу. Інтерв'ю порозшифровують, статті понаписують. У статтях чітко розкажуть, хто нові «Гадюкіни», а хто новий Миколайчук. А тоді й тєлєк підтягнеться. Підмонтують зйомки, покажуть, хто що наспівав. А тим часом можна зарядити в касетник практично свіжак «...And Justice For All» від Metallica і втикати в гітарні рифи.

Першим рутянином зразка 1991 року, про кого написала місцева преса, був Андрій Кіл. Так-так. Кіл — це Андрій «Кузьма Скрябін» Кузьменко у нью-вейвовій інкарнації. Я, до речі, довгий час ніяк ті два проекти не пов'язував. Андрій Кіл — кльовий чувак. Засвітив «На даху добре» і десь пропав. Таке траплялося з фестивальними звіздами постійно. А «Скрябін» — то «Скрябін», адепти депешизму. Окрема тема.

Скрябін 1991-го. Адепти депешизму

Зізнався в некомпетентності. Сповідався типу. Простіть, отче читач. Тричі переслухати альбом «Птахи» — і гріх знято... Добре?

Ладно. Повертаємось до писанини про чувака на ім'я Андрій Кіл. Назву статті пам'ятаю досі. Як зразок тупості. «Кіл. А на ньому вуха». Якось так. Хоча в тій замітці артіста хвалили. А вже за пару днів радіоточка прокрутила «На даху добре». Кльово. Ньюромантік, сінті-поп. Але кльового у фестивальному плей-лісті було ще дуже небагато. Кльового й попсового. В хорошому сенсі слова «попсового». Рокери грали або мєганафталін на замісі хард-року 1970-х з обов'язковими «Сльози калинові на очах...», «Козацький стан...», «Яничари...», або щось таке типу авангардове. Авангардове й аматорське одночасно. Тому не дивно, що всі ті лавреати й дипломанти («Форте», «Енеї», «Мертві зони») якось не переродились у маскультуру. Достойний вигляд мав «Плач Єремії». Природний і професійний. Вигляд і звучання. Реально відкриттям вважали «Табула Раса». Особливо ті, хто не слухав The Police. «Табула Раса» якраз є типовим зразком кон'юнктурності. Не знаю, як до фестивалю, а після оного якось не можу згадати жодної пісні українською... Тобто гурти спеціяльно ґвалтували власну російськомовність заради участі в «Червоній руті». Дуже хотілося сексу, коксу, рок-н-ролу...

Благо, в наш час на відеозвалищі YouTube можна знайти все що завгодно. Майже все... Принаймні відео із запорізької «Рути» точно є. Інакше де я взяв би всі ті мудрі назви забутих гуртів? Перед тим як насолодитися незабутнім видовищем, що межує із трансовим станом непозбувної бентеги, краще прийняти животворящого алкоголю. Трохи. Чьють-чьють. Для сміливості. Це щоб рок переглянути. Поп... Подвойте дозу. Ще до перегляду того вертепу, ніби знятого в пам'ять про Гічкока, перейнявся питанням: а кого я реально пам'ятаю із другої «Рути»? Отак з ходу. Із закапелків пам'яті. Окромя вже згаданих... «Вій», Жанна Боднарук. І, канєшно, «Жаба в дирижаблі» з феєричним «Саддам Хусейн». Всьо. Шість творчих одиниць. Достойних. Певно, це немало.

А ще «Мертвий півень», який чомусь був представлений у конкурсі авторської пісні. То окрема історія фестивалю. Авторська пісня. Оті всі барди різношерсті. Абсолютно безперспективні в сенсі шоу-бізнесу. Таке враження, що фестиваль готував партизанський агітпроп на випадок чергової московитської окупації. Аби в бункерах і на кухнях було кому розводити антисовєтщину під гітарку... Концерт бардів у трьох частинах теж присутній на YouTube. Переглядати не рекомендую. Аби не втратити віри в людство загалом і в земляків зокрема.

А загалом шоубіз ріс. Помалу. Ще не стояв на ногах. Ще трохи ходив під себе, але ріс. З'являлися нові імена. Радіо, тєлєк, газети мали про що писати. Непомітно на другий план почали відходити масковскіє кобзони. На щастя, московитам було не до шоу-бізнесу.

Особливо 1991 року. Путч. ГКЧП. Танки по Москві, балєт по тєлєку.

А вже 24 серпня мали свою державу. І відповідно свій шоубіз. Легітимний. Самостійний. Недосконалий, але свій. І видавалося, ніби ще трохи — і Сестричка Віка збере «Вемблі», а «Гадюкіни» поїдуть туром по найбільших майданчиках США. Отак усе й буде. Трохи ще — й буде.

Нація поетів

Михайло Якубович

Чим живе арабське письменство сьогодні

Якщо запитати у свідомого араба, котра зі світових мов налічує найбільше слів, то, безумовно, почуєш у відповідь, що арабська, бо в ній аж 12 млн лексем. Правда це чи ні, інша річ, але текстів, цими словами написаних, так багато й часто вони такі великі та «місткі» за контентом, що навіть зовсім не кожен освічений арабський читач із ними знайомий. А тим паче європейський.

Кілька років тому на одному з літературознавчих семінарів у Лондоні, куди з'їхались як діаспорні, так і «автохтонні» арабські письменники (тобто ті, хто живе у себе на батьківщині чи в іншій арабській країні), пролунала думка, що представлена ця література на західному книжковому ринку дещо викривлено. Малося на увазі те, що деякі «слабші» тексти перекладені, а «сильніші» — ні. Утім, араби тут не виняток: відомо, як часто історія літератури виносить на верхівку слави, скажімо так, посередні, але «комусь потрібні» тексти, залишаючи в тіні набагато цікавіші твори. Щоправда, у випадку з арабським письменством маємо звичну постколоніальну ситуацію: на Заході представники культурних традицій колишніх колоній сприймаються максимум як цікава екзотика або як щось таке, що потребує підтримки (на шляху до «демократизації») чи осуду (як «регресивне», «середньовічне», другорядне). Тому, зазирнувши в якийсь журнал, присвячений сучасній арабській літературі, побачимо там цілком передбачувані дослідження гендеру, ідентичності, сексуальності, цензури та інших тем, котрі, скажімо так, Арабський світ осмислює дещо інакше, ніж Захід. Добре це чи погано, правильно чи ні — питання надто розлоге, але зрозуміло одне: звичайний європеєць, якого ознайомлюють із перекладом з арабської, судитиме на основі того, цікаво йому це читати чи ні.

Визнання. Єгиптянин Наґіб Магфуз отримав Нобелівську премію з літератури 1988 року

ПИСАНЕ В'ЯЗЗЮ

Існують дві базові передумови, без яких складно зрозуміти специфіку літературного процесу в нинішньому Арабському світі. Перша — мовна ситуація (власне, «якою» мовою сьогодні пишуть), а друга — хто, як і де ці тексти друкує. Сучасна арабська літературна мова зазнала сильного впливу західної семантики, а тому дуже часто на рівні концептуальному арабськомовний текст має «глобалізований» смисл. Зайве й казати, що чимало авторів писали розмовною арабською, діалекти якої дехто вже починає розглядати мало не як окремі мови (наприклад, єгипетський). Якщо, звісно, йдеться про поезію, то вона залишається «більш арабською», ніж сучасна-таки арабська проза, творці якої рухалися ментальними шляхами, закладеними не тільки їхніми попередниками, а й західними вчителями. Читаючи таких корифеїв арабського слова, як Халіль Джебран (1883–1931), Міхаїл Нуайме (1889–1988), Тага Гусайн (1889–1973), Тауфік аль-Гакім (1898–1987), неважко помітити, як сюжети класичної літератури набували нових рис, цікавих не лише для східного, а вже й для західного читача. Коли ж ідеться про таких сучасних авторів, як єгипетська феміністка Наваль ас-Саадаві (народилася 1931 року), марокканський новеліст Джилялі ель-Кудіа (1954-го) й арабсько-канадська поетеса Іман Мерсаль (1966-го), бачимо вже так званий арабський постмодернізм, хай би як абстрактно це поняття звучало.

Арабський книжковий ринок водночас, як стверджує чимало аналітиків, залишає бажати кращого. Наприклад, у дослідженні Франкфуртського ярмарку за 2014 рік було зазначено, що кількість нових книжок, виданих у всіх країнах регіону (а це понад 360 млн населення), приблизно дорівнює аналогічному показникові за 2012 рік в Україні, тобто 15–18 тис. назв із середнім накладом 1–3 тис. примірників. Із них більш ніж половина побачила світ у Єгипті, третина — у Лівані, Сирії та Йорданії, інші — у країнах Перської затоки та Магрибу. Наймасштабніші книжкові форуми відбуваються в Бейруті («Марад аль-Кутуб» 2016 року став ювілейним, уже 60-м), Шарджі, Абу-Дабі, Каїрі, Ель-Кувейті.

НОБЕЛІАТИ З АРАБСЬКОГО СВІТУ

В арабської літератури є свій єдиний нобелівський лауреат — єгиптянин Наґіб Магфуз, що отримав премію 1988 року (з формулюванням «за реалізм і багатство відтінків арабського оповідання, яке має значення для всього людства»). Автор п'яти десятків романів і повістей свято переконаний у тому, що література повинна мати певну точку опори, тобто конкретне географічне місце й культурний простір. У таких працях, як «Шепіт божевілля», «Алея Мідак», «Каїрська трилогія», «Вік кохання» і, нарешті, остання — «Сьоме

небо», він розповідає про сучасне єгипетське життя, але в усі мережива складного сьогодення вплітає внутрішній світ героїв. Зовнішня порожнеча («халяа» — пустка) як ментальний ландшафт сучасності давала Магфузові змогу акцентувати увагу на особистостях, їхніх переживаннях. І недаремно: услід за вже згаданим Тауфіком аль-Гакімом Магфуза вважають співцем новітнього арабського екзистенціалізму. Його «Пансіонат Мірамар» («...краплина роси, біла хмаринка, мереживо сонячних променів, окроплених небесною вологою, — криниця спогадів, у якій зійшлися радість і смуток») іще в 1997 році виходив в українському перекладі Володимира Плачинди, і хочеться вірити, що «Сьоме небо» також рано чи пізно знайде в нас свого перекладача.

Одним із номінантів на Нобелівську премію з літератури минулого року був сирійський поет Адоніс (Алі Агмад Ісбар), який від 1985-го живе у Парижі. Його «Пісні Міг'яра з Дамаска», видані ще в 1961-му, досі розглядають як шедевр сучасної арабської поезії. Уважно вчитавшись у різні поетичні експресії Адоніса, можна помітити і протест («Ні Бог не обирає, ні диявол — вони обидва як стіна, що очі затуляє нам...»; «Помремо, якщо не створимо богів, помремо, якщо не повбиваємо богів»), і фаталізм («Немає вибору у тебе, бо як зруйнується земля, то стане іншою одразу, немає вибору у тебе, а тільки ця дорога у вогонь, в зневір'я пекло»), і містицизм («Цар Міг'яр живе у царстві вітру, панує на утаємниченій землі...»). Сам Адоніс в одному з інтерв'ю висловлювався про поезію так: «Поезія не має початку і кінця. У поезії не існує меж. Наше завдання полягає не в тому, щоб міркувати над її обріями. Потрібно не заучувати її, а йти разом із нею. Не можна читати вірш рядок за рядком. Читати його потрібно так, немов читаєш відкритий простір».

ДУМКИ ВГОЛОС

Як відомо ще із середньовіччя, арабська мова має понад 50 слів на позначення концепту «любов»; до того ж у східній поетиці тематика духовного й тілесного кохання завше посідала помітне місце. Сирійського поета Нізара Каббані (1923–1998), автора десятків збірок із промовистими назвами «Ти для мене», «Дикі касиди», «Люблю тебе, люблю тебе, все інше прийде», «Словник коханців», «Лише любов перемагає» та ін., сьогодні цитують мільйони закоханих по всьому Арабському світу. Так, як говорив про жінку й любов до неї Нізар Каббані, певно, могли сказати тільки класики давньої арабської літератури. Письменник провів значну частину життя на Заході, його поезія перекладалася багатьма мовами. Не уникав, утім, цей автор і політичної тематики, що показує його контроверсійний вірш «Я — терорист», де він писав про «ізраїльський терор», «американську антицивілізацію»: «Я терорист! Якщо я зможу народ звільнити від кривдників і кривди, людину врятувати від дикості людської, щоб розквітли оливи і лимони на півдні у Лівані, щоб повернулась усмішка в Голани...» «Чуттєвий» Каббані, утім, набагато відоміший за Каббані «політичного».

У цензурованому Арабському світі, де не так-то легко висловлювати відверті думки, поезія з її багатозначністю й комунікативною влучністю залишається на передових позиціях на тлі прози. З одного боку, тут відіграє свою роль культурний елемент (арабська ментальність узагалі «поетична» й історично орієнтована передусім на слухання, а не на читання), із другого — політичний. Іракський письменник Фаділь аль-Аззауві, який нині мешкає в Берліні, часто повторює таку історію свого життєвого вибору: «Коли я розповів матері про бажання стати поетом, вона розчаровано сказала: я хотіла б зробити з тебе людину, яка матиме гідне майбутнє, а ти хочеш бути прошаком! Поетом, — відказав я, а не прошаком! Тоді вона з іронією сказала: а хто такі арабські поети, як не прошаки? Продавати брехливі поеми візирам, емірам і королям!». Його збірка «Східне дерево», видана ще 1975 року й перекладена кількома мовами, у казково-поетичній формі, у коротких, але влучних притчах оповідає про бурхливі думки, які сьогодні непокоять Арабський світ.

Адоніс. Під таким псевдонімом у світі знають сирійця Алі Агмада Ісбара, одного з чільних арабськомовних поетів сучасності

У ЦЕНЗУРОВАНОМУ АРАБСЬКОМУ СВІТІ, ДЕ НЕ ТАК ЛЕГКО ВИСЛОВЛЮВАТИ ВІДВЕРТІ ДУМКИ, ПОЕЗІЯ З ЇЇ БАГАТОЗНАЧНІСТЮ Й КОМУНІКАТИВНОЮ ВЛУЧНІСТЮ ЗАЛИШАЄТЬСЯ НА ПЕРЕДОВИХ ПОЗИЦІЯХ НА ТЛІ ПРОЗИ

«САУТ АР-РАСАС»

У кожній літературі є свій культурний набір сюжетів, і арабська, попри значний «люфт» сучасних авторів у бік запозичення західних стилів, зберегла його і примножила. Мова передусім про сюжет авди (араб. «авда» — повернення), так би мовити, втілену в художньому слові історичну пам'ять. Іще в минулому столітті це була передусім тематика палестинських авторів, зокрема Гасана Канафані (1936–1972), Магмуда Дервіша (1941–2008). Сьогодні до цієї теми додалася проблема міграції: у творчості сирійки Самар Язбек (народилася 1970 року), Ранди Джаррар (1978-го), Хаври ан-Надаві (1984-го) йдеться про пошук батьківщини. Уродженка Іраку Хавра ан-Надаві, наприклад, дебютувала зі своїм англомовним романом «Під копенгагенським небом»; так, це все ще арабська література, а її авторка чи не єдина арабська жінка, яка 2011 року фігурує в переліку номінан- »

тів на International Prize for Arabic Fiction (IPAF). Примітний у цьому сенсі й досвід єгиптянки Мірал ат-Тагауві (народилася 1968-го), яка, будучи вже досить відомою у своїй країні, 2007 року переїхала до США й там написала свій шедевр «Бруклінські висоти» (арабською), за який отримала літературну відзнаку імені Наґіба Маґфуза (її вручає Американський університет у Каїрі). Вочевидь, із кожним роком ця тема буде представлена в творчості арабських літераторів більше й більше, а особливо після міграційної кризи 2014–2015 років.

Важлива для сучасної арабської літератури тема — війна. Ґада ас-Самман, котра народилася 1942-го в Дамаску, пережила громадянську війну в Лівані (1975–1990), пізніше оселилась у Парижі. Її «Бейрутські жахіття», видані у 1997-му, — це певною мірою автобіографія; авторка ховалася від вуличних боїв у будинку свого родича. Цікаво, що короткі оповіді, з яких складається книжка (197 окремих «жахіть»), доволі нейтральні політично. Зі сторінок лунає «саут ар-расас» («свист куль»), цей голос війни, на тлі якого розвиваються людські почуття, виявляються достойники й негідники. Пізніше, вже в «Закоханій в чорнильницю», «Абсурдному романі» та інших творах, Ґада ас-Самман звертається до внутрішнього світу своїх співвітчизників; письменниця в багатьох моментах дуже відверта, почасти «важка», чимало текстів вирізняються складністю й депресивністю.

ЖІНОЧИЙ ГОЛОС

Специфічно жіночої теми стосується роман «Дівчата з Ер-Ріяда», написаний саудівською авторкою (нині мешкає в США) Раджею Альсані (народилася 1981-го); дехто на батьківщині, у Саудівській Аравії, навіть намагався притягнути її до відповідальності за «надто відверті» речі. Насправді в романі, написаному як електронні листи кількох юнок зі столиці королівства, відображені проблеми закритого суспільства, відсутність «вільного» спілкування між молоддю тощо. Роман швидко здобув популярність на Заході. Сама літераторка в одному з інтерв'ю на всі запитання про те, чому вона пише власне про ці речі, відповідала, що «це життя... життя, далеке від ідеалу. Я пишу про те, що є насправді, а не про те, що комусь видається... У нашому суспільстві взагалі не сприймають іншого погляду, і це проблема». Дискутували про її роман практично в усіх провідних ЗМІ регіону. Один із викладачів Ісламського університету Імама Мугаммада ібн Сауда з Ер-Ріяда у своїй емоційній критичній статті писав: «Іще до народження Раджі Альсані дівчата з Ер-Ріяда знали, що таке честь, скромність, сором і хіджаб... Чому вона не пише про таких, які проводять час за вивченням Корану й релігійної науки?!». Запитання, звісно, риторичне.

Із популярністю іншої арабської авторки, яка пише на схожі темі, Раджі Альсані поки що не зрівнятись. Ідеться про Аглям Мустаґанамі, народжену 1954 року в Тунісі, яка переїхала до Алжиру, а відтак тривалий час мешкала у Франції і нарешті оселилась у Бейруті, де має своє видавництво. Роман «Спогади тіла», написаний у 1988 році й опублікований в 1993-му, витримав уже майже чотири десятки видань (загальним накладом понад мільйон). Слова, якими починається цей твір («Кохання — це те, що було між нами, а література — те, чого не було»), визначили

Жінка і вплив. 2006 року Forbes писав про Аглям Мустаґанамі як про найуспішнішого арабського літератора й одну із найвпливовіших жінок в Арабському світі

його загальну суть. У цій книжці, котрій притаманна гострота почуттів, описано будні алжирського міста Константина в 1960–1980-х роках, складні переживання молодих людей. Місцями роман автобіографічний, місцями відверто філософський. Щоб зрозуміти цей шедевр, потрібно добре знати історичне тло, на якому, власне, й розгортаються події. У 2010 році книжку було екранізовано у вигляді серіалу. В такому самому дусі написані «Хаос почуттів» (1997) і «Дорогою через ліжко» (2003). 2006 року Forbes писав про Аглям Мустаґанамі як про найуспішнішого арабського літератора й одну із найвпливовіших жінок в Арабському світі. Справді, за кількістю відзнак (від ЮНЕСКО до вже згаданої премії імені Наґіба Маґфуза) з нею не зрівняється в регіоні ніхто, і, можливо, Аглям іще колись заслужено отримає свого Нобеля. Прикро визнавати, але ні російською, ні українською її романи досі не публікувались, а ось англійською та французькою видані практично всі її значущі твори.

Як бачимо, арабська література — явище багатогранне, складне, але й надзвичайно динамічне. Тут доцільно говорити про «національні» арабські літератури (сирійська, єгипетська, палестинська та ін.), бо в дуже багатьох випадках саме процеси на батьківщині зумовлювали напрям поетичної чи прозової творчості, а присутність місцевих діалектизмів у літературній мові формувала й специфіку сприйняття. І хоча більшість знаних арабських письменників уже давно пов'язала свою долю із Заходом (часто вимушено, а подеколи просто в пошуках «кращого життя»), зв'язок із батьківщиною вона не втрачає. Інше питання — як сьогодні неарабському читачеві, часто погано обізнаному зі східною історією чи культурою, читати й сприймати ці тексти. Для українця це, на жаль, узагалі не дуже актуальне питання: перекладів сучасної художньої літератури в нас обмаль. Дещо виходило друком у журналі іноземної літератури «Всесвіт», а ось із окремими публікаціями поки що не складається. Зрозуміло чому: робота складна, фахівців мало, вкладатися в «екзотичний» проект видавці не поспішають. А шкода: я більш ніж упевнений, що Адоніс, Магмуд Дервіш чи Аглям Мустаґанамі українською читалися б дуже добре. Тому, як і сучасні арабські літератори, сподіватимемося на краще.

Найновіша розробка Continental відтепер на ринку України

Німецький концерн Continental представив на українському та інших європейських ринках нову преміальну шину PremiumContact 6. Завдяки компаніям-імпортерам вона стане доступна українським споживачам уже з нового літнього сезону 2017-го.

«Ми бачимо значний потенціал українського ринку й раді запропонувати водіям у 2017 році нашу найновішу розробку, яка, будучи втіленням високої європейської якості, відповідає найвищим сучасним вимогам. Виводити нові продукти на ринок України — це для нас іще одна можливість підтримувати довгострокові партнерські відносини, щоб сприяти розвитку місцевого бізнесу й спільними зусиллями забезпечувати українських споживачів продуктами преміум-класу», — зазначив **Даріуш Вуйцік, генеральний директор відділення шин Continental у Польщі, Україні та країнах Балтії.**

Спеціалісти Continental досягли нового рівня майстерності, збільшуючи пробіг шини та комфортність і зменшуючи опір коченню. Так само як і попередні моделі ContiSportContact 5 та ContiPremiumContact 5, нова PremiumContact 6 вирізняється висококласними гальмівними властивостями навіть у дощ. А втілена у PremiumContact 6 інновація — застосування синтетичного аморфного діоксиду кремнію — робить гальмівний шлях на мокрій поверхні ще коротшим. PremiumContact 6 демонструє на 15% більший пробіг порівняно з шинами попереднього покоління, а зниження шуму зовні та всередині автомобіля сягає 10%.

Нова шина поєднує в собі максимальну безпеку та спортивний характер і робить автомобіль відмінно керованим. Цього вдалося досягти завдяки оновленій конструкції плеча й рисунку протектора, запозичених від високотехнологічної SportContact 6, а також геометрії асиметричних ребер.

Завдяки інноваційним хімічним та інженерним рішенням розробників Continental шина PremiumContact 6 відповідає найвищим вимогам безпеки й турботи про довкілля.

Нові шини підходять практично всім моделям легкових автомобілів: від спортивних і лімузинів до малолітражних та електрокарів.

Нова PremiumContact 6 уже здобула найвищі оцінки у престижних порівняльних тестах. Зокрема, у двох етапах тесту-2017 німецького журналу AutoBild новинка обійшла 51 конкурента. Серед переможних характеристик шини — найкраща керованість на мокрій і сухій дорозі, динамічність і точність реакції на команди керма та короткий гальмівний шлях на вологій і сухій поверхнях. Крім того, PremiumContact 6 завоювала титул Екочемпіона за зменшення шкідливого впливу на довкілля. Нова шина поступово замінить успішні попередні моделі ContiPremiumContact 5 і ContiSportContact 5, які теж отримали цілу низку нагород у порівняльних тестах.

Свідченням безкомпромісного рівня безпеки стала найвища оцінка «А» за європейською системою маркування, яку нова PremiumContact 6 здобула за надійне зчеплення з вологою поверхнею.

Європейські та азійські автовиробники обирають шини Continental для первинної комплектації. За статистикою, кожен третій автомобіль у Європі випускається на шинах німецького виробника.

«В Україні сьогодні спостерігається стабільний попит на продукцію преміум-класу, тож ми раді, що шини високого європейського рівня доступні українським водіям як в оригінальній комплектації під час купівлі авто, так і на ринку заміни. Із появою PremiumContact 6 чисельність прихильників шин Continental в Україні й надалі зростатиме, адже зазвичай, одного разу купивши преміальну шину, водії лишаються вірні цьому вибору», — зазначив **Олександр Воробєй, регіональний менеджер з продажу в Україні Continental (відділення легкових шин).**

Не байдуже

Вікторія Малишева

Чомусь я завжди думала, що їм байдуже. Навіть не можу пояснити, чому в мене була така впевненість. Може, тому, що всі розмови в їхньому середовищі точилися навколо тем відпочинку, одягу, свят, представників протилежної статі або грошей на відпочинок, свята, одяг та залицяння... Тому я завжди думала, ніби їм усе, що відбувається навколо, «фіолетово» — саме так вони часто характеризують своє ставлення до чогось. Потім отримала листа від знайомої, у якої замість аватарки було фото прапора «ЛНР». І такий самий безглуздий підпис: «Маша ЛНР». До речі, ця дівчина — касир у супермаркеті. Завжди в пошуку грошей, завжди на роботі. Навчання — формальність, бо на це, як на щось другорядне, немає часу та сил. Якщо говорити про переваги «республіки» особисто в її житті, то це можливість вчитися на денній формі зі стипендією без відриву від «виробництва».

Ставлення молоді до всього в межах «республіки» — це як спостерігання з безпечної відстані за хижими тваринами. Якщо кажуть про щось, то з неприхованою критикою. Навіть ті, чиї батьки зараз при посадах на «державній» службі. Часом із певним гумором, якщо ситуація дозволяє. Колись при мені студенти жартували: «Хто ми зараз? Якщо виходити з розміру нашої стипендії, точно не Росія. Навіть не Україна, бо й там стипендія більша за наші 1445 руб. То хай ми вже будемо хоч кимось, аби отримувати трохи більші гроші. Бо цих не вистачає ні на що». Остання фраза дуже красномовна. Грошей не вистачає ні на що. Студенти беруться за будь-яку роботу. Мій знайомий хлопчина разом із товаришами розвантажує фури. Так, я розумію, що це нормально і це робили покоління студентів, які мріяли про одяг та кишенькові гроші. Але не працювати зараз є більшою дивиною, ніж працювати. Я кажу про навчання на денній формі. Якщо студент другого курсу не працює, це свідчить про фінансові можливості його родини: дитина ходить на заняття та справді вчиться. Але набагато більше тих, хто розривається між роботою та отриманням диплома. Хтось давно махнув рукою на все: буде як буде. І це не через байдужість до свого майбутнього, а лише через те, що, кинувши навчання, залишиться робота, а кинувши роботу, буде втрачено можливість існування в «республіці». І той мій знайомий студент, який розвантажує фури, дедалі частіше «забиває» на навчання, бо не має часу, сил, можливості та, що приховувати, мотивації вчитися, коли робота дає гроші на життя. Серед його одногрупників є ті, хто замість того, щоб ходити на пари, торгує овочами в будь-яку погоду, хто робить масаж у саунах, хто робить платно на дому ін'єкції... Список альтернативних навчанню видів діяльності можна продовжувати безкінечно. Але є і ті, чиї батьки знайшли можливість вчити дитину на дві країни: на денній формі в «ЛНР» і заочно в Росії чи в аналогічному виші України. Це вимагає грошей у родині. Батьки наполягають на двох дипломах, бо не певні в тому, як складеться життя далі й де дитина буде змушена шукати кращої долі. Але й у таких умовах дуже часто постраждалою виступає молода людина, яка витрачає безліч часу, сил, терпіння на переходи-переїзди, навчання на два виші, іспити та підготовку до них. Оповідаючи про сесію десь у Старобільську, більший акцент робить на тому, скільки годин провела в чергах на Станицю, скільки в очікуванні, скільки в дорозі, аніж на труднощах навчання. Це зрозуміло: хто готовий змагатися зі старими в чергах на тому мосту, вартий поваги.

Моя студентська юність припала на дуже сумнівні часи — на дев'яності. Батькам не платили, грошей не вистачало ні на що. Але я не пам'ятаю, щоб хтось із нас критикував дії влади. Навіть тоді, коли українська мова стала обов'язковою, батьки почали отримувати українські паспорти, було цілковите безгрошів'я. Але всі дії влади видавалися цілком нормальними та прийнятними. І в цьому велика різниця між тим, що я чую зараз від молоді, — неприховану неповагу до дій місцевої «влади», жарти, відверту критику. Повага — це взагалі останнє, чого можна чекати від молоді до місцевої «влади». І це дуже відрізняє мою юність від їхньої. І останнє, що перевернуло мій погляд на все... Це випадковість. Я була гостем на виховній годині. Були запрошені студенти, викладачі одного луганського вишу, представники місцевої «влади». Студенти та викладачі мовчали, «депутати» звично театрально жестикулювали й лили воду про світле майбутнє та час, коли вся Луганська область буде під «ЛНР». Ми були глядачами на виставі під назвою «виховна година», де нам було відведено місце мовчазних глядачів. Під кінець доволі однотипного заходу голос подав один зі студентів: «А вам не здається, ніби те, що відбувається зараз, неправильно? Відбувається цілковита й примусова русифікація, насаджується любов до Росії...» Його останні слова було вже не чути, представники «влади» почали разом казати, що це не так, що він помиляється... І їх було багато, і кричали вони дуже голосно... Але на підтримку того худорлявого хлопця в окулярах виступили ще десять студентів, і таку кількість було вже не перекричати... То, мабуть, мій світ усе-таки навиворіт, і я помиляюся щодо того, ніби молоді байдуже все, що відбувається зараз навколо...

Суворий Донецьк і тури до Чечні

Станіслав Васін

Після виходу з окупованої території всіх українських сервісних служб, які забезпечували доставку вантажів, оформлення туристичних путівок та низку інших послуг, їхнє місце посіли окупаційні служби. На сьогоднішній день у «ДНР» налагоджені вантажоперевезення та доставка посилок як усередині окупованих міст, так і з низкою неселених пунктів Російської Федерації. Крім того, можлива доставка товарів і з контрольованої частини України.

Як відомо, до війни на Донбасі найбільшою компанією з транспортування посилок була «Нова пошта», частину відділень якої після 2014 року зайняли бойовики. Особливо це стосувалося великих складів, на деяких із них до сьогодні розташовані військові частини сепаратистів. Однак із 2015-го в угрупованні «ДНР» місце «Нової пошти» посіла «Наша почта», яка не тільки використовує властиву українській компанії колірну гаму, а й своїм слоганом «почта по-новому» дуже нагадує відділення «Нової пошти». Тут пропонують доставляти документи, посилки та гроші як у межах окупованих міст, так і в РФ та навіть у неокуповану частину України.

Наприклад, доставка копій документів із Горлівки до Донецька обійдеться в 100 руб. (трохи менш як 50 грн), термін доставки — від трьох днів. Відправити оригінали документів уже коштуватиме 160 руб. (близько 80 грн). Із Донецька до Ростова копії паперів доставлять за цю саму суму, а ось оригінали — вже не за 160 руб., а за 200 руб. Якщо потрібно відправити посилку не до Ростова, а ще кудись, то для інших міст РФ і Криму (останній, до речі, вказаний окремою категорією) будуть вибрані суміжні російські служби на кшталт «Кита» чи «Деловых линий».

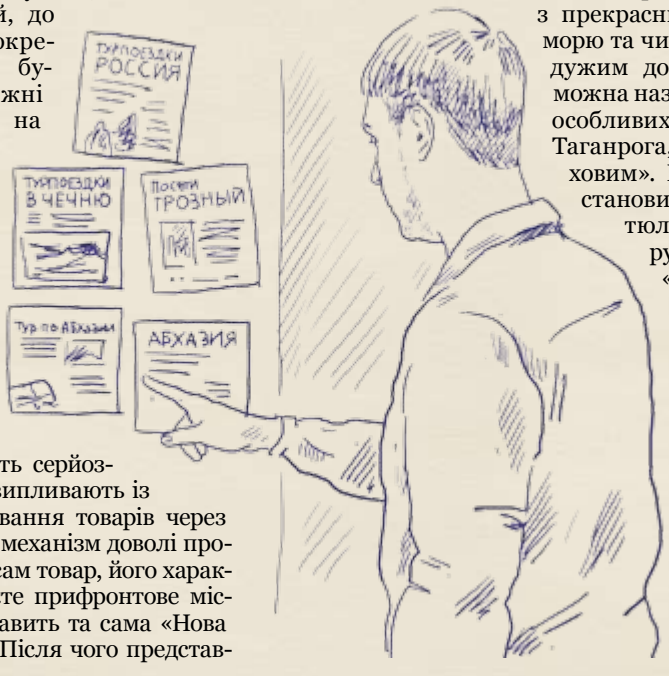

Із підконтрольною Україні частиною все набагато складніше. Саме замовлення формується тільки після онлайн-консультації з представником компанії, і тут діють серйозні обмеження, які випливають із правил транспортування товарів через КПВВ. Але загалом механізм доволі простий: ви називаєте сам товар, його характеристики, вибираєте прифронтове місто, куди товар доставить та сама «Нова пошта» з оплатою. Після чого представник «Нашей почты» його забирає і перевозить через КПВВ.

У «ДНР» працює й ціла низка російських інтернет-магазинів, а також пов'язаних із ними сервісних служб. Одним із найбільших є LiteMarket. Сама компанія характеризує себе як «сполучну ланку між покупцями з ДНР і російськими інтернет-магазинами». Вибираєте товар, вказуєте посилання на нього й чекаєте, коли його вам привезуть із невеликою націнкою за доставку. При цьому ви не виходите з дому та не відчуваєте жодного дискомфорту від блокпостів і кордонів. Така сама схема може діяти і з українськими інтернет-магазинами через «Нову пошту». Фактично представник «Нашей почты» у цьому випадку виступає просто кур'єром, який, утім, обов'язково відкриє вашу посилку перед тим, як провезти через КПВВ.

Працюють у «ДНР» і туроператори, які пропонують виліт у будь-яку точку земної кулі з Ростова. Цікаво, що до послуг туроператорів у «республіці» вдаються й деякі українці з підконтрольних територій. Річ у тім, що з огляду на низький рівень життя в окупації ціни на путівки в Донецьку доволі демократичні (а надто якщо порівняти із загальноросійськими), однак усе ще недоступні для абсолютної більшості місцевих. Так, у зимовий сезон у Донецьку вартість туру до Єгипту стартувала від $180, до Туреччини — від $190, до Таїланду — від $650.

Однак є в «ДНР» й екзотика — щось на кшталт солідарності невизнаних держав. У Донецьку компанія «Дон Авиа» реалізує тури до Абхазії, де нібито «щороку будуються нові готелі та пансіонати з прекрасним сервісом», а завдяки «лазурному морю та чистим пляжам» ніхто не лишиться байдужим до «дружньої республіки». Екзотикою можна назвати й тури до Грозного (Чечня), а для особливих любителів «русского мира» — тур до Таганрога, «Пєтровського міста, оспіваного Чєховим». Вартість такої поїздки для дорослого становить 4250 руб. за два дні. А ось «парад тюльпанів» у Криму вам обійдеться в 9850 руб. Цікавий коментар одного з клієнтів «Дон Авиа», якому було запропоновано поїздку до Таганрога: «Я туди не поїхав би, навіть якби доплатили».

Крім того, у березні в окупованих Харцизьку та Іловайську були відкриті каси попереднього продажу авіа та залізничних квитків. Оскільки власних аеропортів «ЛНР» і «ДНР» не мають, авіаквитки в касах реалізують із вильотом виключно з російських міст. Перед цим такий сервісний центр був відкритий і в окупованому Донецьку в приміщенні, де раніше продавалися квитки Укрзалізниці.

«Демократія – це брудна справа»

ОНУХ

Я щотижня читаю десятки і коротких, і довгих статей, опублікованих в усіх можливих ЗМІ: коментарі, звіти, есе, фейлетони, репортажі, рецензії, інтерв'ю. Так уже склалося, що останнім часом прочитав кілька інтерв'ю, у яких звернув увагу на абзац, ба навіть на речення, що надто вже зачепило мене й закарбувалося в пам'яті. То могла бути або цікаво розвинена думка, або блискуча думка, а часом просто курйозна. Я маю звичай записувати фрагменти висловлювань, які привернули мою увагу. Інколи потім цитую їх у своїх статтях. Помітив, що цього разу обрані фрагменти стосувалися питання, яке, здається, не сходить із газетних та журнальних шпальт і всякчас становить предмет дискусій в електронних засобах інформації та на суспільних форумах. Питання сутності уявлення про демократію. Тема промовиста і стара як світ, принаймні як світ греко-римської культури. Хтось може стверджувати, що фрагменти, які я вибрав, вирвані з широкого контексту. Напевне, так і є, бо ж ми зазвичай запам'ятовуємо думки здебільшого тому, що вони запали нам у голову, і не звертаємо при цьому особливої уваги на контекст. Інколи ті думки золоті, інколи з томпаку. Вже кілька років наші розмови про демократію точаться навколо того, чим вона є чи радше чим має бути, чи повинна бути ліберальна і якою мірою ліберальна, а може, неліберальна? І те, і те — однаково демократія, але, як і у випадку кожного поняття, охарактеризованого ще й прикметником, необхідний додатковий опис. Адже диявол, як завжди, криється в деталях. Скажімо, в інтерв'ю для ***Тижня*** **(див. № 10/2017)** нідерландський професор соціології і радник партії «Зелені ліві» Дік Пелс стверджує: «Популісти вкрали саме поняття свободи й солідарності, демократії. Історично коріння цього поняття сягає історії соціальної демократії, для якої свобода була не виключно й суто свободою нації, а свободою кожного індивіда передусім. Нині те, що було вкрадено, треба відшукати, а якщо потрібно, винайти заново...»

ВЖЕ КІЛЬКА РОКІВ НАШІ РОЗМОВИ ПРО ДЕМОКРАТІЮ ТОЧАТЬСЯ НАВКОЛО ТОГО, ЧИМ ВОНА Є ЧИ РАДШЕ ЧИМ МАЄ БУТИ, ЧИ ПОВИННА БУТИ ЛІБЕРАЛЬНА І ЯКОЮ МІРОЮ ЛІБЕРАЛЬНА, А МОЖЕ, НЕЛІБЕРАЛЬНА?

І далі: «Марін Ле Пен у Франції, Найджел Фарадж у Великій Британії, Віктор Орбан в Угорщині, Качинський та ПіС у Польщі — усі вони люди з однієї когорти. Всі мають спільне бачення того, чим є націоналізм, демократія, мачо-політика. Вони думають, що мають рацію, тому що їх підтримують люди, народ, який також завжди правий, а ті, хто винен у всіх бідах і злий, — так звані еліти, котрі мають піти. Це політика більшості, яка не враховує того, що існують меншини та їхні потреби. Це політика фактичної однопартійності, як у Польщі нині. Стиль, спільний для Путіна, Трампа та низки інших вище згаданих осіб». У своєму інтерв'ю професор Пелс порушив багато цікавих і вартих обговорення питань, але для мене він лишиться автором особливої думки, бо, пишучи про «когорту популістів», до якої він ставиться з погордою, підкреслив: «Вони думають, що мають рацію, тому що їх підтримують люди, народ, який також завжди правий...» Я навіть не починатиму полеміки з шановним професором, бо така думка не мала б з'явитися в його голові, а якщо вже з'явилася, її не годилося висловлювати, вона просто курйозна. Ми, вочевидь, не маємо жодного сумніву, по який бік барикади перебуває професор Пелс. І не сумніваємося, що мудрі професори повинні радше розбирати барикади, а не будувати. Збудувати барикади може кожен. Не треба довго шукати, досить лише необачно, не замислившись глибоко, поділитися якимось чіпким bon mot, дотепом, який може правити за матеріал для зведення чергової барикади. Недавно на сайті Vogue.ua я прочитав інтерв'ю з кураторами українського павільйону на бієнале у Венеції. Пітер Дорошенко, один із кураторів, розповідаючи про перипетії, пов'язані з процесом вибору українського проекту на ту одну з найважливіших у світі виставок сучасного мистецтва, заявив: «Демократія — це брудна справа». І ця «золота думка» Пітера Дорошенка цілком знівелювала й витерла, немов гумка на папері, все інше, що він казав. Після згаданого інтерв'ю він лишиться для мене автором саме цієї думки. Пошуки якогось контексту тут нічим не зарадять, бо й жодного контексту не подано, натомість лишилася виголошена ex cathedra (категорична) думка, яка заганяє наші міркування про демократію нижче плінтуса.

У цій ситуації можна лише пошукати якоїсь інтелектуальної протиотрути, бодай навіть з одного речення.

У короткому, сконденсованому інтерв'ю для польської газети Rzechpospolita історик і публіцист, професор Яґеллонського університету Анджей Новак аналізує проблеми, які перед нами постають, жонглюючи уявленнями про демократію, безвідповідально протиставляючи демократію з тим або тим прикметником дійсності — дійсності, у яку ми всі так або так занурені. Свої міркування професор закінчив так: «Дійсність зрештою завжди перемагає недійсність».

Це навіть не так утвердження дійсності, як постулат ненастанних роздумів про демократію: більш досконалу, менш досконалу, може навіть, як хочеться Дорошенку, «брудну», але все-таки як елемент нашого європейського засновницького міфу.

Гугля, сардаки та перемітки: чим вражає стародавня мода Гуцульщини?

У XIX столітті гуцули в основному носили писані пацьорки – венеційське скло, і зґарди місцевого виробництва – литі хрести, поміж якими вставляли латунні пружинки і бляшки. Вже після розпаду Австрії у людей залишилися...

Продовження на:

www.5.ua

Ліцензія НБУ з питань телебачення та радіомовлення: ЕФІР № 0205-м від 05.04.2023р.

З нами ви знатимете більше, а головне – першими!

Серйозний аргумент
на твою користь
COROLLA
TOYOTA
ALWAYS A
BETTER WAY
COROLLA
Подробиці про умови продажу дізнавайтеся
в автосалонах офіційних дилерів Toyota.
Офіційний дистриб'ютор ПІІ «Тойота-Україна».
www.toyota.ua